

स्त्रीनीति

મુંબઈના શેઠ સોરાબજી જમશે

જીજીભાઈના વાર્ષિક ઈનામથી.

ગુ. વ. સોસાઇટીએ રચાવી પ્રગટ કર્યો.

રચનાર

विठलदास धनजीभाइ.

अमदावाद:

ખાડીઆમાં અમરતલાલના ગહાદેવમાં

હિતેચ્છુ પ્રેસમાં મહેતાજી પીતાંબરદાસ

ત્રિભુવનદાસે છાપ્યો

સને ૧૮૭૭—સંવત ૧૯૩૩

કીમત આઠ આના.

		ખાતાં અને વેપાર વધારવાનાં સાધનો વિષે.	
૧૮૭૪-૭૫	૧૫૦	સ્ત્રી નીતિ ધર્મ.	,,
૧૮૭૫-૭૬-૭૭-૭૮	૩૫૦	ખેતીવાડી વિષે એક વિદ્વાનને સોંપ્યું છે.	

લક્ષ્મી ચપળ છે, તે આવે છે ને જાય છે પણ પરોપકાર વાસ્તે જે સારૂં કામ કરયું હોય તે અખંડ રહેછે; માટે જેને પરમેશ્વર ધન આપ્યું હોય તેણે આ પ્રમાણે સારાં કામ કરવાં જોઇએ.

દ૦ ડા૦

ગુ૦ વ૦ સો૦ ના૦ સેક્રટરી.

अनुक्रमणिका.

પ્રકરણ ૯ મું.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સ્ત્રી નીતિ ધર્મ*

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રાચીન કાળમાં સ્ત્રીઓના ધર્મ.

આપણે આપણા દેશનેજ માત્ર નહીં, પણ આખી દુનીઆનો વિચાર કરીએ તો સ્પષ્ટ માલમ પડેછે કે, માણસના વિચાર દિવસે દિવસે સુધરતા ગયા છે. કેટલાક દેશોના પુરૂષ પ્રાચીન કાળમાં સ્ત્રીઓને પોતાથી હલકી પદવીની ધારતા. એમાં નવાઇ નથી, કેમકે જેમ અજ્ઞાન વધારે તેમ ન્યાય અને વિવેકનું બળ ઓછું હોયછે. જેનામાં કૌવત વધારે તે સુનીતિના નિયમ તોડી નબળાને દાસ દાસીઓ કરે. અજ્ઞાન લોકમાં અન્યાય અને અધર્મનું જોર હોય છે સ્ત્રીઓ બાંધામાં મરદ કરતાં નબળી હોવાથી મૂર્ખ મરદ પોતાના કૌવત ઉપર મગરૂર રહી, સ્ત્રીને તાબેદાર કે ગુલામ બનાવે તો તેમાં નવાઇ જેવું કાંઇ લાગતું નથી. અજ્ઞાનતાને લીધે તેઓ ખરા વિચારથી અણવાકેફ હોય છે. પ્રાચીન અને અર્વાચીન કાળમાં ખરેજ તેમણે તેમજ કીધું છે. પોતાનો સ્વાર્થ સાધી સ્ત્રીઓને પોતાની ગુલામ બનાવી દીધી છે, તેમના સર્વ હક્કો તેમની નબળાઇને લીધે છીનાવી લીધા છે. જેમ સુનીતિ નહિ પાળનાર જોરાવર રાજા પોતાના પાડોસી નબળા રાજાને વગર વાંકે સઘળી વાતે દબાવી પોતાના પગ નીચે લાવી મુકે છે—સેસોસ્ત્રીસ જે મિસર દેશમાં પ્રખ્યાત રાજા થઇ ગયો છે તે પોતાના જીતેલા રાજાઓને બળદ કે ઘોડાને ઠેકાણે રથે જોડતો હતો. તેમ મરદોએ સ્ત્રીઓને પોતાના સ્વાર્થને લીધે, સ્વાર્થી થઇ અજ્ઞાનપણાથી પોતાની ગુલામ જેવી બનાવી મુકી છે. ઘરનું કામ કરવાને રાખેલી દાસી

જેવી બનાવી છે. મરદને ઠેકાણે સ્ત્રી જો જોરાવર હોત તો તેમણે પણ એમજ કર્યું હોત મરદને પોતાના લુંડા બનાવ્યા હોત. આપણા દેશમાં પ્રાચીન કાળની "સ્ત્રીઆ દેશની" ચાલતી દંતકથાથી આપણો કોઈપણ દેશી ભાગ્યેજ અજાણ્યો હશે. એ વાતમાં કહે છે કે "સ્ત્રીઆ દેશની સ્ત્રીઓ મરદને પોતાના ગુલામ જેવા ગણતી હતી. સઘળી વાતે, સઘળાં સારાં કામો કરવામાં સ્ત્રીઓજ આગળ પડતી હતી. રાજ ચલાવવું, કારભાર કરવો, લશ્કરી કામ કરવું, એ સઘળાં કામો સ્ત્રીઓજ કરતી હતી; મરદ તો માત્ર ઘરનું કામ કરનારો ગુલામ હતો."

હવે એ વાત ખરી હોય કે ખોટી તેનું આપણે કાંઈ કામ નથી. પણ દાખલા તરીકે લઈએ તો, એ વાત ઉપરથી સાફ સમજાય છે કે મરદને ઠેકાણે સ્ત્રી જો જોરાવર હોત તો તે પણ પોતાના અજ્ઞાનપણાને લીધે તેમજ ચાલી હોત. તેણે પણ મરદને પોતાની ગુલામગીરીમાં રાખ્યો હોત. જેમ જેમ માણસના વિચાર સુધરે છે, વિવેકી અને ન્યાયી થાયછે, તેમ તેમ ખરૂં શું છે અને ખોટું શું છે તેમાં તેને સમજણ પડતી જાયછે, ને તે પ્રમાણે તે ખરે રસ્તે ચાલી, ખોટે રસ્તે ચાલનારને ખરે રસ્તે ચલવાની ભલામણ કરે છે, અને ચલાવે છે. જ્ઞાન થયા પછી પણ ગેરવાજબી રીતે મેળવેલો અધિકાર છોડવો માણસને ગમતો નથી. તેથી હજુ સુધરેલા દેશોમાં પણ માણસ પોતાનો સ્વાર્થ બીલકુલ છોડી દેતા નથી. ઘણા દેશોમાં હજુ ત્યાંના માણસો પોતાના જેટલા અને જેવા હકો સ્ત્રીઓને આપતા કે ભોગવવા દેતા નથી. પણ તે કેટલું ખોટું છે તે વિષે આપણે હવે પછી વિચાર કરીશું. પરંતુ હમણાં તો માત્ર પ્રાચીન કાળમાં આપણા દેશના જોડે પરદેશની સ્ત્રીઓની અવસ્થા કેવી હતી, તેજ વિષે વિચાર કરવાનો છે.

એશિઆ ખંડમાંના હાલના તુર્કસ્તાન દેશમાં પ્રાચીન કાળમાં બાબીલનનું એક જોરાવર રાજ થઈ ગયું. તે રાજમાં

સ્ત્રીઓને પરણાવવા સંબંધી ધિક્કારવા જોગ ધારો હતો. દીકરી-
ઓને પરણાવવાનો ચાલ નહોતો. પરણવા લાયક ઉમરની થાય
ત્યારે, બજારમાં જેમ જનાવરો કે નિર્જીવ પદાર્થો વેચે, તેમ વે-
ચવાને માટે, માબાપો પોતાની દીકરીઓને બજારમાં ઉભી કરતા;
અને સૌથી વધારે કીમત જે આપે, તેને તે કન્યા મળતી. રાજા
પોતાના રંગ મેહેલમાં પોતાની મરજીમાં આવે એટલી સ્ત્રીઓ એ-
કઠી કરતા. તેજ પ્રમાણે ધનવાનોને પણ હતું. બાપડા ગરીબોની તં-
મા માઠી વલે હતી. આ ઉપરથી સ્ત્રીઓની સ્થીતિ એ દેશમાં કેવી હશે,
સ્ત્રીઓ એ દેશમાં પોતાના ધર્મ કેવા ને કેટલા સમજતી હશે, સ્ત્રી
પુરૂષની પ્રીતિ કેવી હશે, સ્ત્રી પુરૂષ વચ્ચે કેવો બનાવ હશે, એ રીતે
બંધાએલું જોડું કેવું સુખી થતું હશે, ઇત્યાદિ બાબતો વિષે વિ-
ચાર કરવો એ કાંઇ મુશ્કેલ કામ નથી. એ દેશની સ્ત્રીઓની
હાલત જાણવાને એટલીજ વાત બસ છે. તેઓ ભાગ્યે ગુલામથી
ઉંચી પદવી ભોગવતી હોય! અને હોય તોપણ તેઓને ગુલામજ
ગણી શકાય! તેમના કરતાં ઇજીપ્ત દેશની સ્ત્રીઓની હાલત કાંઇક
સારી હતી. તેઓ એશિયાખંડની સ્ત્રીઓ કરતાં પોતાની સ્ત્રીઓને
વધારે માન આપતા હતા. તોપણ કાયદા મુજબ સ્ત્રીઓને ગુના
પ્રમાણે કોઇ અવયવ કાપવાની અગર જીંદગી લેવાની શિક્ષા કર-
વાનો તેના ધણીને અધિકાર હતો. નાના ગુનાને માટે સોટીવડે
સ્ત્રીઓને તેમના ધણી શિક્ષા કરી શકતા હતા.

ઇરાની રાજ્યમાં સ્ત્રીઓની હાલત સારી નહી હતી. રાજા-
ઓ એક કરતા વધારે સ્ત્રીઓ કરી શકતા હતા; અને તેજ પ્ર-
માણે બીજાઓ પણ પરણી શકતા હતા.

ગ્રીસની સ્ત્રીઓની હાલત એશિઆની સ્ત્રીઓ કરતાં સાર
હતી. એ લોકમાં એક કરતાં વધારે સ્ત્રી પરણાતી નહોતી, તો પ
રાખ રાખવામાં ત્યાંની સ્ત્રીઓથી હરકત લેવાતી નહી. કેટલાં
સંસ્થાનોમાં નાની ઉમરથી સ્ત્રીઓને સાસરે જવાનો ધારો હતો અ
તથી થતું નુકશાન તેમને ખમવું પડતું. સ્ત્રીઓના હક્ક મર

જેવા ને જેટલા ગણાતા નહોતા, તો પણ ત્યાંની સ્ત્રીઓ એશિયાની સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે સુખી હતી.

ગ્રીસના બીજા ભાગની સ્ત્રીઓ કરતાં સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ સારી સ્થીતિમાં હતી. તેઓ બીજીઓ કરતાં પોતાનો ધર્મ શો છે, તે વિશેષ સમજતી હતી. વીશ વરસ પેહેલાં સ્ત્રીઓને પરણાવાય નહીં એવો કાયદો સ્પાર્ટામાં હતો. વીશ વરસની થતાં સુધી તેમને મરદની માફક કસરત શાળામાં જઈ કસરત કરવી પડતી. તેમને ફરવા હરવાની છુટ હતી, તથા તેમને જનાનખાનામાં ગોંધી રાખતા નહોતા. તે છતાં તેઓની નીતિ ઘણી સારી હતી.

તેઓને કસરત કરાવવાનું અને વીશ વરસ સુધી કુંવારી રાખવાનું કારણ માત્ર એટલુંજ હતું કે તેમનાં બાળક જોરાવર થાય. ખરેજ તેઓ જોરાવર થતાં હતાં. જ્યાં સુધી તેઓ એ નિયમને વળગી રહ્યા, ત્યાં સુધી તેઓ દુશ્મનની સંખ્યાથી દશમા ભાગ જેટલા હોય, તો પણ હીમત નહીં હારતાં, લડીને જીત મેળવતા હતા. થરમાપીલીના યુદ્ધમાં સ્પાર્ટાના રાજા લીઓનીડાસની સરદારી નીચે ગ્રીસનાં છ હજાર માણસો ગાત્ર હતાં, તેઓ પારસી મહારાજ જરક્ષીસના અસંખ્યાત માણસો સામાં લઢવાને ઉભાં, ને વીતેર હજાર માણસોના પ્રાણ કાહાડયો. આખરે પોતાનોજ કોઇ માણસ ફુટીને જરક્ષીસને મળવાથી પારસીઓ તેમની પીઠના ભાગે જઈ શકયા તેથી તેઓ ઘેરાયાને નાશ પામ્યા. છેવટને સમયે ગાત્ર ત્રણસેંજ સ્પાર્ટનો લઢવામાં હતા. એ ત્રણસે માણસો પાછી પાની કરવાની ના કહે, લાખો માણસોની સામા લઢવાને ઉભા રહે, ને હિંમતથી હજારો માણસોના પ્રાણ લે, એટલુંજ માત્ર તેમની બહાદુરી જાણવાને બસ થશે.

એટલી બધી બહાદૂરી શાથી આવતી હતી? તેમની માઓ બહાદૂર હતી તેથી. તેઓ જાતે મજબુત, કસરતથી કેળવાયલી ને પોતાનાં બાળકોને પોતાના જેવાં બનાવનારી હતી તેથીજ. તેઓ પોતાનો ખરો ધર્મ સમજતી હતી. થરમાપીલીમાં લડનાર

સ્ત્રીઓને પરણાવવા સંબંધી ધિક્કારવા જોગ ધારો હતો. દીકરીઓને પરણાવવાનો ચાલ નહોતો. પરણવા લાયક ઉમરની થાય ત્યારે, બજારમાં જેમ જનાવરો કે નિર્જીવ પદાર્થો વેચે, તેમ વેચવાને માટે, માબાપો પોતાની દીકરીઓને બજારમાં ઉભી કરતા; અને સૌથી વધારે કીમત જે આપે, તેને તે કન્યા મળતી. રાજા પોતાના રંગ મેહેલમાં પોતાની મરજીમાં આવે એટલી સ્ત્રીઓ એકઠી કરતો. તેજ પ્રમાણે ધનવાનોને પણ હતું. બાપડા ગરીબોની તંગી માઠી વલે હતી. આ ઉપરથી સ્ત્રીઓની સ્થીતિ એ દેશમાં કેવી હશે; સ્ત્રીઓ એ દેશમાં પોતાના ધર્મ કેવા ને કેટલા સમજતી હશે, સ્ત્રી પુરૂષની નીતિ કેવી હશે, સ્ત્રી પુરૂષ વચ્ચે કેવો બનાવ હશે, એ રીતે બંધાએલું જોડું કેવું સુખી થતું હશે, ઇત્યાદિ બાબતો વિષે વિચાર કરવો એ કાંઇ મુશ્કેલ કામ નથી. એ દેશની સ્ત્રીઓની હાલત જાણવાને એટલીજ વાત બસ છે. તેઓ ભાગ્યે ગુલામથી ઉંચી પદવી ભોગવતી હોય! અને હોય તોપણ તેઓને ગુલામજ ગણીશકાય! તેમના કરતાં ઇજીપ્ત દેશની સ્ત્રીઓની હાલત કાંઇક સારી હતી તેઓ એશિયાખંડની સ્ત્રીઓ કરતા પોતાની સ્ત્રીઓને વધારે માન આપતા હતા. તોપણ કાયદા મુજબ સ્ત્રીઓને ગુના પ્રમાણે કોઇ અવયવ કાપવાની અગર જીંદગી લેવા સુધી શિક્ષા કરવાનો તેના ધણીને અધિકાર હતો. નાના ગુનાને માટે સોટીવડે સ્ત્રીઓને તેમના ધણી શિક્ષા કરી શકતા હતા.

ઇરાની રાજ્યમાં સ્ત્રીઓની હાલત સારી નહીં હતી. રાજાઓ એક કરતા વધારે સ્ત્રીઓ કરી શકતા હતા; અને તેજ પ્રમાણે બીજાઓ પણ પરણી શકતા હતા.

ગ્રીસની સ્ત્રીઓની હાલત એશિઆની સ્ત્રીઓ કરતાં સારી હતી. એ લોકમાં એક કરતાં વધારે સ્ત્રી પરણાતી નહોતી, તો પણ રાખ રાખવાના ત્યાંની સ્ત્રીઓથી હરકત લેવાતી નહીં. કેટલાક સંસ્થાનોમાં નાની ઉમરથી સ્ત્રીઓને સાસરે જવાનો ધારો હતો માટે તેથી થતું નુકશાન તેમને ભાગવું પડતું. સ્ત્રીઓના હકો મરદ

જેવા ને જેટલા ગણાતા નહોતા, તો પણ ત્યાંની સ્ત્રીઓ એશિયાની સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે સુખી હતી.

ગ્રીસના બીજા ભાગની સ્ત્રીઓ કરતાં સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ સારી સ્થીતિમાં હતી. તેઓ બીજીઓ કરતાં પોતાનો ધર્મ શું છે, તે વિશેષ સમજતી હતી. વીશ વરસ પેહેલાં સ્ત્રીઓને પરણાવાય નહીં એવો કાયદો સ્પાર્ટામાં હતો. વીશ વરસની થતાં સુધી તેમને મરદની માફક કસરત શાળામાં જઇ કસરત કરવી પડતી. તેમને ફરવા હરવાની છુટ હતી, તથા તેમને જનાનખાનામાં ગોંધી રાખતા નહોતા. તે છતાં તેમની નીતિ ઘણી સારી હતી.

તેઓને કસરત કરાવવાનું અને વીશ વરસ સુધી કુંવારી રાખવાનું કારણ માત્ર એટલુંજ હતું કે તેમનાં બાળક જોરાવર થાય. ખરેજ તેઓ જોરાવર થતાં હતાં. જ્યાં સુધી તેઓ એ નિયમને વળગી રહ્યા, ત્યાં સુધી તેઓ દુશ્મનની સંખ્યાથી દશમા ભાગ જેટલા હોય, તો પણ હીમત નહીં હારતાં, લડીને જીત મેળવતા હતા. થરમાપીલીના યુદ્ધમાં સ્પાર્ટાના રાજા લીઓનીડાસની સરદારી નીચે ગ્રીસનાં છ હજાર માણસો માત્ર હતાં, તેઓ પારસી મહારાજ જરક્ષીસના અસંખ્યાત માણસો સામાં લઢવાને ઉભાં, ને વીસ હજાર માણસોનો ઘાણ કાહાડયો. આખરે પોતાનોજ કોઇ માણસ ફુટીને જરક્ષીસને મળવાથી પારસીઓ તેમની પીઠના ભાગે જઇ શકયા તથી તેઓ ઘેરાયાને નાશ પામ્યા. છેવટને સમયે માત્ર ત્રણસેંજ સ્પાર્ટનો લઢવામાં હતા. એ ત્રણસેં માણસો પાછી પાની કરવાની ના કહે, લાખો માણસોની સામા લઢવાને ઉભા રહે, ને હિંમતથી હજારો માણસોના પ્રાણ લે, એટલુંજ માત્ર તેમની બહાદુરી જાણવાને બસ થશે.

એટલી બધી બહાદૂરી શાથી આવતી હવી? તેમની માઓ બહાદૂર હતી તેથી. તેઓ જાતે મજબુત, કસરતથી કેળવાયલી ને પોતાનાં બાળકોને પોતાના જેવાં બનાવનારી હતી તેથીજ. તેઓ પોતાનો ખરો ધર્મ સમજતી હતી. થરમાપીલીમાં લઢનાર

સ્પાર્ટાના ગજબ લીઓનીડાસની સ્ત્રી ગોર્ગોને કોઇ પરદેશી સ્ત્રીએ કહ્યું કે "સ્પાર્ટન સ્ત્રીઓજ માણસના ઉપર સત્તા ચલાવી શકે છે." ત્યારે ગોર્ગોએ જવાબ દીધો કે "સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓજ માત્ર માણસોને જન્મ આપેછે." આ કેવો ટુંકો, પણ સારો ને સ્ત્રીધર્મ સમજીને જવાબ વાળ્યોછે! જ્યારે કોઇ સ્પાર્ટન લડાઇમાં જતો ત્યારે તેની માતા માત્ર એટલુંજ કહેતી કે "બેટા ઢાલ લેઇને પાછો વળજે (જીતીને આવજે) કે ઢાલ ઉપર પડજે. (લડાઇમાં મરજે). આ વાક્યો તેમની કેવી બહાદુરી બતાવેછે!

પ્રખ્યાત લ્યુકટ્રાની લડાઇમાં જે સ્પાર્ટનો લડાઇમાં મુવા હતા, તેમની માતાઓ પરમેશ્વરનો પાડ માની બોલી કે તેમની કુખે સપુત પુત્રો અવતર્યા, એથી રાજી થઇ. પણ જેઓ હારીને પાછા આવ્યા હતા, તેમની માતાઓ ઘણીજ પસ્તાઇને દુખી થઇ કે તેમની કુખ વગોવાઇ. ડેમીનીટા નામે સ્ત્રીના આઠ દીકરા એ લડાઇમાં મુવા, તો પણ તે ખુશી થઇને કહેતી કે "મેં સ્પાર્ટાને માટેજ—તેના રક્ષણ કરવામાં મરવા માટેજ—તેમને જન્મ આપ્યો હતો." શાબાશ! શાબાશ સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ! શાબાશછે તમને! ટુંકામાં તેઓ હિમતવાન તથા જોરાવર હોઇને તેમના પુત્રોને હિમતવાન અને જોરાવર કરતી. તેનું પરિણામ એ થયું કે જ્યાં સુધી સ્પાર્ટાના લોક એ ગુણ સાચવી શક્યા, ત્યાં સુધી તેમની કીર્તિ તેઓ વધારી શક્યા, અને આખા ગ્રીસ ઉપર પોતાની સત્તા બેસાડી તેને સાચવી શક્યા.

અસલના જર્મન લોકોની સ્ત્રીઓની હાલત સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ કરતા પણ વધારે ચઢીઆતી હતી. તેઓ પોતાની સ્ત્રીઓના હક પુરેપુરા લાજ સમજતા હતા.—મરદના જેટલીજ ઓરતોને છુટ હતી, એ[illegible]રો તેઓ આજ સુધી સાચવી શક્યા છે. અને એજ ઉપરથી જ[illegible]ય છે કે તેઓ પ્રાચીન કાળથી તે આજ સુધી પોતાની સ[illegible] સ્વતંત્રતા ને દ્રઢતા જોઇને તેવી તેવીજ સાચવી શક્યા છે. [illegible]માં જેમ જેમ પૂર્વમાંથી પશ્ચિમમાં જતા જઇએ,

જેવા ને જેટલા ગણાતા નહોતા, તો પણ ત્યાંની સ્ત્રીઓ એશિયાની સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે સુખી હતી.

ગ્રીસના બીજા ભાગની સ્ત્રીઓ કરતાં સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ સારી સ્થીતિમાં હતી. તેઓ બીજીઓ કરતાં પોતાનો ધર્મ શો છે, તે વિશેષ સમજતી હતી. વીશ વરસ પહેલાં સ્ત્રીઓને પરણાવાય નહીં એવો કાયદો સ્પાર્ટામાં હતો. વીશ વરસની થતાં સુધી તેમને મરદની માફક કસરત શાળામાં જઇ કસરત કરવી પડતી. તેમને ફરવા હરવાની છુટ હતી, તથા તેમને જનાનખાનામાં ગોંધી રાખતા નહોતા. તે છતાં તેમની નીતિ ઘણી સારી હતી.

તેઓને કસરત કરાવવાનું અને વીશ વરસ સુધી કુંવારી રાખવાનું કારણ માત્ર એટલુંજ હતું કે તેમનાં બાળક જોરાવર થાય. ખરેજ તેઓ જોરાવર થતાં હતાં. જ્યાં સુધી તેઓ એ નિયમને વળગી રહ્યા, ત્યાં સુધી તેઓ દુશ્મનની સંખ્યાથી દશમા ભાગ જેટલા હોય, તો પણ હીમત નહીં હારતાં, લઢીને જીત મેળવતા હતા. થરમાપીલીના યુદ્ધમાં સ્પાર્ટાના રાજા લીઓનીડાસની સરદારી નીચે ગ્રીસનાં છ હજાર માણસો માત્ર હતાં, તેઓ પારસી મહારાજ ઝુજરક્ષીસના અસંખ્યાત માણસો સામાં લઢવાને ઉભાં, ને વીતેર હજાર માણસોના પ્રાણ કાહાડ્યો. આખરે પોતાનોજ કોઇ માણસ ફુટીને જરક્ષીસને મળવાથી પારસીઓ તેમની પીઠના ભાગે જઇ શક્યા તેથી તેઓ ઘેરાયાને નાશ પામ્યા. છેવટને સમયે માત્ર ત્રણસેંજ સ્પાર્ટનો લઢવામાં હતા. એ ત્રણસેં માણસો પાછી પાની કરવાની ના કહે, લાખો માણસોની સામા લઢવાને ઉભા રહે, ને હિંમતથી હજારો માણસોના પ્રાણ લે, એટલુંજ માત્ર તેમની બહાદુરી જાણવાને બસ થશે.

એટલી બધી બહાદૂરી શાથી આવતી હતી? તેમની માઓ બહાદૂર હતી તેથી. તેઓ જાતે મજબુત, કસરતથી કેળવાયલી ને પોતાનાં બાળકોને પોતાના જેવાં બનાવનારી હતી તેથીજ. તેઓ પોતાનો ખરો ધર્મ સમજતી હતી. થરમાપીલીમાં લઢનાર

તેમ તેમ ત્યાંની પ્રાચીનકાળની સ્ત્રીઓની હાલત ચઢીઆતી જણાયછે. તેમને છુટ અને હક વિશેષ હતા. હવે એજ વખતમાં આપણા દેશની સ્ત્રીઓની હાલત કેવી હતી તે તપાસીએ.

પ્રાચીનકાળમાં આપણા દેશની સ્ત્રીઓ આજની સ્ત્રીઓની ગોડે પોતાના ધર્મથી અજ્ઞાન નહોતી. પોતાના ધણી સાથે પોતાને કેવો ધર્મ છે, તેની સાથે કેમ વર્તવું, તેની સાથે કેવો ને કેટલો સંબંધ છે, એ તેઓ જાણતી હતી. તેઓ પોતાનાં મા બાપ સાથે, વહુવારૂએ સાસુ સાથે ને સાસુએ વહુ સાથે, ભાઇ કે દીયર જેઠ સાથે, બેનને નણંદ સાથે; ભોજાઇને દેરાણી જેઠાણી સાથે પોતાનો કેવો ધર્મ છે, તેમની સાથે કેવું બોલવું ચાલવું; કેટલો ને કેવો સંબંધ, એ સર્વે એક એક જોડે કેમ વર્તવું તે તેઓમાંની ઘણીક સમજતી હતી. પ્રાચીનકાળની સ્ત્રીઓ પોતાનાં છોકરાં સાથે કેમ ચાલવું, તેમને કેમ ઉછેરવાં તથા કેળવવાં; તેથી અજાણી નહોતી. તે વખતની સ્ત્રીઓ પોતે ઘર કેમ ચલાવવું, ઘરની તથા ઉપજ ખરચની વ્યવસ્થા કેમ કરવી એ સર્વે જાણતી હતી. ટુંકામાં પોતાના ધર્મથી ઘણીક નારીઓ વાકેફગાર હતી, અને તેથી તેઓ હાલની સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે સુખી હતી. પોતાનાં છોકરાંને સારી રીતે ઉછેરીને કેળવી યોગ્ય બનાવતી, પોતાના ઘરને શોભાવતી, તથા પોતાના હકો સાચવી તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરતી. પોતે ભણેલી ને સદ્ગુણી હોવાથી પોતાનાં બાળકોને તે લાભ આપતી. પોતે મોટી ઉમરે ઇચ્છાવર વરી (પોતાને મન ગમતા જન્મારાનો સોબતી શોધી કહાડી પરણ્યાથી) તે લાભ પોતાનાં છોકરાંને લેવા દેતી. તેમના સોબતી ઓળી લેવામાં પોતાનો જુદો દાવો છોડતી. પુત્ર પુત્રીને નાનપણમાં પરણાવી દેશની ખરાબી કરતી નહિ. એવો દુષ્ટ લાવો લઇ ઓ બહાલોભ છોડી ઢીંગલા ઢીંગલીની રમત રમતી નથી. ઊજવાવલી ને ઊપર વિચાર કરી ઘરેણાં ગાંઠાંનો નુકશાનકારી ચીજ. તેઓ સ્ત્રીઓ શીળ વૃત્ત પાળી છુટ ભોગવતી. જે હાલનીમાં લઢનાર

વ્રતા ધર્મ અને પુરૂષો પતિવ્રત ધર્મ પાળતા તે કાળ સતયુગ હતો.

હાલ સાસુ વહુની લડાઇઓ ઘેર ઘેર થાય છે, તેમ આસલમા થતું નહિ તેનું કારણ શું? પાંડવની નારીઓને કુંતા સાથે કોઇવાર કજીઆ થયો હોય એમ માલમ પડતું નથી. કૈકૈ રામ ઉપર અને સીતા ઉપર અદાવત રાખતી હતી, તોપણ સીતા તેની સાથે લઢી હોય એમ જણાતું નથી. ગાંધારીને સો વહુઓ હતી, તોપણ તેમાંની કોઇએ તેની આજ્ઞા ઓળંગી હોય, એમ દેખાતું નથી. એ બધુ શાથી? તેનાં કારણ અનેક હતાં સાસુ વહુ પોત પોતાનો શો ધર્મ છે, ને અરસપરસ કેમ વરતવુ તે તેઓ સમજતી હતી. યોગ્ય ઉમરે સ્વયંવરકરી પરણ્યાથી, પોતે ભણેલી હોવાથી, તથા તેમના પેહેલાંની સ્ત્રીઓના ધર્મ પોતે શિખ્યાથી, તેઓ તેવી થતી હતી. વહુ પોતાના સ્વામીની અને સાસુ સસરાની સત્તા કેડે રેહેતી, તેમ ભરથારનો અને સાસુ સસરાનો તેમના ઉપર પ્રેમ અણહદ હતો. વહુ ભુંડી ન હતી. તેઓ પોતાના પતિ ઉપર કેવો પ્રેમ રાખતી, વખતે વખત તેને કેવી સલાહ આપતી, ને જરૂરને વખત કેવી મદદગાર થતી, તે જુઓ.

મંદોદરીએ રાવણને વખાણવા જોગ શિખામણ દીધી તે પરથી તથા નળરાજા જુગટુ રમવા બેઠો ત્યારે તેને જુગટુ નહીં રમવાને દમયંતીએ કેવી સારી સલાહ આપી, એ તે કાળની નારીઓની અવસ્થા દર્શાવે છે. દુરાગ્રહ કરી નળ રમ્યો ને હાર્યો છતાં સતીએ તેનાથી વેગળા થવાની ના કહી નળનો આગ્રહ દમયંતીને પીએર મોકલવાનો છતાં, વનમાં અતિશયદુખ સ[illegible] છતા, તે કેવી ખરા પ્રેમથી નળની સાથે વનમાં ગઇ. [illegible]ી. એ તેને તજી દીધી તો અનેક પ્રકારનું દુઃખ અને દુખો જોતાં વેઠતાં પોતાના બાપને ત્યાં ગઇ, તોપણ તેણે [illegible]ની સરનો પ્રેમ કેવો જારી રાખ્યો! અને એજ પ્રેમ [illegible] કે. કેવી શોધ કરાવી, ને કેવી, નળ કદ્રુપો થયો છતાં,

આનંદથી ભેટી, એનું નામ પતિવ્રતા ધર્મ એજ પતિપ્રેમભક્તિ કહેવાય.

ઉત્રા રણક્ષેત્રમાં પોતાના સ્વામીની છેલ્લી મુલાકાત લેવા ગઇ. લડાઇમાં તેના સ્વામીને મરવાની ખાતરનિશાં છતાં લડાઇના મેદાનગાંથી પાછા નહી હઠવાને પોતાના પતિને કેવી હિમ્મત આપી!

યુધિષ્ટર જુગાર રમતાં હાર્યાથી દ્રૌપદિ પોતાના પિયુઓની સાથે આગ્રહથી વનમાં જઇ તેણે પ્રેમ ભક્તિથી કેટલું ને કેવું દુખ વેઠ્યું! તેમ તે જંગલમાં થાકતી ત્યારે તેના સ્વામી તેને ખાંધે બેસાડતા!

બાપની આગ્ના પાળવાને રામે વનમાં જતાં સીતાને સાથે નહીં આવવાને ઘણું સમજાવી છતાં, આગ્રહથી રામની સાથે ગઇ ને ત્યાં તેણે કેટલી આપદાઓ સહન કરી! તેમ રામની પ્રીતિ સીતા ઉપર અપાર હતી.

આ બધા દાખલા ઉપરથી શું જણાયછે? એ ઉપરથી શું આપણને માલમ પડતું નથી કે, પોતાના ભાયડા ઉપર ધણી-આણીનો પ્રેમ અને નારીઓ ઉપર ધણીનો અણહદ હતો. એ પ્રેમ ઉપરથી બતાવવાનો નહીં પણ ખરા અંતઃકરણનો હતો. એ પ્રેમ તાબેદારીનો કે અમલના જોરનો કે પશુવત્ કામવાસનાનો નહીં હતો, એ સ્પષ્ટ સમજાય છે. અને તેનું કારણ શું! એજ કે સ્ત્રીઓ પતિ પ્રત્યે પોતાનો શો ધર્મ છે તે સમજતી હતી, પુરૂષો પત્ની પ્રત્યે પોતાનો શો ધર્મ છે તે જાણતા. કેકે દસરથની સાથે લડાઇમાં ગઇ હતી. ત્યાં દસરથના રથના પૈડાની લાટ ભાગ્યાથી. લાટને ઠેકાણે કેકાઇએ પોતાનો હાથ રાખી રથનું પૈડું ટકાવી રાખ્યું ને પોતાના સ્વામીને અતિ ઉ... ઓ બહા-
થઇ પડી, એશાથી! ખરા પ્રેમના જુસ્સાથી.
...વાવલી ને

આ ઊપરથી મારે કહેવાની મતલબ એમ નથ... ...પીજ. તેઓ
સ્ત્રીઓ પોતાનો ધર્મ બરાબર સમજતી હતી ને બ... ...ામાં લડનાર
ગામ હોય ત્યાં ઉકરડો હોય. તેમ કેટલીક નઠા...

કવિતા તથા ઇતિહાસમાં ગણીએ વગેરે ઉપલા વર્ગોની સ્ત્રીઓ વિષેનાં ઉદાહરણ વધારે છે તે પરથી તે વર્ગની નારીઓની અવસ્થાનું જ્ઞાન અનુમાનથી થઇ શકે. વચલા અને હેઠેના વર્ગોની ઝાઝી વાતો નથી પણ કેટલીક છે તે ઉપરથી જણાય છે કે તે વર્ગોની સ્ત્રીઓ ભુંડી હાલતમાં નહતી.

સ્ત્રી પુરૂષનો અને પુરૂષ સ્ત્રીનો આખી જીંદગીનો મિત્ર અથવા સોબતી છે. જેમ મિત્રો એક એકનું કહ્યું પ્રેમથી કરે છે, ને તેમ કરવામાં બેમાંથી એક પણ જુલમ સમજતો નથી, તેમ પુરૂષ અને સ્ત્રીએ પણ અરસ્પરસ સમજવું જોઇએ. બાયડીએ ભાયડાની અને ભાયડાએ બાયડીની યોગ્ય ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવુ જોઇએ. કેટલાકનું કહેવું એવું છે કે, સ્ત્રી બાંધામાં અને બુદ્ધિમાં નબળી હોવાથી, તથા મરદનું કામ સ્ત્રી નહીં કરી શકે, એવી હોવાથી, અને ઘરમાં રહીને ઘરની અંદરનુંજ કામ કરવાને તેનો બાંધો લાયક હોવાથી, પત્નિએ પતિની સલાહ પ્રમાણે ચાલવું યોગ્ય છે. આ શિખામણ ખોટી નથી. પરંતુ જે સ્ત્રીનો અનુભવ વધારે હોય અથવા જે સ્ત્રી શાણી હોય તેના અભિપ્રાયનુ માન રાખવું એ પણ ખરૂં છે.

ઇશ્વરી રચના કેવી યોગ્ય છે તે જુવો! શી તેની ચતુરાઇ! વાહવા! નરને કમાવાને તથા મેહેનત કરવાને, અને નારીને ઘરનો બંદોબસ્ત રાખવાને સરજી યથા યોગ્ય શકિત આપી છે. જીંદગીના કામના બે મૂખ્ય ભાગ પાડીએ તો તેમાંનો એક ભાગ કરવાને પુરૂષને સરજ્યો છે અને બીજો કરવાને સ્ત્રીને સરજી છે. એકને રણક્ષેત્રમાં જવાને લાયક કર્યોછે, અને બીજીને રણક્ષેત્રમાં જતા ઉશ્કેરવાને બનાવી છે; એકને કમાવા સારૂં ઠરાવ્યો છે, અને બીજીને તેની વ્યવસ્થા રાખવાને બનાવી છે; એકને છોકરાં ઉછેરવાને રાજી છે અને બીજાને તેમનાં ભરણ પોષણના અને કેળવણીનાં સાધન આણી શકે તેવો કરવાને સરજ્યો છે. ટુંકામાં એક કામ સ્ત્રીને અને એક કામ

પુરૂષને કરવાને સોંપ્યું છે. બાઈડી જેમ મરદનું કામ કરી શકતી નથી, તેમ મરદ બાઈડીનું કામ કરી શકતો નથી. એતો એર-સ્પરસ છે. વળી સ્ત્રી કમાવા જાય તો તેને જણવાની, છોકરાંને ધવડાવી ઊછેરવાની વગેરે જરૂરને લીધે ઘણી અડચણ પડે. ને તે વખતે કમાયા વિના ગુજરાન ચલાવતાં ઘણાને મુશકેલ પડે. મરદને એ જાતની અડચણો નડતી નથી. જો સ્ત્રી મરદનું કામ કરવાને અયોગ્ય છે તો તેજ પ્રમાણે મરદ સ્ત્રીનું કામ કરવાને પણ અયોગ્ય છે; કેમ કે આપણે જોઇએ છીએ કે સ્ત્રીનાં કેટલાંક કામ એવાં કંટાળા ભરેલાં છે કે તે મરદથી થઇજ શકે નહીં. મતલબ કે ખૂબ વિચાર કરીને પરમેશ્વરે વેંહેચી આપેલા કામ સારૂં સ્ત્રી પુરૂષનું જોડું સરજ્યુંછે. જરૂર પડે તો સ્ત્રીઓ પણ ધન કમાવાનો કામ કરી શકે.

અર્વાચીનકાળની યુનાઇટેડસ્ટેટસની સ્ત્રીઓ ડાકતરી વકીલનું, છાપખાનાનું, વર્તમાનપત્રનું અને બીજાં કામ શીખીને કમાવાને યોગ્ય જણાઇ છે. પણ એવાં કામતો તેઓ પરણેલી નહોય તોજ સારી રીતે ચલાવી શકે. આ દેશમાં રેંટીઓ કાંતીને, દોર કાઢીને, વણીને તથા બીજાં કામ કરીને બાયડીઓ પૈસા પેદા કરે છે, પણ સાધારણ રીતે જોઇએ તો મરદ કરતાં સ્ત્રીને નબળી બનાવી છે, પણ તેથી એમ ન સમજવું કે જગતકર્ત્તાએ સ્ત્રી જાતને છેક નબળી ને નાહિંમત કરી છે. પોતાનાં છૈયાંનો બચાવ કરવાને હિંમતથી તે સાવધપણે સાપ પકડેછે, ને બીજાં સંકટ વેઠેછે. સ્ત્રીને નાજુક ઘડી છે. કેમ કે તેને નાજુક કામો કરવાને સરજી છે. પણ તેથી તેઓની હિંમત તેમના કામ સંબંધી મરદો કરતાં કાંઇ ઓછી નથી. આપણી રજપુતાણીઓ તથા સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ રણસંગ્રામમાં જતાં પોતાના ધણીઓને કેવી ઊશ્કેરતી હતી! તેજ ઉપરથી તેમની હિંમત જણાય છે.

કાર્થેજ ને રોમ સાથે ત્રીજીવાર લઢાઇ થઇ અને હારવાથી રોમનોને તેમના માગ્યા પ્રમાણે સઘળાં હથીઆર વગેરે કાર્થેજે

આપ્યાં, તો પણ જ્યારે રોમનોએ કાર્થેજનો જડ મૂળથી નાશ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, ત્યારે કાર્થેજના લોકોની સાથે ત્યાંની સ્ત્રીઓએ કેવી હિંમત ધરી, અને પોતાના લાંબા ચોટલા કામઠાની તાંતો કરવાને કેવા કાતરી આપ્યા તથા લડાઇનો સામાન તૈયાર કરવામાં રાત દહાડો કેવી મદત કરી! કાર્થેજનો સરદાર રોમને શરણે ગયો ત્યારે તેની સ્ત્રીએ હિંમતથી અને દેશાભિમાનથી તેને કેવો ધિક્કાર્યો અને પોતે નહીં નાસતાં છેવટે આ ગમાં કેવી બળી મોઇ! એ તેની કેવી હિંમતનો નમુનો છે!

પંચાસરનો રાજા જયશીખરી ભુવડ સાથે લડતા મરાયો ત્યારે તેનું મડદું લેઇ આણી બાલેવા વાસ્તે જયશીખરીની પાંચસેં દાશીઓ સાંબેલાં ને ભુંગળો લેઇને નીકળી આવી ભુવડના લશ્કરને પાછું હઠાવી કેવુ શેહેર બહાર કહાડી મુકયું અને જયશીખરીના મડદાને ધૈર્યથી બાળ્યુ!

અહમદનગરની ચાંદબીબી અને તેની સાહેલીઓએ અકબર જેવા જોરાવર દુશ્મનની સામે કેવી લડાઇઓ કરી બહાદુરી બતાવી!

જોધપુરનો રાજા જસવંતસીંગ ઉજનની લડાઇમાં ઔરંગજેબ સામો હારીને જોધપુર નાસી ગયો ત્યારે તેને માટે તેની નારીઓ કઢાઇમાં લોઢાની કડછીથી શીરો શેકતી હતી તે જોઇ જસવંતની માએ તેમને કહ્યુંકે "જસવંતને માટે શીરો શેકવામા લોઢાની તવીમાં લોઢાની કડછીઓ કા ઘસોછો, બાટવો લો, કેમકે લોઢું ઘસાવાથી નાશીને અહીં આવ્યો છે, તો વળી અહીં લોઢુ ઘસાતુ સાભળી કોણ જાણે કયા એ ભાગી જશે," આ કેવી બહાદુરીના બોલ છે!

પરમેશ્વરે જેને જેવુ અને જેટલુ જોઇએ, તેવુ ને તેટલુ, તેને આપ્યું છે, જુલમ અને અજ્ઞાનથી સ્ત્રીના સદ્ગુણ ઢંકાયલા રહેછે, ને દબડાઇ જાય છે માટે સ્ત્રીને જે અભાગુ મૂર્ખ જાણે તે ઇશ્વરનો ગુનેગાર ઠરે છે એમ સમજવુ. સ્ત્રી પુરૂષ બંનેને

તેણે કેળવણી પામવાના સરખા હકો આપ્યા છે. માટે પોતાની સત્તા વાપરી, સ્ત્રીને અજ્ઞાન રાખી, તેને ઇશ્વરે આપેલા હકો નહીં ભોગવવા દેઇ, બુદ્ધિ છતાં તેને નહીં કેળવી, જેઓ પોતાની સત્તા નીચે દબાવે છે, તેઓ તે મહાપિતાના ગુનેગાર થાયછે. માટે આપણે તે પિતાનો કોપ આપણા માથા ઉપર શા માટે એંચી લેવો જોઇએ! સ્ત્રીઓને આપેલા હકો ભોગવવા દેવા, તેમને આપણા જેટલા હકવાળીજ ગણવી, તથા તેને તાબેદાર લુંડી નહીં, પણ આપણા મિત્ર તુલ્ય આપણી બરાબર ગણવી એ ધર્મ માર્ગ છે. અર્ધુ અંગ નહીં પણ તેને આપણા આખા અંગ એટલે પોતાના પ્રમાણેજ ગણવી. તેને તેના ધર્મ પ્રમાણે ચાલતાં અટકાવવી નહિ; તેમજ જેઓ પોતાના ધર્મથી અજ્ઞાન હોય તેમને તેથી જાણીતી કરવી, તેમને તેમના ધર્મ શીખવવા. હું જાણુંછું કે પરમેશ્વરે સ્ત્રી સૌને બુદ્ધિની બક્ષીસ સરખી આપેલી છે.

આપણી સ્ત્રીઓ પ્રાચીન કાળમાં ઘણી વિદ્વાન થતી હતી. લીલાવતીએ એજ નામનો ગ્રંથ લખ્યો હતો અને સરસ્વતીએ શંકરાચાર્યને વાદમાં હરાવ્યા હતા. અર્વાચીન કાળની યુનૈટેડ- સ્ટેટસ, જર્મન, ફ્રાંસ, ઇંગ્લાંડ આદી ઠેકાણાની કેટલીક સ્ત્રીઓ સારી વિદ્વાન થઇછે ને તેમણે ઉપયોગી ગ્રંથો બહાર પાડયા છે.

प्रकरण २ जुं.

હાલના સમયની સ્ત્રીઓની હાલત.

ફ્રાંસમાં લાટુડ નામે માણસને અને ચીનમાં કોઇ આદમીને બાલ્યાવસ્થાથી ઘડપણ સુધી બંદીખાને રાખ્યા પછી તેમને છોડયા ત્યારે તેઓએ પોતાના કેદખાનામાં રહેવા દેવાની અરજ કરી કેમકે મહાવરાથી તેમને કેદખાનું ગમી ગયું હતું ને સુરંગ બહારનો પ્રકાશ તેમની આંખ્યોથી ખમાતો નહતો, તેમ આપણા

દેશની હાલની સ્ત્રીઓ ઘણા કાળ સુધી અજ્ઞાન સાગરમાં ડુબેલી રહેલી તેમના સુધારા અને તેમની કેળવણીની સામે થઈ દુરદશામાં રહેવામાં આબરૂ ગણે છે. પરંતુ ઘરના કામમાં નારી મુખ્ય છે અને તેનેજ ઘર સંબંધી સઘળી સત્તા આપવી જોઈએ એ ઈશ્વરી નિયમ છે, માટે તે સત્તા વાપરવાને તેણે કેળવણી લઈ યોગ્ય થવું જોઈએ. એ સત્તાનો વાજબી ઉપયોગ કરવાને તેમને યોગ્ય કરવાનું કામ કેળવણી પામેલા મરદોનુંજ છે. પણ આ દેશમાં તે પ્રમાણે મરદ કરતા હોય એમ જણાતું નથી. ઘરનું સુખીપણું સ્ત્રીને આપવાને તથા તે સુખીપણાને યોગ્ય કરવાને આ દેશના મરદો બીજા દેશોના મરદો કરતાં ઘણા પાછળ પડેલા છે. તેથી આપણા દેશની સ્ત્રીઓ પોતાના ધર્મથી અજાણી છે એટલુંજ નહી, ઘણા મરદો ઘર તરફથી સુખ કે નિરાંત પામતા નથી એટલુંજ નહી, ઘણા ઘરમાંથી ઘણું કરીને કજીઆ કંકાસ જતા નથી એટલુંજ નહી પણ તે સ્ત્રીઓની હાલત પણ દયા આણવા જેવી છે. તેઓ ખરી કેળવણી રહીત હોય છે. તેઓનામાં ખરા ખોટાનો, સારા નઠારાનો ને ફાયદા ગેરફાયદાનો વિચાર કરવાની શક્તિ થોડીજ હોય છે. આપણા કેટલાક પુરૂષો કહેછે કે, સ્ત્રીઓની આવી હાલતમાં તેમને ઘરના કામ-કાજમાં મુખી બનાવી તો તેઓ જરૂર બિગાડ કર્યા વિના રહે નહીં. માટે તેઓ સમજુ થાય ત્યારે તે ઉપરીપણું તથા તે છુટ આપવી!! એ વાત ખરી, એવુ બોલનારાજ સ્ત્રીઓને એ છુટ લેવા યોગ્ય કરવાને કેટલો પ્રયત્ન કરે છે? તેમણે સ્ત્રીઓને લાયક કરવાને કાંઈ પણ પગલું ભર્યું છે? કે નકામા, સ્ત્રીઓ યોગ્ય નથી માટે તે સત્તા તેમને ન આપવી, એમજ બોલ્યા કરે છે? ને યોગ્ય તો તેમની મેળે થશે નહિ વારૂ!! એ સત્તા આપવાનું અને તેનો વાજબી ઉપયોગ કરવાને લાયક કરવાનું કામ તમારૂં છે. તમે બાળવિવાહ બંધ કરી, યોગ્ય ઉમરે, લાયક વર સાથે પરણાવો, ને ત્યાં સુધી ખરી કેળવણી લઈ, ઘરનું ઉપરીપણું

તેણે કેળવણી પામવાના સરખા હકો આપ્યા છે. માટે પોતાની સત્તા વાપરી, સ્ત્રીને અજ્ઞાન રાખી, તેને ઇશ્વરે આપેલા હકો નહીં ભોગવવા દેઇ, બુદ્ધિ છતાં તેને નહીં કેળવી, જેઓ પોતાની સત્તા નીચે દબાવે છે, તેઓ તે મહાપિતાના ગુનેગાર થાયછે. માટે આપણે તે પિતાનો કોપ આપણા માથા ઉપર શા માટે ખેંચી લેવો જોઇએ? સ્ત્રીઓને આપેલા હકો ભોગવવા દેવા, તેમને આપણા જેટલા હકવાળીજ ગણવી, તથા તેને તાબેદાર લુંડી નહીં, પણ આપણા મિત્ર તુલ્ય આપણી બરાબર ગણવી એ ધર્મ માર્ગ છે. ડાબું અંગ નહીં પણ તેને આપણા આખા અંગ એટલે પોતાના પ્રમાણેજ ગણવી. તેને તેના ધર્મ પ્રમાણે ચાલતાં અટકાવવી નહિ; તેમજ જેઓ પોતાના ધર્મથી અજ્ઞાન હોય તેમને તેથી જાણીતી કરવી, તેમને તેમના ધર્મ શીખવવા. હું જાણુંછું કે પરમેશ્વરે સ્ત્રી સૌને બુદ્ધિની બક્ષીસ સરખી આપેલી છે.

આપણી સ્ત્રીઓ પ્રાચીન કાળમાં ઘણી વિદ્વાન થતી હતી. લીલાવતીએ એજ નામનો ગ્રંથ લખ્યો હતો અને સરસ્વતીએ શંકરાચાર્યને વાદમાં હરાવ્યા હતા. અર્વાચીન કાળની યુનેટેડ-સ્ટેટસ, જર્મન, ફ્રાંસ, ઇંગ્લાંડ આદી ઠેકાણાની કેટલીક સ્ત્રીઓ સારી વિદ્વાન થઇછે ને તેમણે ઉપયોગી ગ્રંથો બહાર પાડયા છે.

प्रकरण २ जुं.

હાલના સમયની સ્ત્રીઓની હાલત.

ફ્રાંસમાં લાટુડ નામે માણસને અને ચીનમાં કોઇ આદમીને બાલ્યાવસ્થાથી ઘડપણ સુધી બંદીખાને રાખ્યા પછી તેમને છોડયા ત્યારે તેઓએ પોતાના કેદખાનામાં રેહેવા દેવાની અરજ કરી કેમકે મહાવરાથી તેમને કેદખાનું ગમી ગયું હતું ને તુરંગ બહારનો પ્રકાશ તેમની આંખોથી ખમાતો નહતો, તેમ આપણા

દેશની હાલની સ્ત્રીઓ ઘણા કાળ સુધી અજ્ઞાન સાગરમાં ડુબેલી રહેલી તેમના સુધારા અને તેમની કેળવણીની સામે થઈ દુરદશામાં રહેવામાં આબરૂ ગણે છે. પરંતુ ઘરના કામમાં નારી મુખ્ય છે અને તેનેજ ઘર સંબંધી સઘળી સત્તા આપવી જોઈએ એ ઇશ્વરી નિયમ છે, માટે તે સત્તા વાપરવાને તેણે કેળવણી લઈ યોગ્ય થવુ જોઈએ. એ સત્તાનો વાજબી ઉપયોગ કરવાને તેમને યોગ્ય કરવાનું કામ કેળવણી પામેલા મરદોનુંજ છે. પણ આ દેશમાં તે પ્રમાણે મરદ કરતા હોય એમ જણાતું નથી. ઘરનું મુખીપણું સ્ત્રીને આપવાને તથા તે મુખીપણાને યોગ્ય કરવાને આ દેશના મરદો બીજા દેશોના મરદો કરતાં ઘણા પાછળ પડેલા છે. તેથી આપણા દેશની સ્ત્રીઓ પોતાના ધર્મથી અજાણી છે એટલુંજ નહી, ઘણા મરદો ઘર તરફથી સુખ કે નિરાંત પામતા નથી એટલુંજ નહી, ઘણાં ઘરમાંથી ઘણું કરીને કજીઆ કંકાસ જતા નથી એટલુંજ નહી પણ તે સ્ત્રીઓની હાલત પણ દયા આણવા જેવી છે. તેઓ ખરી કેળવણી રહીત હોય છે. તેઓનામાં ખરા ખોટાનો, સારા નઠારાનો ને ફાયદા ગેરફાયદાનો વિચાર કરવાની શક્તિ થોડીજ હોય છે. આપણા કેટલાક પુરૂષો કહે છે કે, સ્ત્રીઓની આવી હાલતમાં તેમને ઘરના કામ કાજમાં મુખી બનાવી તો તેઓ જરૂર બિગાડ કર્યા વિના રહે નહીં. માટે તેઓ સમજુ થાય ત્યારે તે ઉપરીપણું તથા તે છુટ આપવી!! એ વાત ખરી, એવુ બોલનારાજ સ્ત્રીઓને એ છુટ લેવા યોગ્ય કરવાને કેટલો પ્રયત્ન કરે છે! તેમણે સ્ત્રીઓને લાયક કરવાને કાંઈ પણ પગલું ભર્યું છે! કે નકામા, સ્ત્રીઓ યોગ્ય નથી માટે તે સત્તા તેમને ન આપવી, એમજ બોલ્યા કરે છે! ને યોગ્ય તો તેમની મેળે થશે નહિ વારૂ!! એ સત્તા આપવાનું અને તેનો વાજબી ઉપયોગ કરવાને લાયક કરવાનું કામ તમારૂં છે. તમે બાળવિવાહ બંધ કરી, યોગ્ય ઉમરે, લાયક વર સાથે પરણાવો, ને ત્યાં સુધી ખરી કેળવણી લઈને ઘરનું ઉપરીપણું

ચલાવવાને લાયક થાય તેમ કરો. ઘણું કરીને તો તેઓ કેળવણી આપતાજ નથી, અને જો ભણાવે છે તો ફકત ૧૪ વરસની થાય ત્યાં સુધીજ. ૧૪ વરસની વિચાર કરવાને શકિતવાન થઇ ન હોય, તેનામાં પુરી સમજણ પણ આવી ન હોય, એટલામાં તો તેને નિશાળેથી ઉઠાડી લેવામાં આવેછે. તેનું પરિણામ એ થાયછે કે ભણવાથી ફાયદો થવો જોઇએ, તેને બદલે ઉલટો કોઇ વાર ગેરફાયદો થાય છે. તે તોછડી ને છાલકા મનની થઇ જાયછે; નઠારી સ્ત્રીઓથી નઠારી સ્ત્રીઓ બેનપણાથી, તેમની વાતો તેમની સોબતમાં બેસીને સાભળ્યાથી, તથા પોતાના ગુણો તેમને આપવાની પોતાનામાં શકિત નહીં હોવાથી, તેમના બગડેલા ગુણો ગ્રહણ કરી તેમના જેવી થઇ જાયછે. તેથી તે ઘરના ઊપરીપણાને અયોગ્ય થાયછે. છોકરા સાથે, સગાં વાહાલાં સાથે ને પોતાના પતિ સાથે કઇ યોગ્ય રીતે ચાલવું એ તેને માલમ પડતું નથી, અથવા તે, તેઓ પોતાના અભિમાનમાં ભુલી જાયછે. માટે તેમને મોઠી ઉમરની થતા સુધી ખરી કેળવણી મળે, તેમની વિચાર કરવાની ને સારૂં નઠારૂં પારખવાની શકિત ખુલે, પોતાનો ખરો ધર્મ જાણીને તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરી શકે, એવી લાયક થાય તેવો પ્રયત્ન કરો. દેશી ભાઇઓ એ તમારૂં, શું! એ આપણું કામછે. એવી કેળવણી મળવામાં બાળલગનથી થતી હરકત દૂર કરો. બાળલગ્ન એ આપણી સ્ત્રીઓને, આપણા મરદોને તથા આપણા દેશને કેટલું નુકશાનકારી છે, તે વિષે આગળ આવશે, તો પણ આ ઠેકાણે મારે એટલું તો જણાવવુંજ જોઇએ કે એ ધારાથીજ આપણો સ્ત્રી વર્ગ ને આપણો દેશ ઘણી બાબતમાં પાછળ પડી ગયો છે. એ ધારો સ્ત્રીઓને પુરી કેળવણી મળવા દેતો નથી, મરદની કેળવણીમાં પણ હરકત કરેછે, તેમની થતી ઓલાદને નબળી બનાવે છે, તેમને બાળકો ઉછેરતાં આવડતાં નથી; તથા દેશને નામર્દ અને ગરીબ બનાવેછે. માટે એ

ધારો જેમ બને તેમ જલદી દૂર કરી, આ મરદ યોગ્ય ઊમરના થાય ત્યાં સુધી ઘરનું કામ સારી રીતે ચલાવવાને લાયક કેળવણી લે, અને પોતાનાં છોકરાં અને સગાં વાહાલાં સાથે કેમ વરતવું, તે સમજે એવાં કરવાં, એ મારા કેળવાયલા દેશીઓ આપણું કામછે. સ્ત્રીઓને યોગ્ય ઉમરે લાયક વર સાથે પરણવાને યોગ્ય કરવામાં જ્યાં સુધી આપણે પાછળ પડીશું, તથા જ્યાં સુધી ઘરનું ઉપરીપણું ચલાવવા લાયક કરવામાં પાછળ પડીશું, અને તેમને યોગ્ય બનાવી જ્યાં સુધી તેમની ખરી છુટ આપણે નહી ભોગવવા દઈએ ત્યાં સુધી આપણા દેશનો કદી ઉધાર થવાનો નથી; ત્યાં સુધી ધણી સાથે કેમ વરતવું તે તેઓ કદી જાણવાની નથી. ત્યાં સુધી તેઓ કદી પોતાનાં સાસુ સસરા સાથે કેમ ચાલવું તે જાણવાની નથી. ત્યાં સુધી તેઓ કદી પોતાની વહુઓ સાથે, વહુવારૂ સાથે નેનંણંદ ભોજાઈ સાથે કેમ વરતવું તે સમજવાની નથી. ત્યાં સુધી તેઓ કદી પોતાનાં છોકરાં કેમ ઉછેરવાં, ધણીને કેમ બે કેની મદદ કરવી, એ સમજવાની નથી. ટુંકામાં ત્યાં સુધી તેઓ કદી સારી માતા કે સારી સ્ત્રી થવાની નથી; એ નક્કી સમજવું.

આપણા દેશમાં ઘણું કરીને દરેક કુટુંબની અંદર સાસુ વહુને બનતું નથી તથા તેઓ લઢીને પોતાના ઘરની ફજેતી કરેછે, તે આપણે દરેક દેશી જાણેછે તેઓ જાણે કે સાસુ વહુ લઢીને મૂર્ખ સાસુ સસરાને, અને મૂર્ખ વહુ, ધણીને સમજાવેછે તથા ઘરમાં કુસંપ કરાવી, બાપ દિકરાને જુદા પાડેછે અને પોત પોતાના ધણીને સુખે ખાવા પીવા દેતી નથી. અને આ સંસાર સાગરમાં ચાલતા વહાણના સડ તેઓ ઘણીવાર કાપ નાંખેછે. સાસુ વહુની લઢાઈથી ઘણીવાર બાપ દીકરાને મોં જોવા વારો રહેતો નથી. દીકરો મોટો હોયછે, અભ્યાસ કરતો હોયછે, તેમ છતાં ગુજરાન ચલાવવાને તેને અભ્યાસ છો-

વાની તથા નોકરી કે હલકો ધંધો શોધવાની જરૂર પડેછે. તેથી તેનો આખો જન્મારો ખરાબ થાય છે, વર વહુ નાનાં અને અણસમજુ હોવાથી, તેમણે મા બાપના કહ્યામાં રહેવું જોઈએ, પણ જો માબાપજ અણસમજુ હોય, તેમને પોતાનાં વહુ દીકરા સાથે કેમ ચાલવું તે માલમજ ન હોય, વહુદીકરાને કેટલીક છુટ આપવી જોઈએ, તથા તે છુટનો તેઓ વાજબી ઉપયોગ કરે, માટે શી રીતે ને કેવાં લાયક કરવાં જોઈએ તે તેઓ જાણતાંજ ન હોય, તો તેથી માઠું પરિણામ થાય એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શુંછે? આપણા દેશની માતાઓ ખરી કેળવણી રહિત હોવાથી, તેઓ પોતાના ખરા ધર્મથી અજાણી હોયછે. તથી પોતે પોતાને જે સત્તા હોતી નથી તે લેઈને તેનો ગેર ઉપયોગ કરેછે. અને તેનાં બહુ માઠાં ફળ થાય છે. ધણી સાથે, દીકરા સાથે કે પોતાની વહુ સાથે લઢેછે, અને ઘરની ખરેખરી ફજેતી કરેછે. અને કુળનો નાશ⊕ કરે છે.

વળી સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન હોવાથી, પોતાના ખરા ધર્મથી અજાણી હોવાથી ઘરેણાં ગાંઠાં માટે બીજી પઇસાદારની સ્ત્રીઓનો દાખલો લેઈ સારાં લુગડાં ઘરેણાં માટે પોતાના ધણીની શક્તિ નહીં છતાં કજીઆ કંકાસ કરે છે, અને ઘણીવાર તેને દેવું કરીને પણ તે ઘરેણાં કરાવવાની જરૂર પાડે છે. આ પ્રમા-

⊕મનુસ્મૃતિના ૩ જા અધ્યાયના ૫૭ મા શ્લોકમાં મનુ કહે છે કે—

शोचन्तिजामयोयत्रविनश्यत्याशुतत्कुलम्।
नशोचन्तितुयत्रैतावर्द्धतेताद्धिसर्वदा॥

અર્થ—જે કુળમાં બેન, બાયડી અને બીજી સગી સ્ત્રીઓ કંકાસ કરે છે, તે કુળનો ઝટ નાશ થાય છે અને નથી કરતી તે કુળમાં સદા ચઢતી થતી જાય છે.

કે કુવામાં પડીને કિંવા બીજી રીતે પોતાનો પ્રાણ ત્યાગ કરેછે. આ પ્રમાણે આપણા દેશી કુટુંબોમાં દયા આણવા જોગ ઘણા બનાવ બનેછે. એ દયા આણવા જોગ બાબતનો અચ્છો ચિતાર સાસુ વહુની લડાઇના પુસ્તકમાં ચિતાર્યોછે. જો વહુ આત્મહત્યા નથી કરતી તો તે દીકરાનો બાપ—તેનો પાપી બાપ, તેની સ્ત્રીના સમજાવ્યાથી, અને તેના દીકરાની મૂર્ખાઇને લીધે તેને બીજીવાર પરણાવેછે. એ રીતે તે બાપડી નિરપરાધી વહુનો આખો જન્મારો ખરાબ કરેછે. એ નવી આણેલી વહુ પણ ઘણું કરીને તો જુનીના જેવીજ સુખી થાયછે.!! એ નવી વહુ લાવનાર વરને અને તેના બાંપને તો શું કહેવું? પણ એકવાર જોયું છતાં તે ઘરમાં પૈસાને ખાતર દેનાર એ નવી વહુના બાપને કેવો જાણવો? તેણે એકવાર જોયું કે જે ઘરમાં બીજાની છોકરી સુખી ન થઇ ને તેનો આખો જન્મારો બગાડયો તેજ ઘરમાં પોતાની છોકરી કેમ સુખી થશે? તેનો લગારપણ વિચાર તો કરવો!પૈસાને ખાતર પોતાના વહાલા બાળકનો ભવ બગાડનાર—એક ઊપર બીજી સ્ત્રી દેનાર પાપી પિતા-ધિક્કારછે તમને. ખરેજ તેઓ પેહેલ વેહેલા આંધળા થઇને ખાડામાં પડેછે, પણ પછી જ્યારે પોતાની દીકરી દુખી થાયછે, તેના દુખનાં રોદણાં રડતી તે પોતાના પિતા પાસે આવે છે. ત્યારે તે પોતે ઘણોજ પસ્તાય છે. ત્યારે તેઓ કહે છે કે મેં ક્યાં મારી દીકરીને દુખના ખાડામાં નાંખી, પણ પેહેલેથી વિચાર કરતા નથી કે જે ઠેકાણે એક સુખી ન થઇ, ત્યાં બીજી કેમ સુખી થશે! બીજીનું બુરૂં ઇચ્છી પોતાની દીકરીનું સારૂં કરવા ઇચ્છેછે, પણ તે કેમ થાય?

આપણી સ્ત્રીઓ જેમ વહુ સાથે કેમ ચાલવુ તેથી અજાણીછે, તેમ ધણી સાથે કે છોકરાં સાથે કેમ વરતવું તેથી પણ બરાબર માહીતગાર હોતી નથી. પણ તે ઉપલી બાબતના ઘણામાંજ આવી જાયછે. તોપણ એ સંબંધી એ વિના બીજું

કેટલુક વધારે કહેવાનું રહી જાયછે; તે મારે વિસરવુ જોઇતુ નથી.
આખો દહાડો મેહેનત કરી થાકીને પોતાનો ધણી આવ્યો હોય, તેને શાંત કરવાને માટે તેની સાથે મીઠા વચને બોલવાને બદલે ધણી આવેછે કે તુરત તેની આગળ ફરીઆદીઓના એક ઉપર એક, એમ ઢગલા રજુ કરેછે. આજતો છોકરો આમ બોલ્યો, વહુએ મને આવી ગાળો દીધી, મારી સાથે આ પ્રમાણે લઢી, ફલાણાનો છોકરો કે તેની વહુ, કેવા, તેની મા કે સાસુના કહ્યામાં રહેછે! આતો ઉલટા મારા સામા થાયછે, ગમકોરના ધણીએ જુવો ફલાણું ઘરેણું કરાવ્યું, ને શામકોરના ધણીએ પટણી પટોળુ લીધું, પેલી પ્રેમકોરનો ધણી તો તેને હથેળીમાં નચાવેછે, ને તમેતો મારે સારૂ કાંઇએ ઘડાવતા નથી, ને લેતા પણ નથી. આ રીતે હજારો જાતની ફરીઆદીઓની વચ્ચે પોતાના ધણીને મુકેછે. બાહારથી થાકીને ઘેર મુકામને આવેલો ધણી ઘેર આરામ પામવાને બદલે આ પ્રમાણે ચિંતાની ચિતામાં પડેછે ત્યારે કંટાળી જાયછે. શું કરવું ને શુ કહેવું તેની તેને ગમ પડતી નથી. જ્યારે સ્ત્રી જુએછે કે ધણી પોતાની ફરીઆદીના જવાબમા કાંઇ કહેતો કરતો નથી, ત્યારે તેની સાથે કજીઓ કરીને લઢી પડેછે. આવી હાલતમા કોણ કહેશે કે તે કુટુંબ સુખી હોય? છોકરાંને કેમ ઊછેરવા, તેમને કેવી રીતે કેળવણી આપવી, કેવી સોબત કરી આપવી, તેમની સાથે કેમ વરતવુ ઇત્યાદિ તેમની માને માલમ ન હોવાથી, તે, તેના છોકરાનો ભવ બગાડેછે. છોકરાંના સાભળતાં ગાળ દેછે. જુઠું બોલેછે, તેમને ચોરી કરતાં અટકાવ્યાને બદલે ઉશ્કેરેછે અને તેમને પોતાના જેવા બનાવેછે તેમને સ્વચ્છ રાખી, સ્વચ્છ લુગડા પેહેરાવી સુઘડ કર્યાને બદલે, ગંદા બનાવેછે. સારી સોબત રાખ્યાને બદલે, નઠારા છોકરાંની સોબતમાં રમવા દેછે, તેમના જેવાં લુચ્ચા, જુઠાં ને નઠારાં બનાવેછે. તેમના સાભળતાં વેહેમ ભરેલી, ભુતની, ડાકણની, જાદુની, મંત્રની, જોષ કે

ગ્રહફળ આદીની, શુકનની એવી એવી વાતો કહી તેમને નાનપણમાંથીજ વેહેમી ને બીહીકણ બનાવેછે. જે વેહેમ મોટા થયા પછી કહાડવા ઘણા મુશ્કેલ પડેછે. અથવા તો મરતા સુધી જતાજ નથી. છોકરાંની નાનપણમાં કેમ માવજત કરવી, તેમને કેવો ખોરાક આપવો, માંદાં પડે તો બાધા કે માનતા માન્યાને બદલે કેમ ઉપાય કરવો એ માલમ નહીં હોવાંથી, ઘણી વાર ઘણી અગ્નાન માતાઓ નાનપણમાંજ પોતાના બાળકનો પ્રાણ ખુવેછે. કેટલીક વેહેમી માતાઓ પોતાના બાળકને બળીઆદેવ ગુસ્સે થશે એમ જાણી નાનપણમાંથી શીળી કઢાવતી નથી, જેથી બળીઆ દેવ ગુસ્સે થઇ બાળકનો પ્રાણ હરી લેછે, કે ઘણાંને આંધળાં કરેછે. નજર લાગી હશે, ભૂત વળગ્યું હશે, અકલામાં પગ પડ્યો હશે, કે મૂઠ મારી હશે એવા વેહેમમાં બાધ આખડી કરેછે, અકલે ઉતારે મુકેછે, નજર બાંધેછે, પણ તાકીદથી ઓસડ કરતી નથી. તેથી પોતેજ પોતાના વહાલા બાળકની હત્યારી મા થાયછે.—વિના કારણે મૂર્ખાઇથી મારી નાખેછે. તેમ છતાં જો બાળક ઉછરેછે તો પોતે કેળવણી રહીત હોયછે એટલે બાળકને કેળવણી આપી શકતી નથી, સુનીતિ ને સન્માર્ગ બતાવી શકતી નથી, સુસંગત કરાવી શકતી નથી; પણ પોતાનાજ જેવાં, તેમને પોતાનો દાખલો આપી બનાવી મુકેછે, કાંતો નિશાળે ભણવા સારૂ મુકતીજ નથી. અને બીજીઓનો દાખલો લેઇ જો મુકેછે તો તેમના અભ્યાસ વિષે પોતાની અગ્નાનતાને લીધે તપાસ કરી શકતી નથી, તેમ છતાં થોડું ઘણું ભણેછે એટલામાં તો તેમને પરણાવી તેને લા'વો લેવાનો આવેછે!! પોતાના બાળકોનું શું થશે, તેનો વિચાર કરતી નથી. તેઓ આગળ ઉપર ગુજરાન કેમ ચલાવશે, સંસાર તેમનો કેવો નીભશે, વહુ લાવવી હોય તો વહુ કિંવા વર લાવવો હોય તો વર કેવોછે, તેના ગુણ, ચાલ આદી કેવું છે, ત્યાં ગયાથી છોકરૂં સુખી થશે કે દુખી, તેની તે કાંઇ તપાસ કરતી નથી. તેમનું ગમે તે થા_

ઓ, પણ પરણાવીને જ્યાં ત્યાં મને લાવો લેવા દો, આ તનો આંધળો લાવો લેવાને ઇચ્છનારી આંધળી માતાઓ આ દેશમાં કાંઇ થોડી નથી. ઘણું કરીને સઘળી છે. બાળકોનો અ ભ્યાસ તજાવી, તેને વહુ આણીઆપી, તેની મા ખુશી થાય છે. જાણે પોતે પોતાનો એક મોટો ધર્મ બજાવ્યો—રે! ધર્મ શા નો અધર્મ બજાવી પરવાર્યા હોયની? તેમ તેઓ શાંત થઇ ખુ શી થાય છે. અજ્ઞાન બાળક પોતાનો અભ્યાસ દુર કરી બચપ ણથી સંસારની માયામાં પડેછે, ને છેવટે જ્યારે સાસુ વહુને બન તુ નથી તથા પોતાનાં મા બાપ જરૂર પાડે છે, ત્યારે તે નાથી જુદા રહેવુ પડેછે. ગુજરાન કેમ ચલાવવું એની મુ શ્કેલી પડે છે ત્યારે ગમે તેવી હલકી ગુમાસ્તી કે નોક રી ઓળી પેટ પોષે છે, ને આખો જનમારો દુખમાં ને મુશ્કેલીમાં પુરો કરેછે. આ પ્રમાણે એક અજ્ઞાન—પોતાના ખરા ધર્મથી અજાણી સ્ત્રી જન્મે છે ત્યારથી તે મરેછે ત્યાં સુ ધીમાં તેના ધણીનો, છોકરાનો ને વહુનો આખો ભવ બગાડે છે, ને દુખી કરેછે. પોતે પણ લગારે સુખી થતી નથી. તે ના વાહાલા ધણીનું ને વાહાલા છોકરાના દુખનું કારણ થાયછે. છેવટે દેશને દુખી અને કંગાલ હાલતમાં લાવનાર તથા કુટું બોને દયા ખાવા જોગ સ્થીતિમાં આણનાર તે આપણી સ્ત્રીઓ નું અજ્ઞાન પણુંછે.

ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓ ઘણું કરીને ઘરમાં બેઠી બેઠી કાંઇ કામ કર્યા વિના હાડકાની હરામ થઇ જાય છે. ચાકરો હોવાથી ઘરમાં પોતાને તેમનુ ઉપરીપણુ કરવાનું હોય છે. પણ તે કામ તેમને આવડતું નથી. ઘણીક અયોગ્ય વર્તણુક ચલાવે છે, ગુ સ્સે થાય એવા હુકમ કોઇ કરે છે તથી તેમને માઠું લાગે છે. ચાકરો ગુસ્સે થયાથી તઓ તેમનું કામ દીલ દેઇ કરતા નથી. અને ઉલટુ નુકશાન કરેછે, ચાકર કેવો ને શા ભાવનો માલ લાવેછે તેની શેઠાણીઓ તપાસ કરવાની ટેવ રાખતી નથી તેથી

તથા તામું બરાબર પોતે (આવડતું નથી માટે) રાખતી નથી તેથી ઘણા ચાકરો છેતરે છે કે નુકશાન કરે છે. શેઠાણીઓ એમજ જાણેછે કે અમારે તો કાંઇ કામ કરવાનું છેજ નહી. ઘરમાં ગંદવાડ, વાંસણ મેલાં, લુંગડાં બીગડે પણ દરકાર નહિ. તફીએ બેઠાં બેઠાં ચાકરો ઉપર હુકમ કરવો, (કેટલીકને તે પણ નથી આવડતું) પોતાની બેનપણી કે દાસીઓ સાથે નકામી કુથલી કરવી, ગપોડાં મારવાં, નઠારી ને વેહેમી વાતો કરવી, બીજીઓની નિંદા કરવી, સારાં સારાં લુગડાં ઘરેણાં પેહેરી દેવ દરશન માટે જવું એજ માત્ર અમારૂં કામછે એમ તેઓ સમજે છે. ચાકરને મોટા ઘાંટા પાડી સાદ કરવા, વેહેલાં સુવું મોડાં ઉઠવું; દીવસે પણ આરામ લેવો—જાણે કામ કરીને થાકીજ ગયાં હોયની—સારાં સારાં મીષ્ટાન જમવાં, વસ્ત્રાલંકાર પેહેરવામાં કાળ કાઢવો એજ અમારૂં કામછે, અમને મેહેનત કરવાને ઇશ્વરે સરજીજ નથી—પરમેશ્વરે આપેલા હાથ પગ જાણે નકામાજ હોયની—તેમ તેઓ સમજે છે. પોતાના જેવી બીજીઓના દાખલા લેઇ સારાં સારાં લૂગડાં ઘરેણાં માટે હઠ લેઈ તેમાં ખરચ કરાવવું, ન કરાવે તો રોજ કંકાશ કરવો, તુંબડા જેવું મોં કરી બેસવું એજ અમારૂં કામછે એમ તેઓ સમજે છે. એ બાબતમાં તેઓ કેટલી ભુલ કરેછે તે હું આગળ ઉપર બતાવીશ. કોઇના ધણી ગરીબ હોવાથી ચાકર રાખી શકાતા નથી. અથવા રાખેછે તો પાણી ભરી જાય ને વાસણ માંજી જાય. એવાનાં ઘર ઘણીવાર ઉકરડા જેવાં હોય છે.

શેઠાણીઓની માફક સાધારણ વર્ગની સ્ત્રીઓ પણ ઘરમાં સફાઇ રાખવામાં કાંઇ સમજતી નથી. તેઓ ખાવા પીવાનું કર્યા પછી ગપો મારવામાં; નિંદા કરવામાં, આ ઘેરથી આ ઘેર ફરવામાં પોતાનો વખત કાઢે છે. ઘરના સાધારણ કામથી પરવારી તેઓ પણ ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓની માફક વખત થોડો વખત ઉંઘવામાં કહાડેછે. ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓની માફકજ તેઓ

પણ કાંઇ સારાં કામ કરતી નથી. મંદીર જાય છે પણ ધર્મ તે શું એ જાણતી નથી. ઇશ્વર વિશે વિચાર કરવો, થએલા ગુનાની માફી માગવી, તેનાથી ડરીને ચાલવું, એમાંનું કાંઇ તેઓ જાણતી નથી ને કરતી નથી; પોતે શીખી હોતી નથી કે શીખતી નથી. જોકે તેઓ ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓ કરતાં ફરવા હરવામાં વધારે છુટ લેછે તોપણ તે માત્ર પોતાની બેનપણીઓને ત્યાંજ. પોતાના પતિના કામમાં પોતે કાંઇ મદદ કરતી નથી, ઘરનું નામું રાખતી નથી, આવક ખરચનો વિચાર કરતી નથી, વિચારીને ખરચ કરતી નથી, છોકરાંની કેળવણી ઉપર ધ્યાન આપતી નથી, માત્ર ઘરેણાં માટે કે સારાં લુગડાં માટે પોતાની સખીઓનો દાખલો લેવો ને કંકાશ કરવો એ તેમનું કામ. પોતાનાં બાળકોને વેહેલાં પરણાવી જાગ્યા લેવા ને સાસુ થઇ વહુ ઉપર અમલ ચલાવવો એ તેમનું કામ. એ કેટલું નુકશાન કરતા છે તે બતાવીશ.

આ બંને વર્ગ કરતાં નીચલા વર્ગની સ્ત્રીઓ કાંઇક સારી છે. એમ નથી કે તેઓ સદગુણી છે. એમ નથી કે તેઓ ઉપલા બંને વર્ગ કરતાં વધારે હોશીઆર બુદ્ધિવાન ને કેળવાયલીછે. એમ નથી કે તેઓ ખરી ભક્તિ સમજે છે ને કરેછે. એમ નથી કે તેઓ સુઘડ ને સમજુ હોઇને ઘરમાં બરાબર વ્યવસ્થાને બંદોબસ્ત કરી રાખે છે. એમ નથી કે તેઓ, ધણી સાથે લુગડાં ઘરેણાં કે બીજાં કારણથી કજીઓ કંકાશ કરતી નથી. જો તેઓ ઉપલા બંને વર્ગ કરતાં સારીછે તો તે માત્ર ધણીનાં કેટલાક કામમાં મદદ કરેછે. તેમાંજ છે. ઘાંચણ માચેણ દરજેણ, કુંભારેણ, સોનારણ, લુહારેણ ઇત્યાદિ કેટલીક હુનર કરનારી વર્ણની સ્ત્રીઓ પોતાના ધણીના કામોમાં મદદ કરેછે, તેને સીવવા, ભરવા, ઘડવા કે વેચવા લાગે છે. સોનારેણ ગુંથવાનું, મણકા કરવાનું ઇત્યાદિ પોતાનાથી થઇ શકે એવું કામ કરે છે. એજ પ્રમાણે મોચણ ને દરજણ સીવેછે.

શરીરપર લૂગડું રાખી શકેછે, અને તેમ પોતાની લાજ સાચવતાં પોતાનું કામ કરી શકાયછે તો પછી ગાત્ર કમરપરજ કપડું રાખી નહાવું કે લૂગડા ધોવાં ને તમાસગીરોની નજરે પડવું એ બીલકુલ ધિક્કારવા લાયકછે. જે શ્રીમંત ઘરની સ્ત્રીઓ સવારમાં ભજનીઆં બોલતી નદીએ જતાં અને પાછી વળતાં આપણે ઘણીવાર જોઇએ છીએ, સારાસારા ઘરની સ્ત્રીઓ તાંબા પીતળનાં બેહેડાં લઇ નદીએ ધોવા જતાં જોઇએ છીએ, નદીપર ઉઘાડે શરીરે ધોતાં કે નહાતાં અગર બેહેડાં અજવાળતાં જોઇએ છીએ તે દીલગીરી ઉપજાવનારી ને તેમની નીતિને નુકસાન કરનારી બીનાછે. માટે જેથી બૈરાંની લાજ ન સચવાય તેવાં કામ કરતાં અટકાવવાને તેમની આસપાસનાઓએ સંભાળ રાખી યોગ્ય ઉપાયો કરવા જોઇએ.

સ્ત્રીઓને અપવાસ કરવાના ઘણા ઘણા દીવસો અને બ્હાનાંછે. ગોરપુજા, ગોત્રાટ, ચાંદ્રાયણ, સૂર્યપુજા, અગીઆરસો અને એ વિના ઘણાછે તે સઘળા દીવસોપર તેઓ અપવાસ કરીને નદીએ નાહી પવિત્ર થવાને જાયછે. તેઓમાં કોઇ જાણી બુજીને તથા કોઇ અજાણપણામાં ઉપર પ્રમાણે બે અદબીથી વરતેછે. કોઇ કોઇવાર અપવાસ કરવો એ શરીરને ફાયદાકારી છે પણ અપવાસ કરનારી સ્ત્રીઓ તો મુવા પછી મોક્ષ મળશે એમ સમજીનેજ કરે છે. એ પ્રમાણે એક તરફથી ઇશ્વરને રાજી કરવા અપવાસ કરવો અને તીર્થસ્થાન (મોટી નદી સઘળી તીર્થ મનાય છે) કરવું, અને નીતિના નિયમો નહી સાચવી તેજ ઇશ્વરને ગુસ્સે કરવો એ કેવું ખોટું છે. એવી મૂર્ખ સ્ત્રીઓ જો એમ સમજે કે જેને તેઓ રાજી કરવાને અને જે માટે અપવાસ કરી તીર્થસ્નાન કરે છે તે તેમની તીર્થસ્નાન કરવાની રીતથી તો ઉલટો ગુસ્સે થાય છે તો હું ધારૂંછું કે તેઓ બેશક પોતાની નીતિ સચવાય તેમ સ્નાન કરશે. આ ઉપરથી નદીએ નહાવાથી મોક્ષ મળશે

એમ મારે કહેવાનો ભાવાર્થ છે એમતો કોઇએ નહી સમજવુ જેઓ એમ સમજીને નદીએ નાવા જાય છે તેમને સમજાવવા માટેજ ઉપલા બે બોલ મારે કહેવા પડયા.

અપવાસ કરવો એ કોઇ કોઇ વાર શરીરને ફાયદો કરે છે. એવા અપવાસો ચોમાસામા ઘણા આવે છે. ચોમસામાં અનેક જાતની તરકારીઓ અને એ વખતમાં તેહેવારો ઘણા આવ્યાથી મીઠાનો જમવાનાં મળે છે તેથી અવિચારી ખાનારને અપચો થઇ શરીર બગડી જાય છે તેવે વખતે થોડે થોડે આંતરે રેચ લેવાથી કે અપવાસ કરવાથી શરીરને ફાયદો થાય છે અજીરણ વિકાર નડતો નથી પણ તેની હદ જોઇએ. ઘણા અપવાસો સાથે કરી મરણ તોલ માંદા પડવું, અપચો ન હોય, બરાબર પચતુ હોય તો પણ અપવાસો કરી મરવું એ ખેલાઇ છે. શ્રાવકોના પચુસણમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ તો મહીનો મહીનો ને બે બે મહીના બીલકુલ ભુખી રહે છે. તેમનો વરઘોડો કહાડે છે ત્યારે પાલખીમાં કે મેનામાં મરવા જેવી લોથ થએલી એવી સ્ત્રીઓ આપણે જોઇએ છીએ, તેમનાથી ઉઠાતુ નથી, બોલાતુ નથી અને માત્ર બે ભાન જેવી હાલતમાં પથારીમાં પડી રહે છે. આવા અપવાસ કરવા એ ખરેખરી તેમની ગાંડાઇ, મુરખાઇ ને ભોળપણ છે. વાણીઆ બ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓ પણ કેટલીક ચંદ્ર કે સૂર્યને જોઇને ખાવુ એવી બાધા લે છે. અને ચોમાસામાં ચંદ્ર કે સૂર્ય ન જણાય ત્યારે ભુખે મરે છે. કેટલીક સુદ પડવે એક કોળીઓ, બીજે બે એમ વધે છે ને વીદ પડવાથી ઉતરતી જાય છે તે અગાંસે બીલકુલ ખાતી નથી. કેટલીક નખે ક્રાલેલા ચોખા દરરોજ અમુક રકમ જેટલા ચઢતાં ચઢતાં અને પછી ઉતરતાં ઉતરતાં રાંધીનેજ માત્ર જમીને રહે છે. ગોર પુજા એ નાની છોડીઓનો અપવાસનો તેહેવાર છે. આ તેહેવારો ઉપર નાની નાની છોડીઓ અપવાસ કરી મંદીરમાં કે રસ્તામાં માહો માંહે લઢે છે, ગાળો દે છે, જુઠું બોલે છે

ને કુટે છે. નદી ઉપર નાવા જાય છે ને જીભાળી ગાળો દે છે તેમનાં માબાપ, ભાઈ, સાસુ સસરો, દીએર જેઠ કે કોઈની પણ દરકાર કરયા વિના બેફાક જીભાણું બોલી તેમનાં માબાપને લજવે છે. ઇશ્વરને રાજી કરવાને અપવાસ કરી, જીભાણું બોલી તનેજ ગુસ્સે કરવો એ કેટલું ખોટું છે!

અપવાસ કરવાથી મેં શરીરને ફાયદો બતાવ્યો તે વિના બીજો ફાયદો એકે દેહદમનથી મનોવિકાર શાંત થાય ને મન નીતિને માર્ગે જાય યાને ઇચ્છે તો જવું સેહેલું પડે. શાસ્ત્ર કરતાઓએ ફાયદો બતાવી અપવાસ કરવા લખ્યું હોત તો હું ધારતો નથી કે આજે જેટલી અપવાસ કરે છે તેમાંની સોમો હીસ્સો પણ કરત. અને તેથીજ હું ધારૂં છું કે તેગણે આવી યુકિત રચી હશે. પણ તેનો ભાવાર્થ સમજ્યા વિના ભરડનારાં બાઇરાંએ અપવાસ કરવાની બાબતને વહેમની જાળ બનાવી હદપાર આણી મુકી છે. અને તેથી ઘણી તો શરીરનો ફાયદો ભોગવવાને બદલે શરીર બગાડી મરણ પામે છે, ને નીતિનો સુધારો કોઇને થતો નથી. નદીના બોહોળા પાણીમાં નહાવાને અને ધોવાને સુગમ પડે માટે લખનારાઓએ નદીએ નાહાવાનું પુન્ય કહ્યું હશે. જેમાં પુન્ય ન હોય તેવી બાબત લોકો ને તેમાં વિશેષે મુર્ખ બઇરાં ઝટ પકડી લેતાં નથી અને તેથીજ લખનારાઓ શરીર સુખ અને સુઘડતાઈના માર્ગને પુન્યનો માર્ગ બતાવી ગયાછે. પણ એથી સદ્ધર્મનો લોપ થયોછે. સરજનહાર મહાપ્રભુનું જ્ઞાન અને ભકિત જતાં રહ્યાંછે, કેવળ વેહેમ પ્રસરી રહ્યો છે, અને દુરાચારને આધાર મળ્યોછે. માટે જે કારણથી અપવાસના ને નદીએ નાહાવાના રીવાજો ઘણી મુદતથી ચાલ્યા છે તે કારણોનો વિચાર કરી તે પ્રમાણે આપણી સ્ત્રીઓ વરતે. પુન્ય સમજીને નહીં પણ અજીરણ અને મદોનમતપણાને ટાળવાને, કરેલાં પાપનાં પશ્ચાતાપને અર્થે શિક્ષા સમજીને અપવાસ કરે કે જેથી ફરી

ને કુકર્મ, અસત્ય ભાષણ, દ્વેષ વગેરે દુરગુણોથી મન દૂર રાખી સદ્વિચાર કરે. શરીર તથા વસ્ત્ર સુધ્ધિને અર્થે જરૂર હોયતો નદીએ નાહાવા ધોવા જાય. પણ ભુંડું બોલે નહીં કે યોગ્ય લાજમર્યાદા તજે નહિ ને પોતાની નીતિ સચવાય તેમ નાહી, ચાલી આવે તેમ થવું જોઇએ. સ્ત્રીને ચોટલા ચોળવાની કે હોળવાની જગા નદીના કાંઠા કે તળાવની પાળ કે, ઓટલો કે આંગણા નથી; એ કામ ઘરમાં એકાંત સ્થાનમાં કરવું; દાતણ પણ ઓટલે બેસી કરવું નહીં. નાહાવાને પણ એકાંત સ્થળ જોઇએ. આપણા લખનારાઓએ ખરાં કારણ છુપાવી અગર ઉલટા અર્થ બતાવી તે પ્રમાણે ચલાવવાને પુન્ય આડે આણ્યું તેથી નાહાવાની ને અપવાસની રીતથી ધર્મ નાશ પામી, વહેમ અને દુરાચાર વધી ગયાછે. ખરાં કારણ ને લાભ બતાવી જો એ રીતો ચલાવી હોતતો આટલી ખરાબી થાત નહિ. અપવાસે અને જાગરણે ધર્મને નામે ધનવાનોને ત્યાં તો સરસ ફળાહાર ને માવા બારશી વગેરે મીજબાની અને મજાનાં રૂપ ધારણ કર્યાંછે. માટે સમજુ પુરૂષોએ પોતાના કુટુંબની સ્ત્રીઓ સમજીને અપવાસ કરે અને નીતિ ને આદબ સાચવીને જરૂર ને પ્રસંગ પ્રમાણે નદીએ નાહે તેવો બંદોબસ્ત રાખવો જોઇએ. નારીઓ કેળવણી પામે ને જ્ઞાન સમ્પાદન કરે ત્યારસુધી એટલી તસદી તેમના પતિ, બાપ, કે જે વાલી હોય તેમણે લેવી. નદીએ નાહાવા જવામા ગમતછે તે તથા સ્ત્રીઓને છુટછે તે ઓછી કરવાને કે લઇ લેવાને હું કહેતો નથી પણ સુનીતિથી તેનો ઉપયોગ કરવાને કહ્યું.

સ્ત્રીઓના ગમતના દીવસો નદીએ નહાવા જવામાં ને અપવાસ કરવામાંજ ખલાસ થાયછે એમ નથી હજુ નવરાત્રીમાં ગરબા ગાવાના તેહેવારોના દીવસો રહી જાય છે. એ દીવસો તેમને મોટી ગમતના હોયછે. તેઓ રાતે જમદી જલદી વાળુ પાણીગી પરવારી ફળીયા કે પોળ વચે જથાબંધ એકઠી થઇ ગરબા ગવરાવેછે ને ગાયછે. ગામડા કરતા મોટાં શેહેરામાં સ્ત્રી-

ઓને ગરબા ગાવાની છુટ ઘણી હોયછે. ગામડામાં તો ઘણું કરીને મરદો ગરબા ગાયછે. પણ શેહેરમાં ઉંચ નીચ બધી વર્ણોની સ્ત્રીઓ વસ્ત્રાભુષણ પહેરીને જાહેરમાં ગાયછે. માટી-ની માટલીઓને કોરાવી તેમાં દીવા મુકી તેની આસપાસ સ્ત્રીઓ કુંડાળું વળી ફરેછે, તાળીઓ પાડેછે ને ગાયછે. ઘણીએ તો છોકરાં થવા સારૂ કે છોકરાં જીવવા સારૂ કે મંદવાડ મટવાને માટે ગરબા કોરાવી ગવરાવવાની બાધા રાખી હોયછે. તેઓ પોતાના પોળની તથા સગાં વાહાલાંની ને ઓળખાણની બૈ-રીઓને એકઠી કરી પોતાના ઘર આગળ ગરબા ગ-વરાવી તેમનામાં કાંઇ લાણી વેહેચેછે.લાણીથી તથા નાચવા ખુંદ-વાની અને ગાવાની મઝાથી બૈરીઓ ખુશીથી તેને ત્યાં ગા-વા આવેછે. ગરબે રમવું એ એક જાતનો નાચછે. તથાપિ નાતિવાળા ને શીખામણ લેવા જોગ કે ઇશ્વરભક્તિના ગરબા, નઠારા આદમી અને પર પુરૂષો જોવાને સાંભળવા મળી,ભુંડી મ-શકરી ને દુષ્ટ વિચાર કરવા પામે નહિ, તેવે ઠેકાણે બૈરાં ગાઇ ગમત કરે તો આપણને ટીકા કરવાનું તેમાં કાંઇ નથી. પણ જે-મ નોહાવામાં ને અપવાસમાંછે તેમજ ગરબામાં પણછે. તેમ-ના ગરબા અનીતિને ઉત્તેજન આપે તેવાછે, દુરવાસના ઉત્પ-ન્ન કરે ને પતિવૃતા ધર્મને ભંગ કરવા ભણી સ્ત્રીઓનાં નબ-ળાં મનને આકર્ષે તેવાછે. દેવને નામે નાગા, ઉઘાડાને ભુંડા ગરબા બેફાક પોતાના વડીલ, મુરબ્બી, સાસરીઆં,તથા પીએરી-આંના, મા દીકરીના,અને દીકરી માબાપ ને ભાઇ ભાંડુના સાં-ભળતાં બોલેછે. તેમાં તેઓ લગારે શરમાતી નથી.સોથી સારી ગાનારી તેજ કે જેના ગરબા વધારે છુટથી ને જીભાળા હોય.અને ત્યાંજ ઘણા લોકો જોવા જાય છે. ને તેનાં વખાણ કરે.ધર્મનું નામ બદનામ કરી એ ગાનારાંને અને સાભળનારાંને ધીક્કારછે.

એટલુંતો ગરબાને માટે. જેવા ગરબા ખરાબ હોયછે તે-વીજ તેની ગાનારીઓ હોયછે. ઘણીતો ગાતાં ગાતાં હાથનો લં-

ટકા ન આખના મટકા કરતી જાયછે. કેટલીકતો પોતાના યારો ને ખુશી કરવાનેજ ગાવા આવેછે ને ગાયછે. આવા ગરબાને આવી ગાનારીઓ ત્યાં જોવા આવનાર છેલ પણ તેવા હોયછે. એવા છેલ ત્યાં આવી બેસેછે. ગાનારીઓના લટકાનો ને મટકાનો સામો જવાબ પોતાના હાથના ને આંખના ચાળા થી વાળે છે. પોતાની પ્યારીપર કે બીજી પર કાંકરીઓ મારેછે મશકરી કરે છે ઇત્યાદિ. માટે સજ્જનોએ અને સન્નારીઓએ ગરબાની રૂઢીમાં સુધારો કરવો જોઇએ.જ્યાં આગળ સ્ત્રીઓ-ની નીતિ ન સચવાય, બદખ્યાલનાં સ્ત્રીપુરૂષો પોતાની મતલબ સાધે; કાંઇ નહી તો જીભાળાને ભુંડા ગરબા સ્ત્રીઓ છુટથી ગાય એજ ખરાબ છે, એવાં ઠેકાણાંમા જોવા જનારા લૂચ્ચા માણસો જેટલા નીંદવા લાયક છે તે કરતાં પોતાની સ્ત્રી,બેન કે દીકરીને ગાવા મોકલનારા વધારે નીંદવા જોગછે. પોતાના સાંભળતાં પોતાની સગીઓને વિહારના નઠારા ગરબા ગાવા દેવા અને વખતે દુરીજનોથી તેમની લાજ લુટાતી કે મશ્કરી થતી જોવી કે સાભળવી એના જેવુ નીચુ જોવાડનાર બીજુ શુંછે? આથી ઘણીવાર મારા મારી થાય છે, માથા ફુટે છે ને સરકાર સુધી વખતે લઢાઇ જાય છે. માટે સમજુ પુરૂષોએ પોતાના બૈરાને તેવે ઠેકાણે જતા અટકાવવા અને પોતે ન જવુ.તેમને ગાવાનો શોખ હોય, ગમત જોઇતી હોય તો જ્યાં આગળ પોતાની આબરૂ ને નીતિ સચવાય ત્યાં આગળ એટલે પોતાના કે બીજા સદગૃહસ્થના બંધીઆર ચોકમાં (પોળમાં કે ફળીઆમાં જ્યાં હજારો ને ગમે તેવા માણસ આવી શકે તેવે ઠેકાણે નહી.) ભલે ઇશ્વર ભક્તિના, નીતિના કે શીખામણ મળે એવા સારા અને તેથી ન ધરાઓ તો સુનીતિની હદમા આવે એટલા શૃંગાર રસના ગરબા ગાય. પણ જેથી આબરૂ લુંટાય, મન વિહવળ અને કામાતુર થાય અને નીતિ બગડે તેવુ ગાવુ અને સાંભળવુ ઘણુંજ ધિક્કારવા લાયક છે. માટે સમજુ સ્ત્રી પુરૂષોએ એવી

આજ જેમ બને તેમ તાકીદે બંધ પાડવી જોઇએ.

સુનીતિને બગાડનાર અને આપણી કોમને લજાવનાર બીજા બે ચાલછે.૧ લગ્નમાં બાયડીઓ ફટાણાં ગાયછે તે અને ૨—હોળીની નિર્લજ અને ગંદી રમત, એ તજવાની જરૂરછે.ને સન્નારીઓએ એ બંનેથી દૂર રેહેવું.

પાછળ કહેલું છે તે પ્રમાણે આપણી સ્ત્રીઓ નદીએ નાવા ધોવામાં, અપવાસ કરવામાં; જીભાળા ગરબા ગાવામાં પુન્ય સમજે છે, તેમાં ઇશ્વર રાજી થઇ મોક્ષ આપશે એમ માને છે. પણ તે સિવાય ઇશ્વરની ભકિત કરવાની તેવી બીજી ઘણી રીતો છે. સવારના પોહોરમાં અને પાછલે પોહોરે મંદીરમાં કે દેહેરામાં જઇ દરશણ કરવાં, ગુરૂને ચરણ પરસ કરીને પગે લાગવું અને ત્યાં ધણું કરીને કથા કહેનારા ભટજી પાસે સાંજના કે વાર તેહેવારે કથા સાંભળવી. ચોમાસામાં પૂરાણી પાસે પૂરાણ સાંભળવાં, વ્યાસજી પાસે ઓખાહરણ સાંભળવું. જો આ બધું તેઓ પાક દાનતથીજ કરે તો ધર્મની બાબતમાં ટીકા કરવાની આ જગા નથી. આમ કરવામાં વહેમ અને દુરાચરણનો વધારો ન થાય એટલી સંભાળ લેવી. ધર્મને બદલે ઠગાઇ ન થાય, જ્ઞાનને ઠેકાણે અજ્ઞાન ન વધે, ધર્મને બદલે અધર્મ ન થાય, સુનીતિની જગાએ અનીતિ, સદાચરણને બદલે દુરાચરણ ન શિખે,પરમ પવિત્ર જગત કરતા અને નિયંતા ભગવાનની ભકિત ન થતાં નિર્જીવ જડવસ્તુ ઊપર કે અપવિત્ર અને અલ્પ માણસોમાં શ્રધા ન ચોટે એમ સંભાળીને તજવીજથી વરતવું. સ્ત્રીપૂરૂષોના મંદીરમાં જવા આવવાના રસ્તા જુદા કરો.સદગુણી ગુરૂ હોય તેનીજ પાસે સ્ત્રીઓ જાય એવો બંદોબસ્ત કરો. કથા સંભળાવવી હોય તો કોઇ સારાને નીતિવાન પુરાણીને પોતાને ઘેર બેસાડી પોતાની સમક્ષ કથા કહેવડાવો ને સાંભળો તો એમાં વાંધો લેવાનો કાંઇ જ નથી. પણ ઇશ્વર ભકિતને બહાને, કથા સાંભળવાને અને દરશણને બહાને જઇ પોતાનીસ્ત્રી, બહેન, કે દીકરી બુરી ગ-

તલબ સાથે એ શરમ ઉપજાવનાર છે; એ રીત ઘણીજ હીણીને ધિક્કારવા લાયક છે. માટે તે રીત સમજુ સ્ત્રી પુરૂષો જેમ બને તેમ જલદી બંધ પાડો. કેટલાક ગોર, ગુરૂ કે વખાણ કહેનારા ભેદકનો કે ધંતર મંતર ને વસી કરણનો ધંધો જગાવી સ્ત્રીઓને ભોળવી ધુતે છે ને કુકર્મ કરે છે. આ બધાનું કારણ મુખ્યત્વે સ્ત્રીઓની મુર્ખાઇ છે, તેમને ધર્મનું કે ઇશ્વર સંબંધી જ્ઞાન હોતું નથી, ગોર ગુરૂ કેવા સાધુને માનવા તે સમજતી નથી, જાદુ મંત્ર કે દોરા ચીઠીથી છોકરાં થાય કે ધણી વશ રહે એમ તેઓ માને છે અને તેથીજ મુર્ખીઓ, ઢોંગીને જુઠા જતી, સન્યાસી, અતીત, કે વૈરાગી, ફકીર વગેરે લુચ્ચા ધુતારાથી છેતરાય છે. જો તેમને એક ખરા ઇશ્વરનું જ્ઞાન થાય, તેને રાજી કરવાના ઉપાયો તેઓ સમજે, તેના નિયમો તેમના ધ્યાનમાં ઉતરે, વહેમ ને અજ્ઞાનપણું જાય, ભકિત તે શું ને કેમ ને શા માટે કરવી એ તેઓ શીખે, સાધુ ને ગુરૂ કેવા જોઇએ, ને હાલ કેવા છે ને તેમનું શું શું કામ છે ઇત્યાદિ બાબતો વિશે વિચાર કરવાની તેમનામાં શકિત આવે એટલી જ્ઞાની સ્ત્રીઓ જો થાય તો અજ્ઞાન ને ભોળપણાથી જેઓ કુકર્મ કરે છે તે અને લંપટો તેમની મુર્ખાઇનો લાભ લે છે તે અટકે. માટે સમજુ મરદોએ પોતાની સ્ત્રી, બેન કે દીકરીને ઇશ્વર સંબંધી ખરૂ જ્ઞાન મળે તેમ કરવુ જોઇએ. આ રીતે આપણા દેશની હાલની હાલતની સાધારણ તપાસ લીધા પછી પરદેશની હાલની સ્ત્રીઓની હાલત તપાસીએ.

સુધરેલા પરદેશીઓમા એટલે ઇંગલાંડ, ફ્રાંસ, જર્મની, યુનૈટેડ-સ્ટેટસ, આદી દેશોમાની ઘણી સ્ત્રીઓ પોતાના ખરા ધર્મથી અજ્ઞાન ઓછીછે, ત્યાંની ઘણી સ્ત્રીઓ જાણેછે કે આ દુનીઆમાં પોતાને શા શાં કામ કરવાનાંછે, તથા પોતના ઘરમા પોતાને શું કરવાનું છે, થાકયો પાકયો પોતાનો વહાલો સ્વામી ઘેર આવે ત્યારે તેને કેમ શાંત કરવો, તેને કેમ ખુશી ક-

રચા એ તેઓ જાણેછે. પોતાનાં છોકરાંને કેમ ઉછેરવાં ને કેળવવાં, તેમનાં લગ્ન કેવાં, કયારે ને કોની સાથે થાય; એ તેઓ સમજેછે. ને તે સમજવા યોગ્ય પોતાનાં છોકરાંને બનાવે છે. છોકરાંનાં લગ્ન કરવામાં પોતાની સત્તા કેટલી છે તે તેઓ જાણે છે, માટે તેઓ તે બાબતમાં થોડાંજ આડે આવે છે. વહુનો ને પરણ્યા પછી છોકરાનો મર્તબો કેમ સાચવવો તે તેઓ સમજેછે. નાનપણમાં પોતાના બાળકને ઘર આગળ કેટલી ને કેવી કેળવણી આપવી, મોટપણમાં કેટલી ને કેવી કેળવણી આપવી, નાનપણમાં ને મોટપણમાં તેમની સાથે કેમ વરતવું, તેથી તેઓ અજાણી નથી. વહુનું માન કેટલું ને કેમ રાખવું તે તેઓ જાણેછે, તેથી સાસુ વહુ લડતાં નથી, સાસુ, વહુને મારવાને માટે દીકરાને ઉશ્કેરતી નથી, તેમ વહુ પણ ધણીને આડું અવળું સમજાવતી નથી. તેથી આપણા દેશ ના જેવાને જેટલા સાસુ વહુના બખેડાનો સંભવ ત્યાં થતો નથી. આપણી પેઠે, આપણે જેવાં કારણોથી થાયછે તેવાં કારણોથી બાપ દીકરા વચ્ચે વૈરભાવ ઉત્પન થતો નથી. સ્ત્રીઓને કેમ માન આપવું તે પુરૂષો સમજેછે. સ્ત્રીઓ તે માનને યોગ્ય થવાને કોસીસ કરેછે. આનું કારણ શું? ત્યાંની સ્ત્રીઓ કેળવાયલીછે. તેઓ કેળવણી-ઊંચી કેળવણી વડે, પોતાની માતાઓના ઊંચા ઉપદેશ વડે, એવા ઊંચા સદ્ગુણને અને ઊંચી પાયરીને યોગ્ય થયછે. તો તેથી ત્યાંનાં કુટુંબો, ત્યાંના લોકો ઘરમાં સુખી હોયછે. આ ઉપરથી મારે એમ કહેવાની મતલબ નથી કે ત્યાંની સઘળી સ્ત્રીઓ સમજુ ને સુધરેલીછે, ત્યાંનાં સઘળાં કુટુંબ સંપીને સુખી છે, તેઓ કજીઓ કંકાસ કરતી નથી, કે તેઓ સરવે વિદ્વાન ને સદ્ગુણીછે; અથવા આપણે સાંભળીએ છીએ કે મડમો લૂગડાંનું ખરચ, સાહેબ લોકોને ઘણુંજ કરાવેછે, હજારના પગારવાળાને મડમ હોય તે પાઈ સરખી બચતી નથી, પણ ઉલટું કરજ થાયછે, એ વાત ખોટીછે એમ પણ મારે કહેવાની મતલબ નથી. મારે કહે

વાની મતલબ ફક્ત એટલીજ છે કે પ્રમાણમાં આપણા કરતાં તેઓ એ બાબતમાં વધારે સુખી ને સારા છે. એ મનામાં પણ જેઓ સુનીતિની કેળવણી પામ્યાં નથી તેઓ નઠારાં ને દુખીછે. માટે જો આપણે આપણી સંસારી હાલત સુધારવાને ઇચ્છતા હોઇએ, આપણે જો આપણાં બાળકોને સુખી કરવા માગતા હોઇએ, તો આપણે આપણી સ્ત્રીઓને સુનીતિ ભરેલી સારી કેળવણી આપી તેમને ખરી ઉંચા દરજ્જાની કેળવણી આપો. ને તેમને વિદ્યા ભણાવોને તેમના ખરા ધર્મથી વાકેફ કરો. હવે તેમના ખરા ધર્મ કયા છે, તે ઉપર આપણે વિચાર કરીએ.

प्रकरण ३ जुं.

લગ્ન.

સારો, સદ્દગુણી, અને હમેશ સુખી પોતાને સુખ દુખમાં સાથી ગણી નિભાવે તથા ગુજરાન ચલાવે એવો યોગ્યવર ખોળી કહાડી, તેની સાથે લગ્ન કરવુ એ પરણનારી સ્ત્રીનું કામછે. પોતાની દીકરી એવો યોગ્ય વર ખોળી કહાડી તેની સાથે વરવાને લાયક થાય એવી તેના માબાપે તેને કરવી જોઇએ.તથા લાયક વર ખોળી કહાડી, પોતાની મેળે વરવાને લાયક થાય, તેટલી ઉમરની પોતાની દીકરીને તમણે કરવી જોઇએ. લાયક ઉમરની તથા સમજુ થયા પછી પોતાને લાયક વર ખોળી કહાડી, તેની સાથે વરવાને તેણે પોતાના માબાપની સંમત્તિ માગવી ને તમણે પોતાની વાજબી સલાહજ આપવી. આવી રીતે જે લગ્ન થાય તેને "સ્વયંવર કે ઇચ્છાવર" લગ્ન કહે છે. આ ધારો પ્રાચીનકાળમાં આપણા દેશમા ચાલતો હતો. તે આપણે સારી પેઠે જાણીએ છીએ. સીતા રામની સાથે, દમયંતી નળ સાથે, રૂક્મણી કૃષ્ણ સાથે, દ્રૌપદિ અર્જુન સાથે સ્વયંવરે પરણી હતી. રાજાઓ પોતાની કુંવરીઓને લાયક ઉમરની, લાયક વર

ઓળી કહાડવાને યોગ્ય થાય એવી સમજણી-વિદ્યાભ્યાસ ભણા-
વીને સમજણી કરતા હતા. પછી બધા રાજાઓને નોતરી ત-
માંથી જેને પસંદ કરે તેની સાથે તેઓ પોતાની કુંવરીને પર-
ણાવતા હતા. દીકરીની મરજીની વિરૂદ્ધ તેનાં માબાપ આવતાં
નહીં, અને કદાપિ કોઇ આવે તો તેમાં તેમનું કાંઇ ચાલતું
નહીં. દીકરીની જ્યાં પરણવાની મરજી હોય, ત્યાંજ તેને પરણા
વવામાં આવતી હતી. એવી કન્યાઓ કોઇવાર રૂપ ઉપર, કોઇ-
વાર રૂપ ને ગુણ બંને ઉપર, કોઇવાર હોશીઆરી ઉપર, કો-
ઇવાર રૂપ, ગુણ ને હોંશીઆરી કિંવા બહાદુરી ઉપર મોહીનેજ
પરણતી હતી. સીતા ને દ્રૌપદિ, લડાઇની કળામાં હોશીઆર અને
બાહાદુરી ઉપર મોહીને તથા દમયંતી ને રૂક્ષ્મણી, રૂપ ને ગુ-
ણ ઉપર મોહીને વિશેષે પરણેલી કહેવાયછે. કેટલીકવાર પોતે
ચીઠીઓમાં ધાવ, સમસ્યા આદિ લખી મોકલે અને તે પુરા કરે
તેમની સાથે તેઓ પરણતી. કેટલીક પોતાના ગોરને, રૂપ, ગુણ
તથા વિદ્યાએ સંપૂર્ણ વરને ઓળી કહાડવાને મોકલતી ને ગોર
ગામેગામ ભટકી, યોગ્યવર ઓળી લાવતો; તેની સાથે તેઓ
પરણતી હતી. પણ યાદ રાખવું કે તે વખતના ગોર આજના
જેવા લાલચુ ને બાયડ નહોતા. અલબત સ્વયંવરે પરણવામાં
માબાપની પરવાનગી લેવામાં આવતી હતી; પણ જો તે લાયક
વર હોય ને પોતાની દીકરીની તેની સાથે પરણવાની મરજી હોય
તો તેઓ કવચિતજ સામાં થતાં હતાં. તેઓ રાજી ખુશીથી
પરણાવતાં ને સુખી થવા આશીરવાદ આપતાં. આ પ્રમાણે ક-
રવાથી તેઓ કેવાં સુખમાં જન્મારો કહાડતાં હતાં, તે આપણે
તેમનાં વૃત્તાંત ઉપરથી જાણીએ છીએ. તેમની પોતાના જન્મા-
ગના સોબતી—વહાલા પતિ ઉપર અચળ પ્રીતિ રહેતી ને તે
ગમે તેવા વખતમાં પણ ખસતી નહોતી. ઘરમાં સંપસંપીને
રહેતાં, અને અરસ્પરસ સુખ દુખમાં ભાગ લેતાં. તેઓ સુખમાં
ભાગ લેઇ દુઃખમાં પોતાના પતિને તજી દેતી નહોતી. દુઃખ વ

બતે તેમને હીમત અને ધીરજ આપતી હતી. સાસુ સસરા સાથે કેમ ચાલવુ, તે તેઓ સમજતી હતી. કોઈ દીવસ તેમની સાથે હું કારીને બોલતી નહોતી, તો આજની માફક ઘરની ફજેતી થાય તેમ લઢે તો ક્યાંથીજ! સાસુ પણ તેવીજ સમજણી હતી. તેઓ પણ વહુનો ને પોતાનો મરતબો સચવાય તેજ માફક બોલતી ને ચાલતી. આ પ્રમાણે હોવાથી તે વખતે આ દેશના સઘળા કુટુંબોમાં સંપેજ નિવાસ કરેલો હતો. પતિ ઉપરનો ખરો પ્રેમ તે વખતની સ્ત્રીઓમાં અચળ રહેતો હતો તે આપણે સીતા, દ્રૌપદિ, દમયંતી, આદી સ્ત્રીઓના જન્મ ચરિત્ર ઉપરથી જાણીએ છીએ. તેઓએ પતિની ખાતર, વનમાં રખડી, વાઘ વરૂના ભયાનક વનમા, ટાઢમા, વરસાદની ઝડીઓમાં ઝુંપડી બાંધી પોપોતાના પતિ સાથે રહી, રાજભોગને રાજ સુખ તજી વનફળ ખાઈ વન દુખ વેઠ્યું, સવામણ રૂની રેશમી તળાઈ નાખી છત્ર પલગ ઉપર પોઢનારી ને હાં કહેતાં હજાર દાસી હાજર થાય એવી સકોમળ સ્ત્રીઓ ભોય ઉપર સાથરો કરી સુતી તોપણ પોતાના પતિની સોબતને લીધે સુખ માન્યુ. અહો સતી માતાઓ! સતી માતાઓ શાબાશ છે તમને અને ધન્ય છે તમારા પતિ પ્રેમને! આનો અસરકારક ચિતાર આપવાને તો પ્રેમાનંદ જોઇએ. મારો કોણ આશરો. દમયંતી, તારો પ્રેમ ચિતારવાની મારી શકિત નથી. પરણી ત્યારથી તે મરતા સુધી જેવોને તેવો પ્રેમ તું સાચવી શકી. રાજ સુખમાં, વન દુખમાં, પતિ વિયોગમાં, પતિ ત્યાગમાં તું તારો અચળ પ્રેમ રાખી શકી, શાબાશછે તને! પણ એ ખરો પ્રેમ શાનો ને શાથી ટક્યો? મોટા મોટા રાજાઓ અને મોટા મોટા દેવને તુચ્છકારી કહાડી જે પ્રેમથી સ્વયંવરમા પરણી હતી, તેજ એ પ્રેમ. ને તેજ પ્રેમથી તું હમેશ સુખી રહી શકી. કેમકે તે પ્રેમને તારી યોગ્ય ઉમરે અને યોગ્ય સમજણે અંત.કરણથી ઇચ્છયો હતો. ને તેથીજ તે જ્યારે મળ્યો ત્યારે તેને તેં ગમે તેવા વ-

ખતમાં પણ તજચો નહીં. પણ હાય! તે પ્રેમ ક્યાં ગયો! ને હવે ક્યારે આવશે? પ્રાચીન કાળમાં જે દેશોમાં પ્રેમ તે શું અને પરણવું તે શું, એ કાંઇ પણ સમજતા ન હોતા તેવા દેશોમાં આપણો પ્રાચીન પ્રેમ ઘણો ખરો જતો રહ્યોછે. ત્યાંના દેહ-વાસીઓ પોતાની દીકરીઓને સ્વયંવરથી પરણવા દેછે. અને તેથી તે દંપતિ વિશેષે કરીને હમેશ સુખી પ્રેમીને સુખી હોયછે. તે લોકોએ પોતાના દીકરીઓનો પોતાની મેળે યોગ્ય વર—પોતા-નો જન્મારાનો સુખ દુખનો સાથી ખોળી કહાડવાનો હક લેઇ લીધો નથી. પોત પોતાના ધર્મ પ્રમાણે માબાપ અને છોકરાં કર્યા જાયછે. માબાપ રસ્તો દેખાડેછે ને સલાહ આપેછે, તેથી ત્યાંનાં જોડાં સુખ ખલે આપણી હાલની સ્થીતિ કરતાં સારી સ્થીતિમાંછે, એમાં શક નથી. પણ જે રિવાજ આપણો પોતાનો હતો, જે રિવાજ વડે આપણે અને આપણાં છોકરાં સુખી ને સંપીલાં રહેતાં હ-તાં તે રિવાજ આપણે તજી દીધોછે. પરંતુ તે પ્રમાણે આપણે શા માટે તજવો જોઇએ? મુસલમાની વારામાં અને બીજા જુ-લમી વખતમાં સ્વયંવરે પરણાવતાં હરકત પડવા લાગી, તેથી પ્રાચીન સુખકારી ને સંપ કરનારો રિવાજ તે વખતમાં આબરૂ સાચવવાની ખાતર તે વખતના લોકોને, વખતને અનુસરી બંધ કરવાની જરૂર પડી હશે. વળી તેજ વખતમાં બાળલગ્ન કજો-ડાલગ્ન અને ઓઝલ પડદે રાખવાની બુરી ચાલો નીકળી. તે આજ સુધી ચાલેછે. તે વખતના લોકોએ દીકરીઓનો લા-યક ઉમરે સ્વયંવરથી પરણવાનો અને છુટાં ફરવાનો વાજબી અને સારો હક લેઇ લીધો અને આજ સુધી તેમજ ચાલેછે. એ ચાલથી પડતાં દુઃખ હરકતો અને થતું નુકશાન તેનાં મા-બાપ જુએછે. મુસલમાની વખત—દેહેશત રાખવાનો જુલમી વ-ખત ગયો છે, સર્વસ્થળે શાંતી થઇછે, આબરૂ જવાનો વખત રહેતાં, સ્વયંવરથી પરણવાને લાયક કરવા સારૂ કેળવણી આપ-બાગ લેઇ ફુગ ઠામ ઠામે થઇછે, તો તેવા વખતમાં આપણી

વહાલી દીકરીઓના ખુંચી લીધેલા વહાલા હક પાછા કેમ ન આપવા? તથા તેમણે અને પોતે પોતાના ખરા ધર્મની હદમાં કેમ ન રહેવું? એ બુરા ચાલથી થતાં નુકશાન ને કજીઆ કંકાસ શા માટે સાંખવા?

ત્યારે શું હમણાં એ હક આપવાને વખત આવ્યો છે? જો એકદમ હમણાથીજ માબાપ પોતાની દીકરીને સ્વતંત્રપણે પરણવા દે તો શું તેઓ સુખી થશે? હા હમણાં વખત આવ્યો છે. પણ એકદમ આપણી દીકરીઓને સ્વતંત્રપણું આપી સ્વયંવરે પરણવા દઇએ તેમાં સુખી થાય તેમતો નથી. તે હક આપતા પહેલાં તમારે બે કામ કરવાનાછે. તે કર્યા પછી સ્વતંત્રપણું આપોતો તેઓ જરૂર સુખી થાય તે બે કામ તે આં છે. ૧ લું. સારો, સદ્ગુણી ને હમેશ સુધી પ્રેમ ટકાવે તથા ગુજરાન ચલાવે એવો વર ખોળી કહાડવાને જેટલી સમજણ અને વિદ્યા જોઇએ તેટલી વિદ્યા ભણાવો. ૨ જું તેને એટલી સમજણ આવવા સારૂ વિદ્યા ભણવાને જેટલી ઉમર સુધી અભ્યાસ કરવો જોઇએ તેટલી ઊમર પછી તેમને પરણાવો. પાંચ દશ ને ઘણીવાર તો બે વરસનાં ઢગલા ઢીંગલી પરણાવે છે, તેમજ પરણવું તે શું તે જાણતા પહેલાજ આખરે આખરૂં વળગારે છે તે પ્રમાણે બચપણમાં નહીં પણ ઓછામાં ઓછી સોળ[1] વરસની થાય ત્યાં સુધી સારી પેઠે વિદ્યા, સ્ત્રીને ઉપયોગી ઘરના કામ તથા સદ્ગુણ શીખવી, પછી ઇચ્છાવરથી વરનાદો ત્યારેજ સ્વયંવરે પરણવાનું પોતાનુ કામ તથા કેવા વર સાથે પરણવાનો પોતાનો ધર્મ છે, તે સારીપેઠે સમજશે. અને પ્રાચીનકાળની સ્ત્રીઓની માફક તેઓ લાયક અને પોતાને મનગમતા વર સાથે પરણવાથી, હમેશ સુધી જેવાને તેવો પ્રેમ ટકાવી રાખી, સુખ દુઃખમાં ભાગીઅણ થઇ, બન્ને નેત્રો દુખમાં પણ સ્વામી સાથે સુખ માની લેશે. તેને દુખમાં ધીરજ આપશે. સુખમાં છકશે નહી. વર કમાતો ઘીસ

[1] સોળે સાન ને વીશે વાન એવી આપણામાં કહેવતછે.

થી વધારે વયનો ને પોતે ૧૬ની એટલે જાદુ ધૂર માંડી રહેશે તેથી સાસુસસરા સાથે અને બીજાં કુટુંબીઓ સાથે સંપીને ચાલશે. કોઈ સાથે લડશે નહીં. અને ઘરની ફજેતી કરશે નહીં. પોતાની મરજીમાં આવે એવા વરસાથે પરણવાથી પછળથી ગમે તેવા વખતમાં પણ દીકરીના માબાપને દુખની ફરીઆદો આજની માફક સાંભળવી ભાગ્યેજ પડશે, ફરીયાદો આવશે નહીં, ને દીલગીરીના દરિઆમાં ડુબવું પડશે નહીં. તેમજ પોતાની વહાલી દીકરીઓના નિસાસા તેમને સાંખવા પડશે નહીં, કે ઘણું કરીને તેમના વિલાપ સાંભળવા પડશે નહીં. માટે જો માબાપો પોતાની દીકરીનું સુખ ચાહાતા હોય, પોતે સુખી થવાને, અને પોતાના ઘરની આબરૂ જાળવવાને ઇચ્છતા હોય*તો તેમને ઘટેછે કે તેમણે પોતાની દીકરી લાયક ઉમરની સમજણી થાય એટલે ઓછામાં ઓછી સોળ વરસની થાય ત્યાં સુધી અભ્યાસ કરાવવો. રાંધવું વગેરે ઘરનાં કામ અને સદ્‌ગુણ શીખવવા, ને તે પછી તેની મરજીમાં આવે તે રીતે સ્વયંવર કરી યોગ્યવર સાથે પરણાવવી. લગનની બાબતમાં માબાપનો ધર્મ માત્ર એજ છે કે સ્વયંવરે પરણવાને માટે પોતાની દીકરીને લાયક ઊમરની ને સમજુ કરવી. તથા દીકરીનો ધર્મ એ છે કે પોતે યોગ્ય ઉમરની સમજણી થઈ પોતાને જોઈએ તેવો લાયક વર ખોળી કહાડી તેની સાથે પરણવું, લગનની બાબતના પોતપોતાના ઊપર કહેલા ધર્મમાં કોઈએ આડે ન આવવું, એ સમજુ સ્ત્રી પુરૂષનું લક્ષણ છે. અને તેમજ કરવું જોઈએ. કેટલાક કારણથી માબાપોએ પોતાની દીકરીઓના લગન સંબંધી છીનાવી લીધેલા હક તેમને પાછા

---

* હાલના રિવાજ પ્રમાણે પરણવાથી તે પરણનાર જોડાના કુટુંબની કેવી વલે થાયછે તે મેં ટુંકામાં પાછલા ભાગમાં બતાવ્યુંછે, તેમ છતાં વિસ્તારથી જેને જાણવું હોય તેણે સાસુ વહુની લઢાઈનું પુસ્તક વાંચવું.

આપવા, એ તેમને જરૂરનું છે. તેથી તેઓ બંને—માબાપને દીકરી બંને સુખી થશે.

પણ પ્રાચીનકાળમાં સ્વયંવરનો વિશેષ ધારો ક્ષત્રીઓમાં હતો તેવો બધા વર્ગમાં નહોતો. બધા સ્વયંવરથી પરણતા હતા એમ નહી. ઘણાં લગ્ન તો માબાપ કરતાં હતાં. પણ મા બાપો શાસ્ત્રોકત પ્રમાણેજ વર ખોળી કહાડી લગ્ન કરતાં, તેથી તે લગ્ન સ્વયંવર જેવાજ થતાં તથા તેથી તે જોડું તેટલુંજ સુખી પણ થતું. સમય ઉપર વિચાર કરતા હાલનાં માબાપો સ્વયંવરથી પોતાનાં છોકરાંને પરણાવે તેવુ બનવું અશક્ય છે એ વાત ખરી અને તેથીજ મારે તમને કહેવુ જોઇએ કે તેમ (સ્વયંવરને લાયક છોકરાંને કરી સ્વયંવરથી પરણાવવાને) ન બને તો તે મણે શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે વર ખોળી કહાડી લગ્ન કરવા કે પોતાના છોકરાં સુખી થાય. આપણા શાસ્ત્રમાં લગ્ન કેવા ને કોની સાથે કરવાં તે જાણવા સારૂ હું એ સંબંધી મનુસ્મૃતિમાંથી કેટલાક શ્લોક અર્થ સાથે આ નીચે આપું છું.

૩ જા અધ્યાયના ૬ ઠા તથા ૭ મા શ્લોકમાં મનુ કહે છે.

महांत्यपि समृद्धानि गोजावि धन धान्यतः॥
स्त्री संबंधे दशैतानि कुलानिपरि वर्जयेत्॥
हीन क्रियंनिष्पुरुषं निश्छंदो रोमशार्शसम्॥
क्षय्या मयाऽव्यपस्मारि श्वित्रिकुष्ठिकुलानिच॥

મતલબ કે—

નીચે લખેલા દશ પ્રકારનાં કુળ મોટી સમૃદ્ધિવાળાં હોય એટલે જ્યાં ગાય, ઢોર, બકરી, ધન, ધાન્યની સંપતિ પુષ્કળ હોય તોપણ તેમાં કન્યા આપવી નહી * * * હીણા કર્મનાં માણસ હોય તે કુળમાં, જેમા પુરૂષનો વંશ ન હોય તેમાં; જેમાં

વેદનું + અધ્યયન ન કર્યું હોય તેમાં, જેમાં માણસને હરશ, ક્ષયી, ફેફરૂં, કોઢ, આદી અનેક પ્રકારના રોગ થતા હોય એવા કુળમાં કન્યા આપવી નહી.

એજ અધ્યાયના ૨૭ મા તથા ૩૭ મા શ્લોકમાં કહેછે કે

आच्छाद्यचार्चयित्वाचश्रुत शील षतेस्वयम् ॥
आहूयदानंकन्याया ब्राह्मोधर्मः प्रकीर्त्तितः ॥
दशपर्वान्परान्वंश्यानात्मानंचै कविंशकम् ॥
ब्राह्मी पुत्रःसुकृत कृन्मोचयत्येनसःपितॄन् ॥

ભાવાર્થ.

વિદ્યા અને સદાચાર વાળા વરને બોલાવી, વર કન્યાને લુગડાં ઘરેણાં પેહેરાવી વરનું સન્માન કરીને કન્યાદાન આપવું તે વિવાહને, બ્રાહ્મ વિવાહ કહે છે એ બ્રાહ્મ વિવાહથી ઊત્પન થએલો પુત્ર સારાં કર્મ કરેતો તે પોતાની થઈ ગએલી દશ પેઢીને તથા થનાર દશ પેઢીને તથા પોતાના પંડને પાપ મુકત કરેછે.

૯ મા અધ્યાયના ૮૮ થી ૯૧ મા શ્લોક સુધીમાં મનુ કહેછે કે—

उत्कृष्टायाभिरूपायवराय सदृशायच ॥
अप्राप्तामपितांतस्मै कन्यांदद्यथाविधि ॥
काममामरणात् तिष्टे दगेहेकन्यर्तुमत्यपि ॥
नचैवेनांप्रयच्छेतु गुणहीनायकर्हिचित ॥
त्रीणिवर्षाण्युदीक्षेतकुमार्यृतुमती सती ॥

+ વેદના અધ્યયનને ઠેકાણે સારો વિદ્યાભ્યાસ સમજવો કેમકે કાળ બદલાઈ ગયો છે.

उद्धुतुंकालादेतस्मा द्विन्देतसदृशंपतिम् ॥
अदीयमाना भर्त्तार मधिगच्छेद्यदिस्वयम् ॥
नैनःकिंचिदवाप्नोति नचायंसाधि गच्छति ॥

मतलब के

કુળાચારમાં ઉત્કૃષ્ટ અને રૂપમા દેખાવડા એવા તરૂણ પુરૂષને માણસે પોતાની કન્યા શાસ્ત્રમાં કહેલા બ્રહ્મ વિવાહ વિધિથી આપવી.

કન્યાનો વિવાહસમય થયો હોય તોપણ તેને મરતા સુધી બાપે પોતાને ઘેર રાખવી એ ભલે, પણ વિદ્યાદી ગુણ રહીત પુરૂષને કદાપી આપવી નહી.

કન્યા રૂતુમતિ થઇ હોય તો પણ ત્રણ વરસ સુધી સારા વરની વાટ જોવી પણ તે કાળ વિત્યા પછી અધિક ગુણ વાળો વર ન મળે તો પોતાના સમાન વરને પોતે પોતાની મેળે પરણવું.

કન્યા કાળે પહોંચી શકતા હોય તેટલાની અંદર જો મા-બાપ (સારા યોગ્ય વર સાથે) કન્યાદાન ન દેઇ શકે ને પછીતે કન્યા જો પોતે પોતાની મેળે કોઇ યોગ્ય પુરૂષને વરે તો તેમાં તેને પાપ નથી તેમ તેના પતિને પણ પાપ નથી

આ રીતે મનુસ્મૃતિમાં મા બાપે પોતાની દીકરીને કેવા વર સાથે પરણાવવી તે બતાવેલું છે અને રૂતુમતિ થયા પછી પણ ત્રણ વરસ સુધી સારા વરની વાટ જોવાનું લખેલું છે.ત પછી પોતાની જેવા વર સાથે સ્વયંવર કરવાની રજા આપે છે. આપણા દેશમાં બાળલગ્ન થવાને લીધેજ (ગરમ હવાને લીધેજ માત્ર નહી) ઘણી છોકરીઓ બારેક વરસે રૂતુમતિ થાય છે, પણ જે નાતોમાં મોટી ઉમરે પરણાવે છે તેમના મજબુત બાંધાને લીધે પંદર સોળ સોળ વરસે કન્યાઓ રૂતુમતિ થાય છે. તો એ ઉપરથી જણાય છે કે સોળ વરસે માબાપ સારા

યોગ્ય વર સાથે પરણાવે તો તે ખોટું નથી. પણ એ વિષે હજુ મારે આગલા પ્રકરણોમાં બોલવું છે માટે આ ઠેકાણે વધારે લખવાની જરૂર નથી.

प्रकरण ४ थुं.

ઘર વ્યવસ્થા.

આ દુનીઆંના કોઇ પણ દેશમાં કોઇ પણ વખતે આજ સુધીમાં આપણા જાણવામાં એવો રિવાજ આવ્યો નથી કે પરણ્યાં પછી પુરૂષ, સ્ત્રીના બાપને ઘેર જાય. ને તે ઘર પોતાનું કરી માને. માત્ર પુરૂષના સસરાને વારસ ન હોય તો કોઇવાર જમાઇને વારસ કરી પોતાને ઘેર રાખે છે. એ રીતે દતક કરી લે છે તેજ વખતે ફકત પૂરૂષ સસરાને ઘેર રહે છે. તો પણ ઘણું કરીને તે પોતના બાપનું ઘર તો, જે ઘર મૂળ એના બાપનું હોય છે તેજ સમજે છે. હમેશાં એવોજ રીવાજ ચાલતો આવ્યો છે કે સ્ત્રીઓજ પુરૂષને ઘેર આવે. ને સ્ત્રીનું ઘર પણ પુરૂષના બાપનુ ઘર હોય છે તેજ પોતાનું મનાય છે.

સ્ત્રીએ પરણ્યા પછી પૂરૂષને ઘેર આવી- પૂરૂષનું ઘર પોતાનુ માની ત્યાં રહી ઘરની વ્યવસ્થા કેમ કરવી એ જાણવું, તે સ્ત્રીનો એક મૂખ્ય ધર્મ છે. પ્રાચીન કાળની આપણા દેશની સ્ત્રીઓ ઘરની વ્યવસ્થા કરવાનો પોતાનો ધર્મ ઘણું કરીને સવળી સમજતી હતી. પણ હાલના સમયમાં તે ધર્મ તેઓ બગબર સમજતી હોય એમ નથી. અગર સમજતી હોય તો ઘણીજ થોડી. તથી એ ધર્મ તેઓ બરાબર સમજે ને તે પ્રમાણે બરાબર ચાલે તેમ કરવું એ પુરૂષનુ પણ એક મુખ્ય કામ છે.[1]

---

૧ મનુસ્મૃતિ ના ૯ મા અધ્યાયના ૭ મા તથા ૧૨ મા શ્લોકમાં મનુ કહે છે કે.

स्वां प्रसूतिंचरित्रंच कुलमात्मानमेवच

स्वंच धर्मंप्रयत्नेनजायां रक्षन्हिरक्षति॥
अर्थस्य संग्रहे चैनांव्ययेचैवानियोजयेत्
शौचेधर्मेऽन्नपंक्त्यांचपारिणाह्यस्यवेक्षणे॥

મતલબ કે.

જે ધણી પોતાની સ્ત્રીની સંભાળ રાખી તેને દુરાચરણને રસતે જતાં અટકાવે છે; તે પોતાની પ્રજા ઉપર કલંક આવવા દેતો નથી. તે કુટંબનું ખાનદાનપણું જાળવી શકે છે, કુળની પ્રતિષ્ઠા વધારે છે, આત્મા પ્રસન્ન રાખે છે, અને સ્વધર્મનું પાલન કરી શકે છે; પઈસા સમરી મુકવાનું તથા ખરચવાનુ કામ સ્ત્રીને સોપવુ. નાવા ધોવા તથા નવડાવવા ધોવડાવવાના તથા ઘર ખટલાના કામમાં, રોજની રસોઈના કામમા અને ઘરનાં વાસણ કુસણની તજવીજ રાખવાના કામમાં તેનુ ચીત પરોવાય, તેમ તેના ધણીએ કરવુ.

૧ ૯ મા અધ્યાયના ૨૭મા ને ૨૮મા શ્લોકમાં મનુ કહે છે કે,

उत्पादनमपत्यस्यजातस्य परिपालनम्
प्रत्यहंलोकयात्राया.प्रत्यक्षंस्त्रीनिबंधनम्
अपत्यं धर्मकार्याणि शुश्रूषारतिरुत्तमा
दाराधीन स्तथा स्वर्ग· पितृणामात्मनश्चह

લેતાં આ વખતે તો માત્ર ઘરનીજ બાબત લેઇ બાકીની બાબતો તે પછી તપાસીશું.

સુઘડતાઇ—સુઘડતાઇ એ સ્ત્રીમાં સદ્‌ગુણ છે. પોતે જાતે નાહી ધોઇ, કપડાં ધોઇ કે ધોવડાવી ચોખાં રાખવાં, ફાટાં તુટયાં હોય તો સાંધી કે સંધાવી સાજાં કરવાં પોતાના વાળ ઓળી ચોળી સાફ રાખવા, એ પોતાની જાતની સુઘડતાઇ છે. ઘર હમેશાં લીપીગુંપી તથા વાળીને, ભીંતો છાપરાં વગેરે ઝાડી ઝપટીને, આંગણું સાફ કરીને, વાસણ કુસણ અજવાળીને, પાણીઆરૂં સ્વચ્છ કરીને, તથા હમેશાં પાણીને બે ત્રણ વાર ગળીને, ભીંતો ધોળીને, પોતાના ઘરને તથા ઘરમાંની વસ્તુઓને સ્વચ્છ ને સાફ રાખે છે, તેજ સ્ત્રી સુઘડ ગણાય છે. જે સ્ત્રીઓ એ પ્રમાણે કરી શકતી નથી કે કરતી નથી; તેઓ ફુઆડ છે એમ જાણવું. પોતાનાં બાળકોને હમેશાં નવડાવી ધોવડાવી, વાળ ઓળી ચોળી, કપડાં સ્વચ્છ ને તાજાં (નમળે તેણે પણ નવાંજ પેહેરાવવા એમ કહેવાની મારી મતલબ નથી. ફાટેલાં સાંધીને સાજાં કરેલાં તથા ધોએલાં જોઇએ.) પેહેરાવી, જે સ્ત્રીઓ ચોખાં રાખે છે, તે પણ તેમની સુઘડતાઇ છે. ઘરમાં પોતાનાં, છોકરાંનાં, અને ધણીનાં કપડાં ધોવડાવી, સ્વચ્છ ને સાફ રાખે છે તે પણ તે સ્ત્રીનીજ સુઘડતાઇ છે. સુઘડતાઇ એ સ્ત્રીનું ભુષણ

અર્થ

પ્રજા ઉત્પન કરવી, ઉત્પન થયા પછી તેને ઉછેરી મોટી-કરવી અને દરરોજ ઘરનાં કામ કાજની તજવીજ રાખવી, એટલા કામ ઘરની ધણીઆણીનાં છે.

પ્રજા ઉત્પન કરવી, ઘરમાં અગ્નિહોત્રાદીક વિધિ બરાબર થાય તેની ચોકસી રાખવી. ઘરનાં માણસની સેવા ચાકરી કરવી, છોકરાને લાડ લડાવવાં, અને પિત્રીઓને તથા પોતાના ધણીને જે સ્વર્ગમાં સુખ મળે છે, તે મેળવવાની તજવીજ રાખવી એ સર્વે કામ સ્ત્રીથી થાય છે.

છે. ગામમા ઘણાં છોકરા ગંદા, નાગાં, મેલાં, લીંટને લાળના રેલાં ઉતરેલા, આંખોમા ચીપડા ભરેલાને આસપાસ કાજળથી લપકાયલી એવાં રખડતાં જણાયછે. તેમજ કેટલાંક છોકરાં નાહી ધોઇને ચોખ્ખાં થએલાં, એખા કપડાં પેહેરીને ફરતાં જણાયછે. એ છોકરાં જોઇનેજ આપણે ધારીશું કે કયાં છોકરાની માં સુઘડ અને કયાંની મા ફુઅડછે. કેમકે બાળકની સ્વચ્છતા ઉપર તેમની માની સુઘડતાઇનો આધારછે. સુઘડ સ્ત્રીના ઘરમાં જઇ બેસવાથી આનંદ થાયછે; અને ફુવડ સ્ત્રીના ગંદા ઘરમાં જવુ પણ ગમતું નથી. વસ્તુઓ બરાબર ઠેકાણે શોભે તેમ, સ્વચ્છ કરીને ગોઠવેલી, ઘર ને ભીંતો લીપીને તથા ધોળીને સાફ રાખેલી, આંગણું વાળીને સ્વચ્છ કરેલું, ઇત્યાદિ ચોખ્ખાઇ જોઇને જ આપણા મનને આનંદ થાયછે. પણ ઘરમા સઘળી વસ્તુઓ ગમે તેમ રખડતી, ગમે તેવી હાલતમાં પડેલી જોઇને, ભીંતોમાં ને છાપરામા જાળા બાઝેલા તથા લીંપણમા ખાડા પડેલા જોઇને તથા આંગણામા કચરાના ઢગલા દેખીને ત્યાં ઉભા રહેવાનો પણ આપણને અણગમો થાયછે. તો તે ઠેકાણે રહેવું તો ગમેજ કયાથી? આવી ફુઅડ સ્ત્રીના ઘરમાં રહ્યાથી જરૂર સાજો માણસ પણ માંદો પડયા વિનાં રહે નહીં. પરંતુ સુઘડ સ્ત્રીના ઘરમા રહ્યાથી મનને ચેન પડેછે અને સારૂ થાયછે. કેમકે ઘરની સ્વચ્છતા ને સફાઇ ઉપર માણસની તંનદુરસ્તીનો આધારછે. આપણે ઘણીવાર જોઇએ છીએ કે ઘરમાં ભેજ હોવાથી સરદી થાયછે. પરંતુ ઘર લીંપી સાફ રાખે, ભોયતળીઉં નીચું હોયતો પુરણી પુરી થાપીને લીંપી સાફ કરે તો તેથી સરદી બંધ થાયછે. ઘર ગંદાં રાખવાથી પણ આણ ગમો ને બે ચેની થઇ મંદવાડ આવે છે. આગણામા ગદકી હોવાથી હવામાં બિગાડ થઇ માણસ માદા પડેછે, ઘણા ડાકટરોનાં પણ એ વિષે એવાજ મતછે. સ્વચ્છતા એ મંદવાડ ઘટાડનાર અને ગંદવાડ એ મંદવાડને વધારનારછે.

આપણા ઘણાખરા ગુજરાતી ભાઈઓમાં સુઘડતાઇની કીંમત નથી. તેઓ અને તેમની સ્ત્રીઓ સુઘડતાઇની ખરી ખુજ જાણતાં નથી. અથવા જેઓ જાણેછે તેઓ ઘણાજ થોડાછે, આપણા કરતાં દક્ષિણી સ્ત્રી પુરૂષોમાં વધારે સુઘડતાઇછે. પુરૂષ કરતાં પણ સ્ત્રીઓ વધારે સુઘડછે. શેહેરમાં જ્યારે ગુજરાતી બ્રાહ્મણીએ, વાણીઅણે ને કણબણે સવારમાં ઉઠીને દાતણ પણ નહીં કર્યું હોય, ત્યારે દક્ષિણીઅણે નાહીને ચોટલો ચોળીને કે ઓળીને સાફ કર્યો હશે. ગુજરાતી સ્ત્રીઓનાં છોકરાં મેલાં કપડાં વાળાં, મેલાં શરીરવાળાં ને વાળવાળાં તથા ગંદાં હશે ત્યારે દક્ષિણીનાં છોકરાં ચોળીને નવડાવેલાં, ધોએલાં કપડાં પેહેરી સાફ ને સ્વચ્છ ફરતાં હશે. ગુજરાતીના ઘરમાં લીપણમાં ખાડા પડ્યા હશે, ભીંત ને છાપરે કચરો ને જાળાં બાઝયાં હશે ત્યારે દક્ષિણીનું ઘર સાફ લીપેલું, આંગણું વાળેલું તથા ભીંતો ઝાડી ઝપટીને સાફ કરેલી હશે. એનું કારણ શું? ગુજરાતી ભાઈઓને દક્ષિણી ભાઈઓ કરતાં સુઘડતાઇની કીમત ઓછીછે. અગર ઘણાને તો બિલકુલ નથી. આપણા દેશમાં અંગ્રેજોની સ્વચ્છતા સૌથી વધારેછે. એકાંત ને ખુલી હવા આવે જાય એવા બંગલામાં તેમને રહેવું હોયછે. ઘણુંકરીને બંગલાની પાસે ફરવા હરવાને નાનો સરખો બાગ હોયછે. બંગલાની આસપાસની ગાજ કાકરી નાંખેલી તથા ટીપાની વાળીને સ્વચ્છ કરેલી હોયછે. બંગલો માંહેથી ને બહારથી વાળી ઝાડીને સાફ કરેલો; ટેબલ, ખુરસી, કોચ વગેરે રાચ રચીલાં સાફ કરેલાં, ને જ્યાં જોઈએ ત્યાં તે ગોઠવેલાં, તેમજ કપડાં ગરમ ને ધોએલાં હોયછે. સાબુના ઊનાળા પાણીમાં નહાયછે. આવા બંગલામાં બેસવાથી ને રહેવાથી ઘણો આનંદ થાયછે. તથા સરદી અને ગંદવાડથી ઉપજતો મંદવાડ ઘણું કરીને થતો નથી. આપણાં ગંદાં ઘરોમાં રહ્યાથી તેના કરતાં ઉલટું પરીણામ થાયછે. આપણે ઘણીવાર જોઈએ છીએ કે કેટલાક ઘરમાંથી મંદવાડ હમેશાં જાતી

રહેછે ને જતો નથી. મૂખ્ય કારણ જોયો તો ત્યાં સુઘડતાઇ નહીં હોય. છોકરાં મેલાં રહેવાથી ખસ, ગુમડાં વગેરે થાયછે. આંખો નિત્ય બરાબર નહીં ધોવાથી દુખવા આવેછે, એ વગેરે રોગો સુઘડતાઇ નહીં રાખવાથી થાયછે. કેટલીકવાર એવા ભેજવાળા ને ગંદકીવાળા ઘરમાંથી માંદા માણસને બહાર ગામ લેઇ જઇ હવા ફેર કરવા સારૂ આપણા ડાકટરો ભલામણ કરેછે; તે આપણે જાણીએ છીએ. ટુંકામાં સુઘડતાઇ એ તનદુરસ્તીનું એક મૂખ્ય સાધનછે. માટે આપણી સ્ત્રીઓનો ધર્મછે કે તેણે ઉમર પ્રમાણે ઘરની, સામાનની, છોકરાંની, પોતાના સ્વામીના, પોતાનાં ને છોકરાનાં કપડાંની, ને પોતાની જાતની સુઘડતાઇ રાખવી. એ વડે તનદુરસ્તીની સાચવણીમાં એક ઉમેરો થાયછે.

આપણા દેશમાં ઢુંઢીઆ શ્રાવકોની વસ્તી ઘણીછે. તેઓ ઘણા ખરા તો ધર્મને લીધે ભાગ્યે મહીનામાં બેવાર નહાયછે, કે લૂગડાં ધુવેછે. તેઓ જેમ બને તેમ ઓછું પાણી ઢોળાય તેવો પ્રયત્ન કરેછે. બને ત્યાં સુધી તો તેઓ ઘણાજ થોડા બલકે નહીં જેવા વાળ રાખેછે. અને તેને ઓળવામાં પાણી જોઇએ માટે ધોતા નથી. શરીરે તથા કપડાંએ મેલ રહેછે ઉનાળામાં પસીના વડે શરીરે મેલ ચોટેછે ત્યારે હાથ વડે ઉખેડી નાખેછે, અને કપડાંને ભીનું કરી શરીર લોહી નાંખેછે. રખેને આપણી સ્ત્રીઓને પણ એ ઢુંઢીઆઓની સોબતની અસર થઇ હોય!!

આ વિષય બંધ કરતા અગાઉ મારે કહેવું જોઇએકે સાચી ને સમજુ સ્ત્રી ઘર વ્યવસ્થામાં પોતાના ઘરને કેવું દીપાવેછે. ૯મા અધ્યાયના ૨૬મા શ્લોકમાં મનુ કહેછે કે

प्रजानार्थं महाभागाः पूजार्हा गृहदीप्तयः
स्त्रियः श्रियश्च गेहेषु न विशेषोऽस्ति कश्चन॥

મતલબકે— જ્યારે રૂડી, ભાગ્ય શાળીને સન્માનને લા

યક સ્ત્રીઓનું લગ્ન તેમના ધણી સાથે પ્રજા પ્રાપ્તિ સારૂ થાયછે, ત્યારે તેઓ તેમના ઘરને દીવાની પેઠે દીપાવેછે. અને ઘરમાં તેમની ને લક્ષ્મીની વચે કશો તફાવત રહેતો નથી. આનો ગુહ્ય અર્થ એ નીકળશે કે સમજુ સ્ત્રીઓ ઘર,રાચ રચીલાં વગેરે સાફ સુફ રાખી , વાસણ કુસણ અજવાળી તેમને દીવાની પેઠે દીપાવે છે. અને તે સ્ત્રી લક્ષ્મી જેવી થાયછે.મતલબકે લક્ષ્મી જેમ વિષ્ણુંને આનંદ પમાડી શકેછે તેમ તે સ્ત્રી,તેના સ્વામીને ખુશી કરેછે. અથવા તે સ્ત્રી તેજ ઘરમાં લક્ષ્મી છે, એટલે મેહેનત મજુરીને કરકસર કરી તે સ્ત્રી લક્ષ્મીને પેદા કરે છે કે બચાવે છે. એટલે લક્ષ્મી રૂપ પોતેજ થાય છે. આ વાત બીલકુલ વાજબી લાગે છે.

प्रकरण ५ मुं.

કરકસર.

કરકસર કરવી એ પણ સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે. પોતાના પતિની ઉપજનો વિચાર કરી ઘરનું ખરચ ચલાવવું જોઇએ. જો ઉપજ કરતાં ખરચ વધારે હોય તો ખરચ ઓછું કરવું એટલુંજ નહીં પણ થોડું થોડું દરમાસે કે દરવરસે બચાવવું જોઇએ,કે જેથી કદાપિ ઇશ્વર ન કરે ને એવો વખત આવે કે કાંઇ કમાઇ થાય નહી, કે ગુજરાન ચલાવવામાં હરકત પડે, તવે વખતે એ સંઘરી રાખેલા પૈસા કામ આવે. કરકસર એ કમાઇનો નાનો ભાઈ છે, એક માણસ પોતાની કમાઇમાંથી દરવરસે કરકસરકરી પાચસેં રૂપીઆ બચાવે તો એ રૂપીઆ તેના કરકસર નામના નાના ભાઇએ કમાઇ આપ્યા એમ જાણવું. ખરૂં કહીએ તો, કરકસર એ પણ કમાઇજ છે. "દમડી દમડી કરતાં રૂપીઓ થાય ને ટીંપે ટીંપે સરોવર ભરાય" એ કહેવત આપણી સ્ત્રીઓએ યાદ રાખી દર રોજ થોડું થોડું પણ બચાવવું જોઇએ. એક

મજુર જો દરરોજ એક પૈસોજ બચાવે તોપણ તે પચાસ વર-સે ૩૦૦ રૂપીઆ એકઠા કરી શકેછે. જે તેના ઘરડપણના ઉ-પયોગ માટે તેના પ્રમાણમા બસછે. પણ જો દરરોજ એક આનો બચાવી શકે તો તેની આસપાસનુ ખરચ કહાડતાં છતા પણ તે ઘરડપણમા દુખી ન થાય.

આપણી (વિશેષ હિંદુઓની) રીત ભાત એવી છે કે આ-પણને કેટલાક પ્રસંગે પૈસાની પણ જરૂર પડે છે. જ્યા સુધી આપણે જાતીબંધનમા છીએ. ત્યાં સુધી છોકરાં છૈયાને પરણાવ-વામાં, નાતો જમાડવામા, બારેમા કરવામા, અને બીજાં અનેક પ્રકારનાં ખરચ કરવામા આપણને ઘણા પૈસાની જરૂર પડે છે. આવે વખતે જો પોતાની પાસે પૈસા નથી હોતા તો-જો કે કરજ ક-રવું એ સારૂં નથી અને નહીજ કરવુ જોઇએ તો પણ-લોકો કરજ કરેછે. પણ પૈસા સંઘરેલા હોય તો તેમને કરજના ખાડામાં પડવાની જરૂર રહેતી નથી. આ ઉપરથી મારે કહેવાની મતલબ એમ નથી કે જેની પાસે પૈસા હોય તેમણે છોકરા પરણાવવામાં મહા મેહેન તે એકઠા કરેલા પૈસા એવા નકામા ખરચમા ઉડાવી દેવા જોઇએ. મારે કહેવાની મતલબ તો ફકત એજ છે કે જેઓ મૂર્ખાઇથી એ રીતે પૈસા ખરચે છે—ખરચવાજ જોઇએ એવુ જે મૂર્ખ સ મજે છે તેઓ પાસે સંઘરી રાખેલા પૈસા હોય તો તેમને ક-રજના ખાડામાં ડુબવું પડે નહીં. ઘરડપણમાં માણસ મેહેનત કરી શકતો નથી, ને કમાઇને ગુજરાન ચલાવવા જેટલી સત્તા તેનામાં રહેતી નથી છોકરા હોય છે તો તેઓમાંના કેટલાંક વખતે બહીને માબાપથી જુદાં રહે છે, માબાપને ખાવાનું આપતા નથી. અને કેટલાકને તો છોકરા પણ હોતા નથી. ત્યારે તેવા માણસોને જુવાનીનો કમાઇનો વખત યાદ આવે છે, ને પૈસા સંઘરી રાખ્યા હોતા નથી તો પરતાય છે. તેમાના ઘણાને ભુખે મરવુ પડે છે, કે ભીખ માગવી પડે છે, અને કેટલાક તો વેરાગી પણ થઇ જાય છે. માટે દરેક સમજુ સ્ત્રીએ પોતાના

ઘરડપણના વખતમાં પોતાને અને પોતાના સ્વામીને પૈસાની જરૂર પડશે, એમ જાણી જુવાનીના કમાઇના વખતમાં થોડા થોડા પણ પૈસા બચાવી રાખવા જોઇએ. આ ઉપરથી કોઇએ એમ ન સમજવું કે પુરૂષને કસર કરવાનીજ નથી! છે. પણ આ વિષય પુરૂષને લાગતો નહીં હોવાથી તે બાબત પડતી મુકી માત્ર સ્ત્રીનેજ લગતી બાબત લીધી છે. સ્ત્રીઓને હાંથ નાણાંનો ને ખરચનો વહીવટ હોયતોજ કરી શકે. એ કામમાં સ્ત્રીને સામિલ કરવી જોઇએ.

આ કરકસર કરવાનું કામ હું મરદ કરતા સ્ત્રીને વધારે સોંપુ છું. ઘરની વ્યવસ્થા અથવા ઘર ખરચ ચલાવવામાં કરકસર કરવી ધારે તો સ્ત્રીજ કરી શકે. કેમ કે સ્ત્રીના પટાવ્યા, સમજાવ્યા, કે હઠ પ્રમાણે પુરૂષ ઘણું કરીને વરતે છે. ઘરમાં બગાડ ને નુકશાન થતુ અટકાવવાનું કામ બાઇનું છે. ઘરમાં કેટલું ને કેવું ખરચ કરવું, એ પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીને વધારે માલમ પડે છે. કેમકે તે કામ સ્ત્રીજ કરે છે. સ્ત્રી કહે છે તેમ ઘણું તો મરદલાવી કે મગાવી આપે છે. મરદ પોતે કમાઇને જે લાવે છે તેમાંના કે ધણીઆણીનાં હાથમાં ઘણું કરીને સોંપે છે. તે કમાઇનો કેવો ને કેટલો ઉપયોગ કરવો એ વિષેનો વિચાર સ્ત્રીના હાથમાં રહે છે. પુરૂષને પોતાના કામને લીધે ઘણીવારતો તપાસ કરવાનો પણ વખત મળતો નથી કે ઘરમાં કેટલું ને શું શું ખરચ થાય છે. તેથી એ સંબંધી સઘળો વિચાર સ્ત્રીનેજ કરવો પડે છે, ઘર સંબંધી સઘળું ખરચ એજ કરેછે. તેથી એ બાબતમાં કરકસર કરવાનું કામ હું મરદ કરતાં સ્ત્રીને વધારે સોંપુંછું. ને એ સંબંધી બધો જુમો હું સ્ત્રીઓને શીર નાંખુંછું. માટે દરેક સ્ત્રીએ પોત પોતાના ઘરના બાપડાની કમાઇ જોઇ તેમાંથી કરકસર કરી થોડું થોડું બચાવી બાકીના પૈસાવડે ગુંજરાન ચલાવતાં શીખવું જોઇએ. પુરૂષે સ્ત્રીઓને એ કામ કરવાને લાયક કરવી જોઇએ. તેને ભરોસો રાખવા જોગ કરવી ને પછી

તેને ઘર, ધન, માલ, વગેરે સોંપવુ.

કદાપિ એમ બને કે પુરૂષની કમાઇજ થોડી હોય, ઘણી કસર કરતાં પણ ઘરનું ગુજરાન ચાલી શકતું ન હોય તો, બચાવી કયાંથીજ શકે? ત્યારે તે સ્ત્રીએ ગમે તેમ કરી પોતે મેહેનત કરવી અને પોતાના ધણીની કમાઇમા પોતે ઉમેરો કરવો જોઇએ. જેમ ઘણી ગરીબ સ્ત્રીઓ પોતાનો ધણી નાની ઉમરમા મરી જવાથી અથવા ધણી ગરીબાઇ હોવાથી મેહેનત કરી પોતાના ઘરનો નિભાવ કરે છે, મેહેનત કરવામાં ઘડીભર જંપતી નથી. તેમ તેણે પણ કરવુ જોઇએ. ચોરી વગેરે કુકર્મ કરવામા શરમ કે ધિક્કાર છે પણ મજુરી કરવામા પેટનું પુર કરવાને મેહેનત કરવામા કાંઇ શરમાવાનુ નથી, એટલુજ નહિ પણ પણ આબરૂ છે. ધણીની કમાઇ થોડી ન હોય તો પણ ચાલાખીથી ઘરના કામથી, પરવારી નવરાશના વખતમાં પૈસાની ન બને તો વખતની કર કસર કરી. તે વખતમા પોતે મેહેનત કરી. ધણીને મદદ કરી, ઘર ખરચ નિભાવવુ એ સ્ત્રીનુ કામછે. પૈસાની ને વખતની બીજી ઘણી રીતે કર કસર થાય છે. ઘણી સ્ત્રીઓના ધણી મેહેનત કરે, ને સ્ત્રીઓ નવરાશના વખતમા ઉંધે, કે પોતાના જેવી બીજી સ્ત્રીઓ સાથે લોકની કુથલી કરે ને ઘરની સભાળ ન લે, ધણીને યોગ્ય મદદ ન કરે, એ તે સ્ત્રી શાની? જેમ ધણીનો તેમ સ્ત્રીનો પણ ધર્મછે કે એક બીજાને અરસપરસ મદદ કરવી. જ્યારે ધણી સ્ત્રીને મદદ કરે ત્યારે સ્ત્રીએ ધણીને મદદ કેમ ન કરવી? ગરીબ સ્ત્રીઓએ જેમ બને તેમ વખતનો બચાવ કરી, પોતાના જેવીજ બીજી ગરીબ પણ મેહેનતુ સ્ત્રીઓનો દાખલો લેઇ, વખતની કર કસર કરી, નવરાશનો વખત કહાડી, મેહેનત કરી, ધણીની કમાઇમા ને ઘર ખરચમા મદદ કરવી; એ સમજુ સ્ત્રીનુ કામછે. આ ઉપરથી મારે કહેવાની મતલબ એમ નથી કે પૈસાદારની ને મધ્યમ વર્ગના ઘરની સ્ત્રીઓએ આળસમાં ને ગપોમા વખત ગુ-

માથવો. અથવા તેમણે વખતની કર કસાર ન કરવી? તેમણે પણ જેમ પૈસાની તેમ વખતની કર કસર કરવી જોઇએ. મારૂં કહેવું એમ નથી કે તેમણે બજારમાં જઇને ગરીબની સ્ત્રીઓની માફક મજુરી કરવી, ઘરમાં રેંટીઓ પુણી કરવાં, લોકોનાં છાણ વાસીદાં કરવાં, ઘોનીઆાં ધોવાં, પારકું પાણી ભરવું, કે એંઠ-વાડો કહાડવો. તેમણે ઘરની વ્યવસ્થા કર્યા કે કરાવ્યા પછી નવરાશના વખતમાં સીવવું, ભરત ભરવું, ગાયન કળા શીખવી; કે બીજો તેમને યોગ્ય હુન્નર શીખવો, કે જેથી પોતાનો ધણી ઘેર આવે ત્યારે તેને આનંદ પમાડી શકે. સારાં સારાં વિદ્યાનાં કે જ્ઞાનનાં પુસ્તકોને વર્તમાનપત્રો વાંચવાં કે બુદ્ધિ વધે, સમજણ આવે, તથા દેશ પરદેશના બનાવો, રીતભાતો સ્ત્રી પુરૂષની તથા રાજની હાલત વગેરે જાણવામાં આવે, નીતિની શીખામણ મળે, ઇત્યાદી ઘણા ફાયદા થાય. પોતાનાં છોકરાંને ઉપદેશ કરવો, ભણાવવાં, ઇશ્વરની ભક્તિ કરવી, તેની અપાર સત્તા વિષે વિચાર કરવો અને પોતાનાથી થએલા ગુનાની માફી માગવી; સુઘડતાઇ સભ્યતાદિ પરદેશોની રીતભાતો સારી લાગે તો તે, પોતાના ઘરમાં તથા પોતાની સખીઓનાગાં દાખલ કરવા સંબંધી વિચાર કરવો. પોતાના પતિને પોતે શી રીતે આરામમાં આપી શકશે, તેનો શોધ કરવો. ઇત્યાદિ સેંકડો રીતે પૈસાદારની સ્ત્રીઓ પણ પોતાના કરકસરથી બચાવેલા નવરાશના વખતનો પણ ઉપયોગ કરી શકશે.

લુગડાં અને ઘરેણાં ગાંઠાં કરાવવામાં કરકસર કરવાનો વિચાર કરવો એ પણ આપણી સ્ત્રીઓને એક અગત્યનો વિષય છે, કેટલીક હઠીલી સ્ત્રીઓ એવી હોયછે કે પોતાની સૈયરોના જેવાં લુગડાં ઘરેણાં કરાવવાની હઠ. તેના ધણીની શક્તિ ન હોય–તેના ધણીનુ ગજું તેટલું ખરચ કરવાનું ન હોય, તો પણ હઠ લેછે અને ઘરમાં તે સારૂ દરરોજ કજીઆ કરેછે. જ્યારે આવું બનેછે ત્યારે ધણી હમેશના કજીઆથી કંટાળીને, ક-

રજ કરીને પણ પોતાની સ્ત્રીની ઇચ્છા તૃપ્ત કરેછે. એ કરજનું પરિણામ ઘણી ઘણીઆળી બ નેને ચાખવું પડેછે. કેટલીક પોતાના ધણીની કમાઇનો વિચાર પણ કરતી નથી અને નાનપણમાંથીજ છોકરા છૈયાના ઘરેણા તથા વિવાહ જમણવારો વગેરે પાછળ પૈસા ખરચાવે છે. જે પૈસા ઘણી ગાહા મુશ્કેલીથી મેળવી શકે અથવા કરજે આણેછે. આટલુ કરતા છતા પણ એ ઘરેણામાં ખરચેલા પૈસા કોઇવાર તે છોકરાના જીવ લેવરાવે છે. નાનપણમા કરાવેલા ઘરેણા મોટપણમાં કામ લાગતા નથી અને વળી પાછા ઘડાના કોરા કરી—નાના ઘરેણા ભાંગી બીજાં મોટા ઘરેણા કરાવવાની ફરજ પડેછે, અથવા નાના રાખી મુકી બીજા મોટા કરાવવા પડેછે ખરે ઘરેણા ગાહાં કરાવવાનો રિવાજ આપણું કશુન પ્રોજન હાની કરતા, અને આપણી સ્ત્રીઓની મુર્ખાઇ દર્શાવનારોછે અલબત તેમા પુરૂષની મુર્ખાઇનો છેજ. પણ સ્ત્રીઓના તે કરતા વિશેષછે. કરજ કરીને પણ ઘરેણા કરાવવાનો રિવાજ મેં માત્ર સુરતમાંજ જોયોછે કાઠીઆવાડ, ગુજરાતના બીજા ભાગમાં નથી જોયો તેનુ કારણ કદાપિ મારી બીજા નગરોથી ઓછી માહીતગારી હશે. તોપણ ઘણી હરકત વેઠીને ઘરેણા કરાવવાનો ચાલ તો ઘણુ કરીને આખા ગુજરાતના હિંદુઓમાછે, એમ મારા જાણવામા છે. સ્ત્રી જો શાણી હોય અને એ બાબતની હઠ લેતી વખત ધણીનુ ગજુ જો વિચારતી હોય. તો ઘરેણાં ગાહાની હઠ તે લેજ નહી. ગરીબ ઘરમા પણ ઓછામા ઓછાં બધાં થઇને સો રૂપીઆના ઘરેણાનો કરાવવાં પડતાંજ હશે. પણ એજ સો રૂપીઆ ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજે મુકેતો પચાસ વરસે આઠસોરા અથવા આઠસેં રૂપીઆ થાય. જે તેના ઘરડાપણના વખતમાં કેવા ઉપયોગી થઇ પડે, તેનો વિચાર વાંચનારે કરી લેવો. સો ન બને અને કદાપિ કોઇ ગરીબ પચાસ રૂપીઆજ વ્યાજે મુકી શકે, તોપણ તેટલાના વધીને ચારસેં

વહાણ ડુબી જાયછે, વેપારી ભાગી ગયાથી લેણું ડુબી જાયછે; વગેરે કારણોથી વેપારમાં પણ નુકશાન થાયછે. એ વાત ખરી છે. કોઈ કોઈવાર એ પ્રમાણે બનેછે ખરૂં પણ એવો વિચાર જો આગાઉથી બધા કરેતા વેપારીથી વેપારજ કરાય નહીં. વેપાર કરવી વખત તેઓ એ બાબતનો વિચાર કરતા નથી. ખોટ જવાની આશાએ તેઓ વેપાર કરતા નથી, લાભની આશાએજ વેપાર કરેછે. હજાર તરેહના વિચાર કરીને વેપાર કરેછે. તેઓ વિચારેછે કે કેમ ને કેવો વેપાર કરીશું, શાનો કરીશું, માલ કયાંથી લાવીશું, શી રીત વેચીશું કે ફાયદો થાય, પછી તે પ્રમાણે વેપાર કરેછે. ખોટ જશે એમ ધારી જો વેપાર કરતા હોય તો કોઈ વેપારજ કરે નહીં. તથા જે ધનાઢયો આપણે જોઈએ છીએ, જે સુખનાં સાધનો આપણને જોઈએ તેટલાં, જોઈએ ત્યારે અને જોઈએ તેવાં મળેછે, તે મળેજ નહીં. મતલબકે વેપાર કરનાર લાભની આશાએ વેપાર કરેછે, પછી ઈશ્વરેચ્છાથી ખોટ જાયતો તેનો કાંઈ ઉપાય નહીં; પણ ઘરેણાં કરાવનાર તો જાણેછે કે તેથી તેને દરવરસે ફાયદાને બદલે ગેરફાયદોજ થવાનોછે. તે છતાં પણ સ્ત્રીના હમેશના કંકાસથી કે જુઠી શોભાની આશાએ કરાવેછે, તે અડીની વખતે ઘરેણાં હોયતો કામ આવે, એવા ઈરાદાથી ઘરેણાં કરાવનારતો ફકત કેટલાક શેઠીઆજછે. જે લોકો બોહોળા નાણાથી પુરતો વેપાર કરેછે, વેપારમાં ખાધ જાયતો અથવા દેવાળું કહાડવું પડેતો પછી પોતાનું સારી રીતે ગુજરાન ચાલે એટલા પૈસા સરકારમાં મુકેછે, તેમ છતાં શોભાને માટે કે અડીની વખતે એપણ કામ લાગે એમ ધારી જેઓ ઘરેણાં કરાવેછે, તેમને માટે મારે ઝાઝી ફરીઆદ કરવાની નથી; પણ તેમનું જોઈને તણાઈ મરનારા, વેપારમાં થોડા પૈસા વાપરી તેમાંના બચેલાનાં ઘરેણાં ઘડાવનારા, અને જરૂરને વખતે ગુજરાન ચાલે એટલા પૈસા સરકારમાં નહીં ભરનારાને માટે, તથા પોતાના ધણીને વેપાર

કરવામા નાણાની વધારે જરૂર છતા આગ્રહથી અને કંકાસથી ઘરેણાં કરાવનારી હઠીલી સ્ત્રીઓને માટે, મારી આ ફરીયાદ છે. માટે સમજુ બાઇઓએ એ ઉપર ધ્યાન પહોંચાડવું જોઇએ. પોતાના ધણીને જરૂર હોય, તો પણ કંકાસ કે હઠ—કરી ઘરેણાં કરાવવામા નકામુ ખરચ કરાવવુ ન જોઇએ. આ લખાણથી જુના વખતની જુની રૂઢી એક દમ બંધ પડે તેવુ ભાસતુ નથી, તથાપિ એની કાંઇક અસર થાય તો ઠીક· કમા ઉપર નજર રાખી ઘરેણાં જરૂરના હોય તેજ કરાવવા ને સાદાઇ રાખવી.

નાતો જમાડવામાં પણ મરદના કરતા સ્ત્રીને વધારે હોંસ હોય છે, નાતમા જમવાની ઉલટ પણ તેમ મરદથી ઓછી નથી સારાં મિષ્ટાનની નાત જમાડી પોતાનાં કે માગી આણેલાં ઘરેણાં લુગડાં પહેરી નાતમા ફરવુ. લોકોમા વાહવા! કહેવડાવવી, પછી ગમે તો કરજ કરીને પણ એ મૂર્ખ સ્ત્રીઓને વધારે પસંદ હોય છે. નાતમાં સારાં લુગડા ઘરેણાં ગાંઠા—પોતાને ન ગમે તો માગીને પણ- પહેરીને નોતરાં દેવા અને તેડવા જવુ, મૂર્ખ બેનપણીઓમા પોતાનાં વખાણ થતા સાંભળવાં, એ મુર્ખને અવિચારી સ્ત્રીઓ વધારે ઇચ્છે છે. તેથીજ સારી નાત જમાડવાને તે પોતાના પતિને આગ્રહ કરે છે. ફલાણે આવી નાત કરી, ને ફલાણે આવી, તો આપણે તેથી પણ વધારે સારી કરો, કે નાત જમીને ખુશી થાય, અને વખાણ કરે!! કમાઇ કેવી છે, રોકડ કેટલુ છે, એટલુ ખરચ કયાંથી લાવવુ, કરજે કહાડેલા નાણાનુ શુ થશે. કરજ કરીને નાત જમાડી,પોતે દુખી થવાં કરતાં નાત જમાડીએ નહી તો શું નુકશાન, એ કશાનો વિચાર એ મૂર્ખ સ્ત્રીઓ ભાગ્યેજ કરે છે તેઓ ટુંકા વિચારની હોવાથી માત્ર તરતનાં વખાણ તરફજ જુએ છે, આગળ શું થશે તેનો વિચાર તો તેઓ કરતીજ નથી. જો સ્ત્રીઓ ડાહીને ભણેલી હોય, નાતમાં જમવા જવુ છોડી દે, નામુ બરાબર રાખતી હોય, લાખા

વિચાર કરવાની ટેવ હોય તો, તેઓ પોતાના ધણીને કરજ કરી નહીં ડુબવાને,આગળ ઉપરનું સુખ નહીં તજવાને તથા થોડી મુદતના નફામાં વખાણ નહીં લેવાને સલાહ આપશે. અને સમજુને વિચારવંત સ્ત્રીઓએ તેજ પ્રમાણે સલાહ આપવી એ તેમનો ધર્મ છે. તોપણ મારે કહેવું જોઇએ કે જ્યાં સુધી નાતને નોતરે જમવા જવાનું જારી રાખશો ત્યાં સુધી તમારે નાત જમાડવી પડશે. બીજાને ત્યાં નાતમાં જમવા જવું તો તમારે ઘેર પ્રસંગ આવે ત્યારે બીજાનો હક નાત લેવાનો છે, માટે મૂળને છેદવાની જરૂરછે.

નામું રાખવું—એ કરકસરનો દીવો છે. નામું ગખ્યાથી કેટલી ઉપજ છે અને કેટલું ખરચ છે તે આપણને માલમ પડે છે. નામા વિના ઘણીવાર ઉપજ કરતાં વધારે ખરચ થાય છે, તો પણ માલમ પડતું નથી. ઘર ખરચનું નામું રાખવું તે ઘર ધણીઆણીનું કામ છે. જે ઘરધણીઆણીઓ ચાકરોની શેઠાણી હોય છે, તેમણે ચાકરો જે માલ લાવે તેનો હીસાબ રાખવે તથા તે સારો છે કે નઠારો, તે તપાસવો જોઇએ. કેમ કે ઘણી વાર નઠારો માલ આવે છે ને તેથી મંદવાડ થાય છે. કીમત વધતી બેઠી છે કે ઓછી, ચાકરો ખાઇ જાય છે કે નહીં, તેની પણ ખૂબ તપાસ રાખવી; કેમ કે જો હલકી વસ્તુઓમાં ચાકરોની નજર બીગડે છે, તો પછી મોટીમાં પણ બિગાડતાં વાર લાગતી નથી. માટે જે વસ્તુ ચાકર ખરીદી લાવે, તેની કીમત બરાબર છે કે નહીં, વસ્તુ સારી છે કે નહીં, તેની પોતે જાતે તપાસ કરવી, એ રીતે કરવાથી ચાકરને સારો માલ લાવવાની, તથા બે ઠેકાણે ફરીને તપાસ કરી લાવવાની જરૂર પડે છે. જો તમે તપાસ નહીં કરો તો તે ખાઇ નહીં જાય, તો પણ આળસને લીધે છેતરાઇ તો આવશેજ.

નામું રાખ્યાથી માલમ પડે છે કે કેટલું ખરચ થયું, કોને કેટલું ને ક્યારે આપ્યું છે અને ઉપજ કેટલી થઇ.

ગયા માસ કે ગયા વરસ કરતાં આ માસ કે આ વ-રસમા વધારે ખરચ થયુ છે કે ઓછું, તે તથા વધારે થયું હોય તો તે તેમ નહીં થવા દેવા માટે, બીજે મ-હીને કે વરસે સાવચેત રહેવાને ચેતાવે છે. નામા વિના તે માલુમ પડતુ નથી. ઉપજના પ્રમાણમાં ખરચને હદમાં રાખ-વાને ચેતાવનાર નામું એ સ્ત્રીઓનો શિક્ષક છે. એ ઘર ખ-રચનું નામુ આપણી સ્ત્રીઓએજ ગણવુ જોઇએ.દરેક સ્ત્રીએ દરેક મહીને નામા ઊપર વિચાર કરી બીજે મહીને ખરચ કરવુ, એ તેમનો ધર્મ છે.

સાધવુ,સીવવુ,ભરવુ,ઇત્યાદિ—સગજુ સ્ત્રીઓ પોતાના ઘર કામમાંથી પરવાર્યા પછી, નવરી બેસી રહેતી નથી. આખો દિવસ ઉંઘીને કે મૂર્ખની સોબતમા ગપો મારીને નકામો વખત ગુ-માવતી નથી તેઓ પોતાની સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરીને, પોતા-નાં, પોતાના સ્વામીના કે પોતાના છોકરાના ફાટેલા કપડાં સાંધીને આખાં બનાવે છે. અગર નવાં કપડા સીવે છે. કાંઇ સીવવાનું કે સાધવાનું નથી હોતું, તો પોતે પોતાના ઘરનાંને માટે કાંઇ પણ ઉપયોગી ભરત ભરે છે. અથવા ભરીને વેચી પોતાના સ્વામીને પૈસાની મદદ કરી શકે છે, કરકસરનો આ પણ એક સારો ઉપાય છે. ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓ વેચે નહી તો પોતાનાં ઘરના-ને ઉપયોગી સીવે કે ભરે તો તેમાં કાંઇ ખોટું નથી, નવરાશ નો વખત કામમાં રોકવાથી સંચળાઇ રહે છે ને આળસથી તનદુરસ્તીમા બિગાડ થાય છે તે થતો નથી. સાધારણ વર્ગની સ્ત્રીઓ ભરતર વેચે તો તેમાં કાંઇ ખોટું નથી. ઉનરો ફાયદો થાય છે. દળવુ, ખાંડવું,વગેરે કામ ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓએ કરવાં; જેમનાથી થઇ શકે તેમણે મજુરી કરવી. જેમનાથી તે ન થાય તેમણે તેને બદલે તેઓ પોતાના ઘરમાં ભરત ભરે કે લુગડાં સીવે, તો તેમનો વખત નકામો ન જાય,તથા ધણીને ઉપયોગી

મદદ કરી શકે. એ પણ કરકસરજ. અને તેમ કરવું એ પણ સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે. પોત પોતાની અવસ્થા પ્રમાણે કાંતવું, ભીર કાઢવું વગેરે ઉપયોગી કામ કરવામાં આબરૂ છે.

આ વિના કરકસર કરવાના ઘણા ઉપાયો છે. મતલબ કે આપણી સ્ત્રીઓએ દરેક બાબતમાં દરેક વખતે, પૈસાની અને વખતની કરકસર કરી, તેમના સ્વામીનો યોગ્ય સોબતી થવું, તેમના સ્વામીને મદદ કરવી ને ઉપયોગી થવું. વખતનું ને પૈસાનું ખરચ કરતાં સાવચેત રહેવું એ આપણી સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે.

प्रकरण ६ ठुं.

ચાકરો કેવા રાખવા જોઇએ.

આ બાબત જેઓ ચાકરી કરે છે અને ચાકર રાખે છે એ બંનેને ઉપયોગી છે. પોતાની શેઠાણીની આજ્ઞા ઉઠાવવી, સામા ન થવું, શેઠાણીની ભુલ હોય તો થંડે સ્વભાવે નરમાશથી કહેવી, ચોરી ન કરવી, ઉદ્યોગી રહેવું, પ્રમાણીકપણે ચાલવું, શેઠનું ઘર તે પોતાનું ઘર હોય અને શેઠનું બિગડે તે પોતાનું બિગડશે એમ જાણી બિગાડ ન કરવો, કે બીગાડ ન થાય માટે સાવચેત રહેવું, મગાવેલી વસ્તુ સારી જોઇને તથા બે ઠેકાણે ભાવતાલની તપાસ કરી બરાબર જોઇને જોખાવીને લાવવી, દાનત ચોખી રાખવી. મતલબ કે હરેક ઉપાયે પોતાના શેઠનું સારૂં થાય તેમ કરવું, કેમકે તેનું સારૂં થવામાં તમારૂં પોતાનું સારૂં છે. માટે એક નિષ્ટાથી ચાકરી કરવી-અને શેઠ શેઠાણીને રાજી કરવાં. કામમાં રસળવું નહીં, પેર કે કામે જવું પડે ત્યાંથી ઝટ પાછાં આવવૂં. શેઠનું ઘર અને વાસણ ચોખ્ખાં રાખવાં. તેમ દીવેલના ભીંતે બારણે ડાઘ પાડવા નહી.

શેઠાણીએ તેના ઉપર જુલમી ન થવું. તેની શક્તિ

જોઈને તેનાથી થાય તેટલું ને થાય તેવું કામ સોંપવું. નર-
માશથી બોલવું. તેને આળો દેવાને બદલે નરમાશથી ઠપકો
દેશો તો તે વધારે સારો થશે. તે પ્રમાણીકપણે ચાલે
છે કે નહીં, તેની તે ન જાણે તેમ ખાનગી કરવી કેમ,
કે હલકી બાબતની ચોરી કરવાથી તે મોટી વસ્તુ ચોરતાં
શીખે છે. તેના મનને માઠું લાગે તેમ બોલવું કે ચાલવું ન જો
ઇએ.અને ત્યાં સુધી તેને રાજી રાખી કામ લેવું. માણસ રાજી
ખુશીથી કે નરમાશના બોલથી, જેવું કામ કરે છે તેવું જુલમ
થી કે ધમકીના હુકમથી કરતો નથી. ખાવા પીવામાં ને લુગડા
લત્તામાં તેની ખરદાસ લેવી જોઈએ. ગાળનો બદલો માયાથી વ
ળેછે.એટલુંજ નહીં પણ બાજ સાથે મળેછે આપણે તેના ઉપર માયા
રાખીશું તો તે આપણા ઉપર હેત રાખશે એટલુંજ નહીં, પણ કામ
વધારે સારૂં કરશે. તેના ઉપર કરેલા ઉપકાર તેઓ કદી ભુલશે નહીં.
પણ બનતા સુધી તે તેનો બદલો વાળવાને પ્રયત્ન કરશે. ચા-
કરનો સ્વભાવ નઠારો હોયછે, તો પણ કેટલીક સમજુ શેઠાણી
ઓ તેને સુધારેછે; અને ચાકર સારો હોય, તો પણ મુર્ખ શે-
ઠાણીઓ તેને નઠારો બનાવી દેછે. ચાકરોના સોંપેલા સામાનની
તથા તેની કીમતની તથા તેના કરેલા ઘરના કામની તપાસ
કરવી, એ શેઠાણીને એક અગત્યનું કામછે; કેમકે નહીં તો ચા
કરો ચોરી કરતાં શીખેછે કે આળસુ થઇ જાયછે. બરોબર
કામ લેવુ એ મોટી માયાછે. ચાકરોને માથે ચડાવવા નહિ.
કેટલીક સ્ત્રીઓ ચાકરો સાથે અયોગ્ય રીતે વર્તેછે તેથી ચાકરો
નઠારા નીવડેછે. સુનીતિથી ચાલી શેઠાણીએ પોતાના દરજ્જો જાળ
વવાને બારણેજ રાખવો. ચાકરો નઠારા માલમ પડે તો તરત તેમને
કહાડીમુકવા જોઇએ. સારા ચાકરોને તેમની મેહેનત અને પાક
દાનતનો બદલો આપી રાજી રાખવા પરંતુ હદથી જાદે ભરોસો
રાખવો નહિ. તેમની જોડે બહુ હળી જવુ નહિ. ચાકરડીઓને
પાસે બેસાડી તેમની જોડે ખાનગી વાતો કરવી નહિ. નોકર કેવા

જોઇએ, તે વિષે આખું પુસ્તક લખ્યાથી જેટલી અસર થાય તે કરતાં હું ધારૂંછું આ નીચે લખેલી વાતથી વધારે થશે. એમ જાણી તે મારી નજરે જોએલી આખી ખરી વાત મેં ટુંકામાં આ નીચે ઉતારીછે.

ખાનદેશના કીરકી (ખડકી) ગામનો રેહેનાર એક કણબી વખાનો માર્યો ગુજરાતમાં આવ્યો. રસ્તામાં આવતાં બહુ તરસ લાગી ત્યારે તેણે એક વેરાગીનું પાણી પીધું હતું, તેથી તેની સમજ પ્રમાણે તેણે પોતાને વટલ્યો ધાર્યો. આશરે વીશ બાવીશ વરસની ઉમરનો તે જુવાન હતો. ગુજરાતમાં આવી એક પાટીદારને ત્યાં તે ચાકર રહ્યો. તેણે કહ્યું કે હું વખાનો માર્યો આવ્યોછું, જાતે કણબીછું, પણ રસ્તામાં આવતાં વટલ્યો છું. આવો સાચો બોલો જાણીને તથા પેલા પાટીદારને ચાકર રાખવાની જરૂર હતી*, તેથી તેણે તેને પગાર ઠરાવી રાખ્યો. ચાકર જાતે કણબી તથી તેને ખેતી કરતાં આવડતી હતી, જેથી તે પોતાના શેઠને ઘણો ઉપયોગી ચાકર થઇ પડયો. મરાઠી વારામાં ખેતરમાંથી અનાજ વગેરે ચોરાઇ જવાની દેહેશત ઘણી હતી, તેથી તે ખેતરમાંજ ઝુંપડી બાંધી હથીઆર લેઇ રાત્રે પડી રહેતો હતો. સવાર સાંજ બે વખત ખાવા સારૂ જ ગામ ઘેર આવતો. ખેતરની રખવાળી સારૂ એણે દશવીશ કૂતરા પાળ્યા હતા. તેમને ખાવા સારૂ પોતાને ઘેરથી તથા બીજા દયાળુ પાડોસીઓને ત્યાંથી રોટલા ઉઘરાવી લેઇ જતો હતો. એની સાથે કૂતરાં એટલાં હળી ગયાં હતાં કે સંધ્યાકાળે એને ખેતરમાં જવાનો વખત થાય ત્યારે ભાગોળ સુધી એને સામાં લેવાને આવતાં હતાં. એ જાતે ઘણો હીમતવાન હતો. તે

* કોઇ વખતે અનેક વેશ ઠગારા આવી આવુ અથવા બીજું કહી નોકર રેહેછે ને પછી લાગ આવે ઘરમાંથી દાગીના લઇ નાસી જાય છે તેનો પતો લાગતો નથી, માટે સંભાળીને રાખવા.

વખતમા ખેતરોમાં વાઘ પણ કોઇ કોઇવાર આવતા હતા તેથી પણ તે ડરતો નહીં હતો. એકવાર એણે એક જબરા વાઘનો હ-થીઆરવડે શીકાર પણ કર્યો હતો તેથી એનુ નામ વાઘમાર પડયું હતુ. એની તથા એના કૂતરાની દેહેશત ચોરો ઉપર પ-ણ એટલી પડી હતી કે એના રહ્યા પછી તે પાટીદારના ખેત-રમાં કોઇવાર ચોરી થઇજ નહીં હતી. એના રખવાળનો લાભ આસપાસના ખેતરવાળાને પણ મળતો હતો. રહેત રહેત એ-વુ પણ બન્યું કે એ ખેતરમા ન હોયતો પણ કોઇ ચોર ચોરી શકતો નહી. એના કૂતરા એની ગેરહાજરીમાં રખવાળી કરતા હતા. ખળામાં ઘણાનો ઢગલો પડયો હોય ને રાત્રે ઘેર લેઇ જઇ શકાય નહીં, તો તેના કુતરા આંસપાસ વિંટાઇ બેસતા અને જા-ણે બિગાડ થશે એવુ સમજતાં હોયની? તેમ મળમૂત્ર માટે બ-હારહાર જતાં, જ્યા સુધી ચાકરથી બની શકતુ, ત્યાં સુધી તે પોતાના શેઠને કાંઇપણ કામ કરવા દેતો નહીં. ખેડવુ, કાપવુ, ઝુડવું, લાવવુ, લાકડાં કાપી લાવવાં, આઠદશ જનાવરો પાળ-વાં, લીલુ ઘાસ હોય ત્યાં સુધી દરરોજ બેવાર કાપી લાવવું. ખે-તરમા ખાતર પુંજો નાખવો, મહુડા, રાયણ, આંબા ઇત્યાદિ ઝાડોની તથા ફળ ફળાદીની સંભાળ રાખવી, ઘેર લાકડા, ઘાસ વગેરે ગોઠવવું, ઇત્યાદિ સરવે કામ કરવામા તે કુશળ હતો. પો-તાનાથી જે કામ બની શકે તે કામ પોતેજ કરતો. પણ જેમાં બીજા આદમીની જરૂર પડે તેમાં અને એકલા કરવાથી તે કામ મોડુ થાય ને બિગડે એવું હોય તેમાં તે મજુરની કે શેઠની મદદ લેતો હતો. આ સિવાય ગાડી હાંકવી એ પણ એનુંજ કામ હતુ. આવા કામગરા ને ફમાકિ ચાકર ઉપર શેઠની પ્રીતિ થાય તેમાં નવાઇ નથી ને ચાકરને પણ તેમજ હતુ. શેઠનો બિગાડ થાય તે પોતાનોજ થાય એવું સમજતો હતો. એવામાં શેઠ ગુ-જરી ગયા ચાકરને આજ સુધીમા નોકરી કરતા તીશ વરસ થઇ ગયા હતાં. શેઠે મરતી વખતે પોતાના ચાકરને બોલાવીને

પુછ્યું કે તારે કેમ કરવું છે? જવું છે કે રહેવું છે? જો જવું હોય તો તારો પગાર ચુકવી આપું. ચાકરે કહ્યું કે મારે ક્યાં જવું છે? મારું તો આજ ઘર છે. શેઠને બે દિકરા હતા; માટે શેઠે પુછ્યું કે એમાંથી કયાની સાથે તારે રહેવું છે? ચાકર અનુભવથી બંને દિકરાઓનો સ્વભાવ ઓળખતો હતો; કેમકે એણેજ તેમને ઉછેરીને મોટા કર્યા હતા: ને તેથી તેણે નાના શેઠની સાથે રહેવાનું કહ્યું. એટલે મોટાએ પોતાના હિસાબના પૈસા એને ચુકવી આપ્યા. તે લઇ તેણે પોતાના નાના શેઠને ત્યાં ભર્યા, નાના શેઠ એના મરનાર શેઠ જેવાજ માયાળુ હતા. ઘરનાં સઘળાં માણસોની પ્રીતિ એના ઉપર હતી. હવે તો શેઠનું ઘર તે એનુંજ થયું. પચાસ વરસની ઉંમર થવા આવી અને ઘેર જવાની આશા તેણે રાખીજ નહીં હતી. ચાકરની પ્રીતિ ઘરનાં ઉપર પણજ હતી. શેઠનાં છોકરાં નિશાળે ભણવા ન જાય તો પોતે એમને મારીને નિશાળે મુકી આવતો હતો. પોતાના શેઠનો નાનો છોકરો નિશાળે જતો નહીં હતો. ત્યારે "ભણતો નથી એ છોકરો શા કામનો છે?" એમ કહીને એકવાર કુહાડી લઇ મારવા ગયો હતો! અલબત ખરેખરો મારી નાંખવાને નહીંજ. પણ તેને બીહીવડાવવાને તે પ્રમાણે તેણે કર્યું હતું. શેઠના ઘરનાં એને હવે ચાકર ગણતાં નહિ. તે ખરેખરો ઘરનો વડીલ હતો. તેથી છોકરાની મા વગેરે કદાપિ એક શબ્દ સરખો તેને કહ્યો નહીં. તેઓ જેમ બને તેમ, તેને માઠું નહીં લાગે, એવી રીતે બોલતાં ચાલતાં હતાં. તેમ ચાકર પણ હમેશાં શેઠનું સારું તાકીને સારુંજ થાય, તેમ કરતો હતો. ઠપકાને લાયક કાંઇ પણ કામ એ કરતો નહીં હતો. ખેતરમાંથી ગમ્મેણ, બોર, કેરી આદી ફળ પોતાની જીભ ઉપર તે મુકતો નહીં. જે મળે તે નાનાં છોકરાંને સારુ ઘેર લેઇ આવતો હતો. ઉકરડામાંથી અને ખેતરમાંથી બસેં ત્રણસેં રૂપીઆનું તો ઘરેણું જડયું હશે. ખચીત ચોરીનું તો નહીંજ—કેમકે

ચોરી કરે એવો એ હતોજ નહીં; તેમ તેને ચોરી કરવાનું કારણ પણ ન હોતું. એ સઘળું એણે પોતાના શેઠને આપ્યું હતું એનો પગાર વગેરે સઘળું મળીને એક હજાર રૂપિયા વધારેનું લેણું ખાટીદાર ધણી પાસે થયું હતું. પણ તે તેણે કોઈ દિવસ યાદ સરખું પણ કર્યું નથી. શેઠ નવા લૂગડાં આણી આપવાનું કહે તો ઉલટો ના કહેતો, અને કહેતો કે હું તો ઘરડો છું, મારે તો તમારા ઉતરેલા જુનાં પુનાં સાંધ્યાથી પણ ચાલશે. છોકરા જુવાનછે માટે તેમને જોઈએ, એમને આણી આપો; એમ કહી શેઠના ઉતરેલા જુના લૂગડાં સાંધીને પોતે ચલાવતો હતો. આખા વરસમાં એ કોઈ દીવસ પણ નવરો બેસી રહેતો જણાતો નહીં હતો. આવો મેહેનતુ ચાકર એની આખી ઉમરમાં કોઈ વાર માંદો પડ્યો નહીં હતો. લગભગ એંસી વરસની ઉમર થવા આવી ત્યારે માંદો પડ્યો. માંદો પડતા પેહેલાની છેલ્લી ઘડી સુધી મેહેનત કરવામાં કાંઈ કમી રાખતો નહીં. ઘરડો ઘણો થયાથી એની કેડી વાંકી વળી ગઈ હતી, તોપણ એ વાંકી કેડી ઉપર સવાર સાંજ બેવાર ઘાસ કાપીને બાંધી લાવતો હતો. શેઠનાં છોકરા ઘણીવાર એને ના કહેતા કે તમે ઘરડા થયાછો ને કેડી વાંકીછે માટે નહીં લવાય. અમને લેવા દો, તોપણ તેમને તે ના કહેતો કે તમને ગમ પડશે નહીં, તેથી માંદા પડો, મને તો મહાવરોછે, એટલે કાંઈ નહીં થાય. એ કોઈ દીવસ ખીજવાઈ જતો નહીં. તોપણ તે ટેકી હતો. માંદો પડ્યાથી ખેતરમાં કૂતરાં ટળવળવા લાગ્યાં, બારણાં સુધી આવીને નીસાસા નાખી પાછા જતાં. શેઠના છોકરાને રોટલા આપી કૂતરા સારૂ ચાકર મોકલતો હતો પણ ચાકર આવશે એમ ધારી કૂતરા ત્યાંથી ખસતા નહીં હતાં. છેવટ મરની રાતે ખેતરમાં પાછા જતાં ને ત્યાં પેલો છોકરો રોટલા નાખતો તે ખાધું ન ખાધું કરતા આખી રાત કૂતરાં દીલગીરીના પોકાર માર્યા કરતા. કૂતરા જેવા પશુની પણ તેના ઉપર એટલી પ્રીતિ હતી તો તેના ઘરના

પુછ્યું કે તારે કેમ કરવું છે? જવું છે કે રહેવું છે? જો જવું હોય તો તારો પગાર ચુકવી આપું. ચાકરે કહ્યું કે મારે ક્યાં જવું છે? મારું તો આજ ઘર છે. શેઠને બે દિકરા હતા; માટે શેઠે પુછ્યું કે બેમાંથી કયાની સાથે તારે રહેવું છે? ચાકર અનુભવથી બંને દિકરાઓનો સ્વભાવ ઓળખતો હતો; કેમકે એણેજ તેમને ઉછેરીને મોટા કર્યા હતા: ને તેથી તેણે નાના શેઠની સાથે રહેવાનું કહ્યું. એટલે મોટાએ પોતાના હિસાબના પૈસા એને ચુકવી આપ્યા. તે લેઇ તેણે પોતાના નાના શેઠને ત્યાં ભર્યા, નાના શેઠ એના મરનાર શેઠ જેવાજ માયાળુ હતા. ઘરનાં સઘળાં માણસોની પ્રીતિ એના ઉપર હતી. હવે તો શેઠનું ઘર તે એનુંજ થયું. પચાસ વરસની ઉંમર થવા આવી અને ઘેર જવાની આશા તેણે રાખીજ નહીં હતી. ચાકરની પ્રીતિ ઘરનાં ઉપર ઘણીજ હતી. શેઠનાં છોકરાં નિશાળે ભણવા ન જાય તો પોતે મારીને નિશાળે મુકી આવતો હતો. પોતાના શેઠનો નાનો છોકરો નિશાળે જતો નહીં હતો. ત્યારે "ભણતો નથી એ છોકરો શા કામનો છે?" એમ કહીને એકવાર કુહાડી લેઇ મારવા ગયો હતો! અલબત્ત ખરેખરો મારી નાંખવાને નહીં જ, પણ તેને બીહીવડાવવાને તે પ્રમાણે તેણે કર્યું હતું. શેઠના ઘરનાં એને હવે ચાકર ગણતાં નહિં. તે ખરેખરો ઘરનો વડીલ હતો. તેથી છોકરાની મા વગેરે કોઇએ એક શબ્દ સરખો તેને કહ્યો નહીં. તેઓ જેમ બને તેમ, તેને માઠું નહીં લાગે, એવી રીતે બોલતાં ચાલતાં હતાં. તેમ ચાકર પણ હમેશાં શેઠનું સારું તાકીને સારુંજ થાય, તેમ કરતો હતો. ઠપકાને લાયક કાંઇ પણ કામ એ કરતો નહીં હતો. ખેતરમાંથી ગએણ, બોર, કેરી આદી ફળ પોતાની જીભ ઉપર તે મુકતો નહીં, જે મળે તે નાનાં છોકરાંને સારુ ઘેર લઇ આવતો હતો. ઉકરડામાંથી અને ખેતરમાંથી બસેં ત્રણસેં રૂપીયાનું તો ઘરેણું જડયું હશે. અચીત ચોરીનું તો નહીંજ—કેમકે

ચોરી કરે એવો એ હતોજ નહીં; તેમ તેને ચોરી કરવાનું કારણ પણ ન હોતું. એ સઘળું એણે પોતાના શેઠને આપ્યું હતું. એનો પગાર વગેરે સઘળું મળીને એક હજાર કરતાં વધારેનું લેણું પાટીદાર ધણી પાસે થયું હતું. પણ તે તેણે કોઇ દિવસ યાદ સરખું પણ કર્યું નથી. શેઠ નવા લુગડાં આણી આપવાનું કહે તો ઉલટો ના કહેતો, અને કહેતો કે હું તો ઘરડો છું, માટે તો તમારાં ઉતરેલા જુનાં પુનાં સાંધ્યાથી પણ ચાલશે. છોકરા જુવાનછે માટે તેમને જોઇએ, એમને આણી આપો; એમ કહે કહી શેઠનાં ઉતરેલાં જુના લુગડાં સાંધીને પોતે ચલાવતો હતો આખા વરસમાં એ કોઇ દીવસ પણ નવરો બેસી રહેતો જણાતો નહીં હતો, આવો મેહેનતુ ચાકર એની આખી ઉમરમાં કોઇ વાર માંદો પડ્યો નહીં હતો. લગભગ એંસી વરસની ઉમર થયા આવી ત્યારે માંદો પડ્યો. માંદો પડતા પેહેલાની છેલ્લી ઘડી સુધી મેહેનત કરવામા કાંઇ કમી રાખતો નહીં. ઘરડો ઘણો થવાથી એની કેડી વાંકી વળી ગઇ હતી, તોપણ એ વાંકી કેડી ઉપર સવાર સાંજ બેવાર ભારા કાપીને બાંધી લાવતો હતો. શેઠના છોકરા ઘણીવાર એને ના કહેતા કે તમે ઘરડા થયાછો ને કેડી વાંકીછે માટે નહીં લવાય. અમને લેવાદો, તોપણ તેમને તે ના કહેતો કે તમને મહાવરો નહીં, તેથી માર પડે, મનેતો મહાવરોછે, એટલે કાંઇ નહીં થાય. એ કોઇ દીવસ ખીજવાઇ જતો નહીં. તોપણ તે ટેકી હતો. માંદો પડ્યાથી ખેતરમાં કુતરાં ટળવળવા લાગ્યા, બા ભાગળથી આવીને નિસાસા નાખી પાછા જતાં. શેઠના છોકરાને રોટલા આપી કુતરા સારૂ ચાકર મોકલતો હતો પણ ચાકર આવશે એમ ધારી કુતરાં ત્યાંથી ખસતા નહીં હતાં. છેવટ આરની રાતે ખેતરમાં પાછાં જતા ને ત્યાં પેલો છોકરો રોટલા નાંખતો તે ખાધુ ન ખાધુ કરતા આખી રાત કુતરાં દીલગીરીના પોકાર માર્યા કરતાં. કુતરા જેવાં પશુની પણ તેના ઉપર એટલી પ્રીતિ હતી તો તેના ઘરનાં

ની તેના ઉપર કેટલી પ્રીતિ હોય એ સેહેજ સમજાશે. ચાકરને એ છેવટનોજ મંદવાડ હતો. ઘણા ઉપાય કરતાં પણ મટયું નહીં. આશરે દશેક દીવસ મંદવાડ ભોગવી, ખેતરમાં કુતરાને અને ઘરમાં માણસોને રડતાં મૂકી ચાલતો થયો. એના ઘરનાં નાનાં છોકરા પણ એને માટે રડીને વિલાપ કરી, પ્રીતિ બતાવતાં હતાં. ઘરમાં કોઇ જુવાન ને ઉપયોગી માણસ મરી જાય તેમ ઘરનાં સઘળાં દીલગીરીને રડારોળ કરતાં હતાં. ગામનો ઘણો ભાગ એને ઓળખતો હતો અને સઘળા શોક કરતાં હતાં. પોતાનો કોઇ ઘરનોજ મરીજાય, તેમ રિવાજ પ્રમાણે એ ચાકરની પાછળ શેઠે નાત જમાડી હતી. એના મુવા પછી પાછી ખેતરોમાં ચોરી થવા લાગી. ખેતરના પાડોસીઓ પણ તેને લીધે નિશ્ચિંત હતા, પણ તેમના ખેતરમાંએ હવે ચોરી થવાલાગી. તેથી સૌ એને વારેવારે સંભારવા લાગ્યા. એ વાતને આજે પંદર વરસ વીત્યા તો પણ એના ઘરનાં હજુ એને યાદ કરેછે, કેમકે તેવો ચાકર તેમને ફરીને મળતોજ નથી.

ચાકર કેવા રાખવા અને ચાકર સાથે કેમ ચાલવું તે ઉપરની વાત પરથી સારી પેઠે સમજાશે. એટલે તે વિશે વિસ્તાર કરવાની કાંઇ જરૂર નથી. સમજુ બાઇઓ! ચાકર સાથે કેવી રીતે ચાલવાથી કેવા ફાયદા થાયછે, તેનો ઉપલી વાત ઉપરથી દાખલો લો.

પ્રકરણ ૭ મું.

ઘરનાં માણસો સાથે કેમ ચાલવું.

ઘણાક ઘરમાં સાસુ વહુને, નણંદ ભોજાઈને, દેરાણી જેઠાણીને, અને ઘણી ધણીઆણીને બનતું નથી તેમને હમેશાં માહો માહે કજીઆ થાયછે. પણ તેમ થવુ નજોઇએ. એથી ઘરની ફજેતી થાયછે, આબરૂ જાય છે અને લાખનું ઘર તે કાખનું થાયછે. સઘળાંએ એક બીજાની સાથે અદબથીને સંપીને ચાલવુ જોઇએ. મોટાએ નાંનાની કદાપિ ભુલ કહાડી— અગર તે ખોટી હોય— તો નરમાશથી કહીને તેમ નહીં કરવા ને કહેવુ; અને યુક્તિથી તેનો સ્વભાવ નરમ પડે ત્યારે પોતાની ભુલ નહોય તો તેને બતાવવું. તમે બેઅદબથી તેના સામા થાઓ તો તેને ખોટુ લાગે. અને લઢાઈ થાય વહુ ઘરમાં આવે એટલે ઘરનાં સઘળાં બૈરાં એમ ધારેછે કે ગુલામડી આવી. ઘરનુ સઘળું કામ કરનારી આવી. વહુ નાની હોય તો પણ સઘળો બોજો તેને માથે નાખી, સાસુ નણંદ વગેરે માત્ર રાંધવાનું કે બીજુ થોડું કામ પોતાને હાથે રાખી વેગળા રહેછે અણસમજુ વહુ નાની હોવાથી કામ કરવામાં ઘણીવાર ગફલત કરેછે અને કદાપિ ગફલતન કરે તો પણ સઘળાં કામ કરીને તેનાથી જલદી પર વારાતુ નથી. કોઈનો પણ વાક કહાડવો હોય તો ડગલે ડગલે કહાડી શકીએ. તે પ્રમાણે બાપડી નાની વહુનો સાસુ વારે વારે વાંક કહાડે છે. તેને મેણાં મારેછે, તેની માને વગોવે છે અને તે તેના ધણીને કહી કહીને તેના કાન ભરી તે સ્ત્રી ઉપર તેનો અભાવ ઉત્પન કરે છે. વારે વારે વહુની નિંદા કરેછે, તેને વગોવે છે અને ધણી ધણીઆણી વચે કુસંપ કરાવેછે, અને તે સઘળુ ઘણીક વહુ સાંખેછે; કેટલીક સામી પણ થાયછે આ બધુ કરવાનું કારણ કેટલીક સાસુ

નણંદના નઠારા સ્વભાવ,ને કેટલીકના મનમાં એમ હોયછે કે ર-ખેને ધણી વહુના કબજામાં જાય ને વહુ ધણીની માનીતી થાય, અને તેથી હુકમ માને નહિ. અથવા જેમ પોતે પોતાની સાસુના કબજામાં દોહેલે દીવસ ગાળેલા તેનો બદલો ઘરની હકુમત પોતાના હાથમાં આવ્યાથી વહુવારૂ પર લેવો. આવા નીચ વિચાર-થીજ ગમેતે યુક્તિ કામે લગાડી નઠારી સાસુઓ ધણીધણી-આણી વચે કુસંપ કરાવેછે, તે પોતાના દીકરાના સુખમાં ભંગાણ પાડેછે. આ પ્રમાણે કરવાથી સાસુ વહુની લડાઇના પ્રસ્તાવમાં જેવા સુંદર વહુના હાલ થયા તેવા ઘણીવાર ઘણી વહુઓના થાય છે, ને હરીનંદની ગોઠે જુવાનીઆ બગડે છે. એવું થાય છે ત્યારે ઘરનો સઘળો પસ્તાવ છે. માટે પાછળથી પસ્તાવું ન પડે તેવો અગાઉથી વિચાર કરીને સાસુએ વર્તવું કે બોલવું કે ચાલવું જોઇએ.

કોઇવાર વહુને સાસુ, નણંદ, ભોજાઇ, કે સસરા સાથે બનતું નથી. ત્યારે તેઓ ધણી સાથે અણબનાવ કરાવી જે વહુ મળતી હોય છે તો પૈસાવાળી લાવે કે નથી મળતી અને પૈસા હોય છે તો પૈસા ખરચીને છોકરાને ફરી પરણાવે છે. અને વહુ ઉપર પોતાનું વેર વાળે છે. મૂર્ખ માબાપો ખરૂં કહીએ તો એ રીતે વહુ ઉપર વેર વાળતા નથી, પણ પોતાના જ મૂર્ખ છોકરા ઉપર વેરવાળે છે. કેમકે બીજીવાર પરણાવ્યાથી છોકરો ઘણોજ દુખી થાય છે. કજીઆખોર વહુને લીધે જે કજીઓ પોતાના ઘરમાં હતો તે કજીઓ સોક લાવીને પોતાના છોકરાના ઘરમાં ઘાલ્યો; તથા છોકરાને મરતા સુધી બે સોકોની લડાઇની જાળમાં ફસાવ્યો. એ રીતે બે સ્ત્રી થવાથી છોકરો મરતાં સુધી દુખી થાય છે, અને તેને રાંટે પેટે રોટલો ખાવાનું ભાગ્યે બને છે. હું ધારતો નથી કે સોકોવાળા લાખ ઘરમાંથી એક પણ ઘર એવું નીકળે કે ત્યાં સોકો સંપીને બે બેનોની માફક ચાલતી હોય. આ બધું તેનાં માબાપ જાણેછે તો પણ જાણી

જોઇને પોતાના છોકરાને જન્મારા સુધી દુખના ખાડામાં નાખે
છે. પરંતુ તેમ કરવું એ સમજુ માબાપોનું લક્ષણ ન કહેવાય.

સાસુએ ઘરમાં વહુ આવે ત્યારે તેને પોતાની દીકરી જેવી
ગણવી જોઇએ. જેમ પોતાની દીકરીનું સારૂં થએલું જોવાને
ઇચ્છે, જેમ પોતાની દીકરીને અને જમાઇને સંપસંપીને ચાલતાં
જોવાને ઇચ્છે, કે જેમ પોતાની દીકરીને ઘર કામમાં મદદ કર-
વાને ચાહે, પોતાની દીકરીનામાં ખામી હોય તો જેમ તેને
સમજણ પાડી ધીરેથી સુધારવાને ચાહે, તેમ વહુને માટે પણ તેણે
ચાહવું જોઇએ. આ પ્રમાણે ધીરેથી તેની ભુલ બતાવી સુધારવી.
પોતાની દીકરીને કદાપિ કઠોર વચન કહ્યાની ફીકર નહિ પણ પાર-
કી જણીને તેમ ન કહેવું. છોકરા અણબનાવ રાખતા હોય તો તેને
પ્રીતિથી સમજાવવા, ઘર કામમાં પોતાનાથી બને તેટલી મદદ કરવી,
અને પોતાની દીકરીના માફક વહુની સાથે સંપીને ચાલવું. સાસુએ
એમ ન સમજવું કે વહુ આવી એટલે ઘરની ગુલામડી આવી,
અથવા વહુ તે પારકી દીકરી છે. સાસુએ વહુને પોતાની જ દી-
કરી ગણવી જોઇએ. તેમ વહુએ પણ સાસુને પોતાની માતા
તુલ્ય ગણવી. જેમ મા શીખામણ આપે તે પોતે માને, તેમ
સાસુની શીખામણ પોતે માનવી ને નરમાશથી બોલવું ચાલવું
જોઇએ. પોતે જવાન હોય, સાસુ કામ કરી કરીને થાકી હોય,
ઘરડપણને લીધે કામ થતું ન હોય, તો સાસુને ઘરનું સેહેલું ને
થોડી મહેનતનું કામ સોંપી ગાઢું ને મહેનતનું કામ પોતે કરી
નાખવું જોઇએ. સવારમાં વહેલા ઉઠી ઠીક ઠાક ઘરના ઉતાવળે
કામ કરી પરવારવું. પોતાને કોઇ કામ ન આવડતું હોય તો જે
મ પોતાની માતાને પુછીએ તેમ સાસુને નરમાશથી પુછીને શીખી
લેવું જોઇએ. પોતાની સખીને ત્યાં બહાર જવું હોય તો જેમ
પોતાની માતાની આજ્ઞા લેઇ જઇએ તેમ સાસુની આજ્ઞા લેઇ
જવું. ટુંકામાં વહુએ સાસુને પોતાની માતાને ઠેકાણે અને સા
સુએ વહુને પોતાની દીકરીને ઠેકાણે ગણવી અને એક બીજા

છે અને સાંભળ્યુંછે. એટલે એ વિષે દાખલા આપી મજબુતી કરવાની જરૂર રહેતી નથી. પણ સ્ત્રી પુરૂષનું જોડું સમજુ હોય છે, ત્યાં તેમ થતું નથી. તેઓ સમજેછે કે જુદાં રહેવાથી બન્નેણે સુખે ખમણો વધે ” થાયછે. તેઓ સમજેછે કે જુદાં રહેવાથી પોતાનાં છોકરાં માબાપ દુખી થશે, તેમજ તેઓ સમજેછે કે છોકરાં વિના ઘરની ફજેતી થશે. “ છોકરાં વિના ગાડાં પાછાં નવળે. ”

સમજુ સ્ત્રી પોતાના સ્વામીને પોતાના જન્મારાનો સોબતી અને આ સંસાર ચલાવવામાં મદદગાર સમજે છે. સારામાઠા સમયમાં તે પોતાના સ્વામીને સલાહકારને મદદગાર ગણેછે, તથા તેના ઉપર પ્રીતિ રાખે છે, ને સંપીને ચાલે છે. ગમે તેવા દુખની વખતમાં તેને દીલાસો ને ધીરજ આપીને તે તેના દુખમાં ઘટાડો કરેછે. “ આ દુખના દહાડા જશે ને સુખના દહાડા આવશે, સુખ પછી દુખ ને દુખપછી સુખ આવે, એ સ્વભાવિકછે. ભલા ભલાને દુખ ખમવું પડયુંછે, તો આપણે તે શી વિસાતમાં છીએ. હોય સુખ દુખની ફરતી છાંયડી છે, આપણા દુખનો તડકો જઈ સુખનો છાંયો વળશે. રામ જેવાને વનમાં જવું પડયું ને સીતાના હરણથી દુઃખ વેઠવું પડયું; નળ ને પાંડવ જેવાઓને પણ વન વેઠવું પડયું અને હજારો સંકટ ખમવાં પડયાં, તો તેમની આગળ આપણું દુખ તે શી ગણતીમાંછે. દુખનો વારો જઈ હમણા સુખ આવશે. ઇશ્વરની એવીજ મરજી હશે તો આપણે તેની મરજીને તાબે થઇ ઉદ્યોગ કરો. ઇશ્વર આપણો દુખનો દહાડો ફેરવશે. આપણને એણેજ સુખ આપ્યું હતું, દુખ પણ એણેજ આપ્યું છે, તો ફરીને સુખ પણ એજ આપશે.” આ પ્રમાણે કહી કહીને પોતાના પતિને હીમત અને ધીરજ આપેછે. તથા હીમત અને હોંસથી બંને સંપીને મેહેનત કરેછે ને સુખી થાયછે. તેઓ દુખમાં પણ સુખ પામેછે. થાકીને આવેલા ધણીને તે હસતે મુખે, મી-

શાથની—મધુરવાણીથી વાતો કરી ગીત ગરબા ગાઇ ખુશી કરે છે, ને તેનો થાક મટાડી આરામ આપેછે. સ્ત્રી પોતાના ધણીને એ રીતે ખુશી કરે તેમા શાસુ વગેરેએ હરકત ન કરવી. સમજુ સ્ત્રી જોગ તેના સુખમાં તેમ દુખમાં પણ ભાગ લેછે, મરદ જ્યારે કમાવા જાયછે ત્યારે પોતે ઘરના કામથી જલદી જલદી પરવારી સાંધેછે, સીવેછે, ભરેછે કે બીજો ઉદ્યોગ કરી ધણીને મદદ કરે છે. નિયમિત વેળા નિત્ય એક ચીત્તથી પોતાને સાહાય કરવા ઇશ્વરની ભક્તિ કરેછે, તથા સારાં પુસ્તકો વાંચેછે અને ધણી આવતા પેહેલાં વળી રસોઇ પાણીથી પરવારી, ધણીને રીઝવવાને તથા દીલાસો દેવાને વરસાદની માફક રાહ જોતી બેસેછે. અને પોતાનો સ્વામી આવેછે કે તે ખુશી થાય, દુખ ભુલી જાય, થાક ઉતરે ને આરામ મળે. તેવા ઉપાયો કરેછે. આ રીતે દુખમા પણ સમજુ જોડું સુખી થાયછે. સમજુ મરદ પણ તેમજ કરેછે. તે પોતાની આવી સ્ત્રીને દેવી સમાન પુજેછે. આ દુનીઆમા એક આગતનો ને નજીકનો સોબતી ગણેછે. બંને જણાં સુખમા ને દુખમાં સરખા ભાગ વેંહેચી લેછે. તથા હીમતથી અને ધીરજથી ઉદ્યોગ કરી દુખ વિસારી દેછે; તથા ફરીને પાછાં સુખી થાયછે. સવારમા ઉઠતી વખતે, સાંજે સુતી વખતે અને બીજા પ્રસંગે હમેશાં અંતઃકરણથી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરેછે. આવાં સારાં જોડાંની તે જગતપિતા જલદી દાદ સાભળે છે. સ્ત્રી કદાપિ મુર્ખ હોય તો પણ સમજુ પુરૂષ તેને સુધારે * કેમકે તે સમજે છે કે મરતા

---

* મનુ સ્મૃતિમાં ૯ મા અધ્યાયના ૨૨ મા ને ૨૩ મા શ્લોકમાં કહેલું છે કે,

यादृग्गुणेन भर्त्रा स्त्रीसंयुज्येत यथाविधि
तादृग्गुणासा भवति समुद्रेणे व निम्नगा॥

અર્થ—શાસ્ત્રોકત વિધિથી જે પુરૂષની સાથે સ્ત્રીનું લ-

છે એને સાંભળ્યુંછે. એટલે એ વિષે દાખલા આપી મજબુતી કરવાની જરૂર રહેતી નથી. પણ સ્ત્રી પુરૂષનું જોડું સમજુ હોય છે, ત્યાં તેમ થતું નથી. તેઓ સમજેછે કે જુદાં રહેવાથી બમણે ચુલે બમણો વરો " થાયછે. તેઓ સમજેછે કે જુદાં રહેવાથી પોતાનાં ઘરડાં માબાપ દુખી થશે, તેમજ તેઓ સમજેછે કે ઘરડાં વિના ઘરની ફજેતી થશે. " ઘરડાં વિના ગાડાં પાછાં નવળે. "

સમજુ સ્ત્રી પોતાના સ્વામીને પોતાના જન્મારાનો સોબતી અને આ સંસાર ચલાવવામાં મદદગાર સમજે છે. સારામાઠા સમયમાં તે પોતાના સ્વામીને સલાહકારને મદદગાર જાણેછે, તથા તેના ઉપર પ્રીતિ રાખે છે, ને સંપીને ચાલે છે. ગમે તેવા દુખની વખતમાં તેને દીલાસો ને ધીરજ આપીને તે તેના દુખમાં ઘટાડો કરેછે. " આ દુખના દહાડા જશે ને સુખના દહાડા આવશે, સુખ પછી દુખ ને દુખપછી સુખ આવે, એ સ્વભાવિકછે. ભલા ભલાને દુખ ખમવું પડયુંછે. તો આપણે તે શી વિસાતમાં છીએ. હોય સુખ દુખની ફરતી છાંયડી છે, આપણા દુખનો તડકો જઇ સુખનો છાંયો વળશે. રામ જેવાને વનમાં જવું પડયું ને સીતાના હરણથી દુઃખ વેઠવું પડયું, નળ ને પાંડવ જેવાઓને પણ વન વેઠવું પડયું અને હજારો સંકટ ખમવાં પડયાં, તો તેમની આગળ આપણું દુખ તે શી ગણતીમાંછે. દુખનો વારો જઇ હમણાં સુખ આવશે. ઇશ્વરની એવીજ મરજી હશે તો આપણે તેની મરજીને તાબે થઇ ઉદ્યોગ કરો. ઇશ્વર આપણો દુખનો દહાડો ફેરવશે. આપણને એણેજ સુખ આપ્યું હતું, દુખ પણ એણેજ આપ્યું છે, તો ફરીને સુખ પણ એજ આપશે." આ પ્રમાણે કહી કહીને પોતાના પતિને હીમત અને ધીરજ આપેછે. તથા હીમત અને હોંસથી બંને સંપીને મેહેનત કરેછે ને સુખી થાયછે. તેઓ દુખમાં પણ સુખ પામેછે. થાકીને આવેલા ધણીને તે હસતે મુખે, મી-

હાથની—મધુરવાણીથી વાતો કરી ગીત ગરબા ગાઇ ખુશી કરે છે, ને તેનો થાક મટાડી આરામ આપેછે. સ્ત્રી પોતાના ધણીને એ રીતે ખુશી કરે તેમાં સાસુ વગેરેએ હરકત ન કરવી. સમજુ સ્ત્રી જેમ તેના સુખમાં તેમ દુખમાં પણ ભાગ લેછે. મરદ જ્યારે કમાવા જાયછે ત્યારે પોતે ઘરના કામથી જલદી જલદી પરવારી સાંધેછે, સીવેછે, ભરેછે કે બીજો ઉદ્યોગ કરી ધણીને મદદ કરે છે. નિયમિત વેળા નિત્ય એક ચીત્તથી પોતાને સાહાય કરવા ઇશ્વરની ભક્તિ કરેછે, તથા સારાં પુસ્તકો વાંચેછે અને ધણી આવતાં પહેલાં વળી રસોઇ પાણીથી પરવારી, ધણીને રીઝવવાને તથા દીલાસો દેવાને વરસાદની માફક રાહ જોતી બેસેછે. અને પોતાનો સ્વામી આવેછે કે તે ખુશી થાય, દુખ ભુલી જાય, થાક ઉતરે ને આરામ મળે. તેવા ઉપાયો કરેછે, આ રીતે દુખમાં પણ સમજુ જોડું સુખી થાયછે. સમજુ મરદ પણ તેમજ કરેછે. તે પોતાની આની સ્ત્રીને દેવી સમાન પુજેછે. આ દુનીઆમાં એક અગતનો ને નજીકનો સોબતી ગણેછે. બંને જણાં સુખમાં ને દુઃખમાં સરખા ભાગ વેંહેચી લેછે. તથા હીમતથી અને ધીરજથી ઉદ્યોગ કરી દુખ વિસારી દેછે, તથા ફરીને પાછાં સુખી થાયછે. સવારમાં ઉઠતી વખતે, સાંજે સુતી વખતે અને બીજા પ્રસંગે હમેશાં અંતઃકરણથી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરેછે. આવાં સારાં જોડાંની તે જગતપિતા જલદી દાદ સાંભળે છે. સ્ત્રી કદાપિ મુર્ખ હોય તો પણ સમજુ પુરૂષ તેને સુધારે * કેમકે તે સમજે છે કે મગતા

---

* મનુ સ્મૃતિમાં ૯ મા અધ્યાયના ૨૨ મા ને ૨૩ મા શ્લોકમાં કહેલુ છે કે,

यादृग्गुणेन भर्त्रा स्त्रीसंयुज्येत यथाविधि
तादृग्गुणा सा भवति समुद्रेणे व निम्नगा॥

અર્થ—શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી જે પુરૂષની સાથે સ્ત્રીનું લ-

સુખી સુખ દુખનો આધાર અને મદદગાર તે છે. તે તેને ભણાવે છે, શીખામણ દેછે, સારી સારી રીત ભાતને નીતિ બતાવે છે. ધણી ધણીઆણી વચે સંપ હોય તેજ ખરૂં સુખછે તે તેને શીખવીને અનુભવે છે. પોતાની સ્ત્રીના ગુના તરફ નહીં પણ તેના મુળ કારણ ઉપર વિચાર કરીને તે કારણ જાય અને તેવો ગુનો ફરીને ન થાય તેનો તપાસ ને વિચાર કરી ઉપાય કરે છે. અને એ રીત તેની ખામીઓને અવગુણ સુધારી સમજુ બનાવે છે. આવી જાતનું સમજુ જોડું સુખી થાય તેમાં શી નવાઈ! કેમકે મનુ ૩ જા અધ્યાયના ૬૦ મા શ્લોકમાં કહે છે કે—

सन्तुष्टो भार्य्यया भर्त्ता भर्त्रा भार्य्या तथैवच
यस्मिन्नेवकुले नित्यं कल्याणं तत्र वैध्रुवम्॥

અર્થ—જે કુળમાં ધણી ધણીઆણીને બને છે. એટલે સ્ત્રીથી ધણીને ધણીથી સ્ત્રી સંતુષ્ટ છે, તે કુળમાં સદા કલ્યાણનો નિવાસ છે." આ વાત બોલે બોલ ખરી છે. માટે સમજુ પુરૂશે પોતાની સ્ત્રીને સુધારી પોતાના જેવી કરી બંને જણાંએ સંપ સંપીને ચાલવું તેમાંજ સુખ છે.

ગ્ન થયું તે પુરૂષના ગમે તેવા ગુણ હોય તો તેવા ગુણ તે સ્ત્રીમાં આવે છે. જેમકે નદી દરીઆને મળે છે ત્યારે મીઠી છતાં ખારી થાય છે.

તેમજ

अक्षमाला वशिष्टेन संयुक्ताऽधमयोनिजा
शारंगमिंदपालेन जगामाभ्यर्हणीयताम्॥

એટલે—અક્ષમાળા નીચ કુળની સ્ત્રી હતી પરંતુ વશિષ્ટ રૂષીને પરણેલી હતી તેથી તે, તથા સારંગી પણ મંદપાળ સાથે પરણી હતી માટે તેઓ બંને પુજ્ય પદવીને પામ્યાં.

સમજુ જેડું નીતિ તે શુ તથા તેથી શા ફાયદા થાય છે, અનીતિ તે શુ ને તેથી શા ગેરફાયદા થાય છે તે, સદ્ગુણ દુર ગુણથી જે ફાયદા ગેરફાયદા થાય છે તે, એ સઘળું સમજે છે. ઘરેણાં ગંઠાંથી, નાત જાતના નકામા વરાથી, વરઘોડાને નાચરંગથી, નાતમા લાણાં લાહ્યાથી વગેરેથી કેવુ ને કેટલુ નુકશાન થાય છે તે તેઓ જાણે છે. ધર્મ તે શુ, ભક્તિ તે શું અને ઇશ્વર તે કોણ એ વિશે તેઓ વિચાર કરી એક ખરા ઇશ્વરની ભક્તિ કરે છે. પુન્યદાન કોને કહેવુ. કોને આપ્યાથી પુન્ય ને કોને આપ્યાથી પાપ થાય છે, તેનો વિચાર કરી ખરા પુન્યનો માર્ગ પકડીને ખરી સખાવત બતાવે છે. તેઓ છોકરાને કેમ ઉછેરવા તથા કેળવવા, નાના ને મોટા સાથે કેમ ને કેવી રીતે બોલવુ ચાલવુ તથા વિવેક ને નમ્રતા કેવા ને કયા રાખવા તે તેઓ સમજે છે. અને તેજ પ્રમાણે તેઓ ચાલે છે. પ્રીતિ કોની ને કેવાની સાથે કરવી તથા ખરી પ્રીતિ કોનું નામ ને ખરા મિત્ર કોણ તે તેઓ જાણે છે. ઉદ્યોગ કરે છે. નીતિથી નરમાશથી ને વિવેકથી ચાલે છે. સખાવત કરે છે, પોતાની જાત બેનોનું અને જાત ભાઇઓનુ સારૂ થાય તેવો પ્રયત્ન કરે છે, એક ખરા ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરે છે, માબાપને ઘરડેપણના વખતમાં દુઃખ પડવા દેતાં નથી. ભાઇ ભાડુંને યથાશક્તિ આશ્રય આપે છે. સારા જમાઇ સાસુ સસરા વગેરેને પણ સંભાળે છે. પોતાનાથી બને તેટલી મંદવાડમાં કે વગર મંદવાડમા સેવા ચાકરી કરેછે. પોતાનાં છોકરાં પોતાનાજ જેવાં થાય તેવો ઉપાય કરેછે. આવું જેનું [illegible] કે લોક તેને વખાણે તેમા શુ આશ્ચર્ય છે! [illegible] શો ધર્મછે તથા સ્ત્રીએ ધણી સાથે કેમ [illegible], તેની એક અંગ્રેજી કવિતા ઉપરથી એક [illegible] રચેલી છે, તે આ બાબત પુરી કરતા પેહેલા [illegible] આ ઠેકાણે દાખલ કરૂછું.

પ્રિય વદન તુંજ હસતું દેખી, જાણું ઉગ્યો ભાણરે;
સાદગાણું તુજ સુસ્વર ગાયન, કેટલું કરૂ વખાણ. હો પ્યા. ૧૧
તુંજ શ્રવન નીરખી મુજ નયને, શીતળતા પરજન્યરે,
મારે મન પિયું તું ગજેંદ્ર, બીજે ગમે તે અન્ય હો પ્યા. ૧૨
નથી માગતી પ્રીય તુંજ પાસે, નમ્રપણાનો બોલરે;
પ્રીતે ચિત પ્રિત ખૂબ ધરી તેં, તે હું ગણું અતોલ. હો પ્યા. ૧૩
નથી માગતી તુંજ પાસે શુભ, પંડ ઉપર શોભાકરે;
શુભ આભુષણ પણ નવ માગુ, ન માગું મિષ્ટ ખોરાક. હો પ્યા. ૧૪
આભુષણ જે અંગ ધરૂં તે, જો લાગે તુજ સારરે;
તો આભુષણ તે મુજ મનમાં, સોળ સજ્યા શણગાર. હો પ્યા. ૧૫
ખુબ શુભ ખોરાક ન માગું, નહીં પરવા મુજ મંનરે;
ભાગે ભુખ મુજ પ્રિય તુજ દેખી, હસતુંવણ વદંન. હો પ્યા ૧૬
પણ માગું તુજ મેહેનત હિસ્સો, માગું જ્ઞાન અમુલ્યરે,
હોશીઆરી હૈયામાં આવે, જેનો લાભ અતુલ્ય. હો પ્યા. ૧૭
સાંજ સમે તું ફરવા જાએ, હું સાથે લે આપરે,
જન્મ સુધીનો સાથી મુજને, થીર કરીને થાપ. હો પ્યા. ૧૮
વાંચન લેખન આદિ શીખવ, જો મુજ તુંજ સંયોગરે.
પાપી કાળ જાય ન સેહલથી, જો તુજ હોય વિયોગ. હો પ્યા. ૧૯
જો તુ વાંચે તો હું શીવુ, એમ ઓસરે કાળરે,
તુજ મેહેનતના અવસરમાં થાઉં, તુજ યોગ્ય તત્કાળ. હો પ્યા ૨
બાળક રૂડી ધરના ફુલનો, ગુરૂ માળી ગનુ જાણરે;
શીખવી સુધારી શુભ બનાવું, પ્યારા તુંજ પ્રમાણ. હો પ્યા. ૨૧
પૈસાદાર નહીં થઇશુ તોપણ, થઇશુ સાચી દયાળરે
અંતઃકરણ જેમ હેત રાખતુ, મન રાખે તેમ વહાલ. હો પ્યા. ૨૨
દુખીના દુખ દળવા મેહેનત કરી, મુર્ખનું કાપી અજ્ઞાનરે;
દેશી સુખી થાશે તેમ કરીશું, ધરી દેશનું અભિમાન. હો પ્યા. ૨૩
સગા સ્નેહી શુ સંપી ચાલી, કરીશું નહીં કંકાસરે;
એ આશા મુજ અંતરમાં પ્રિય, તે પૂરો અવિનાશ. હો પ્યા. ૨૪

ગરબી. ⊕

સુણ શાણા મુજ ભરથાર, વદું વિનતી પ્રીતે;
વિગતે કહું કરી વિચાર, પ્રિત ધરિ ધર ચીતે.—ટેક.
પ્રીત ધરી ધારો ચીતે, નીતે ગાઉં તુંજ ગુણરે;
બાળકડી હતી તવ કર ગ્રહી મુજ, કીધો નેહ નીપૂણ.
હો પ્યારા મારા. ૧
જન્મ સુખીના તુંજ સુખ દુખમાં, મુજને દેવા ભાગરે;
એહ વિચારી બાંહ્ય ગ્રહી મુજ, તો કયમ કરૂં તુંજ ત્યાગ.
હો પ્યારા મારા. ૨
કહે મુજ પ્યારા મેં કાંઇ કીધું, તારૂં વચન ઊથાપરે;
કે તુંજ દુખમાં મેં સુખ ભોગવ્યું, એ તું કહે મુજ આપ.
હો પ્યારા મારા. ૩
આ ભવરૂપી ભવ સાગરમાં, તેં ઝોકાવ્યું વહાણરે;
વહાણ ધણીપણું તેં કર લીધું, મેં કર લીધું સુકાણ. હો પ્યા. ૪
અડચણ રૂપી તોફાન લાગ્યે, સંપે કરીશું કાગરે;
પાર ઉતરશું મેહેનત કરિ વળી, હૈએ ધારી હામ. હો પ્યા. ૫
પારકું સુખ જોઇ દિલ નહીં દાઝું, તુંજ દુખમાં લઉં ભાગરે;
તું ખુશીતો પ્રીય હું પણ ખુશી, તુંજ દીલગીરીથી દિલ દાગ. હો પ્યા. ૬
બીજા લોકોની ગણતીમાં, હોય નહીં તુંજ માપરે;
પણ મારે મન તું રાજેંદ્ર, બધી દુનીઆ સમ આપ. હો પ્યા. ૭
થીયે આ ઝુપડી પ્રિય, રાજ મેહેલ મુજ મનરે;
અક્ષ. મોટી નગરી તે, ભાસે મોટું વન. હો પ્યારા. ૮
જી અન્ન તે, પાંચેગણું પકવાનરે;
शारंगमिंद વિના ગણું, જેવું ઓકયું ધાન. હો પ્યા. ૯
એટલે—અક્ષમાળ, પ્રીય, જેવુ સીંહાસનરે;
રૂષીને પરણેલી હતી તેથી તેજ, જેવુ કંટાસન. હો પ્યા. ૧૦

પરણી હતી માટે તેઓ બંને પુજવાને જાહએ'' ગે ગ્રામ.

પ્રિય વદન તુંજ હસતુ દેખી, જાણું ઉગ્યો ભાણરે;
સાદગાણું તુંજ સુસ્વર ગાયન, કેટલું કરૂં વખાણ. હો પ્યા. ૧૧
તુંજ શ્રવન નીરખી મુજ નયને, શીતળતા પરજન્યરે,
મારે મન પિયું તુ ગજેંદ્ર, બીકે ગમે તે અન્ય હો પ્યા ૧૨
નથી માગતી પ્રીય તુંજ પાસે, નમ્રપણાનો બોલરે;
પ્રીત ચિત પ્રિત ખૂબ ધરી તેં, તે હું ગણું અતોલ. હો પ્યા. ૧૩
નથી માગતી તુંજ પાસે શુભ, પંડ ઉપર પોશાકરે;
શુભ આભુષણ પણ નવ માગું, ન માગું મિષ્ટ ખોરાક. હો પ્યા. ૧૪
આભુષણ જે અંગ ધરૂં તે, જો લાગે તુંજ સારરે;
તો આભુષણ તે મુજ મનમાં, સોળ સજ્યા શણગાર. હો પ્યા. ૧૫
ખુબ શુભ ખોરાક ન માગું, નહીં પરવા મુજ મંનરે;
ભાગે ભુખ મુજ પ્રિય તુંજ દેખી, હસતુંવેણ વદંન. હો પ્યા. ૧૬
પણ માગું તુંજ મેહેનત હિસ્સો, માગું જ્ઞાન અમુલ્યરે,
હોણીઆરી હૈયામાં આવે, જેનો લાભ અતુલ્ય. હો પ્યા. ૧૭
સાંજ સમે તું કરવા જાએ, હું સાથે લે આપરે,
જન્મ સુધીનો સાથી મુજને, થીર કરીને થાપ. હો પ્યા. ૧૮
વાંચન લેખન આદિ શીખન, જો મુજ તુંજ સંયોગરે,
પાપી કાળ જાન સેહલથી, જો તુજ હોય વિયોગ. હો પ્યા. ૧૯
જો તું વાંચે તો હું શીવું, એમ ઓસરે કાળરે,
તુજ મેહેનતના અવસરમાં થાઉં, તુંજ યોગ્ય તત્કાળ. હો પ્યા ૨
બાળક રૂડાં ધરના ફુલનો, ગુરૂ ગાળી મનુ જાણરે;
શીખવી સુધારી શુભ બનાવું, પ્યારા તુંજ પ્રમાણ. હો પ્યા. ૨૧
પૈસાદાર નહીં થઇશુ તોપણ, થઇશુ સાગી દયાળરે
અંતઃકરણ જેમ હેત રાખતુ, મન રાખે તેમ વહાલ. હો પ્યા. ૨૨
દુખીના દુખ ટળવા મેહેનત કરી, મુખીનું કાપી અજ્ઞાનરે;
દેશી સુખી થાશે તેમ કરીશું, ધરી દેશનુ અભિમાન. હો પ્યા. ૨૩
સગા સ્નેહી શુ સંપી ચાલી, કરીશું નહીં કંકાસરે,
એ આશા મુજ અંતરમાં પ્રિય, તે પુરો અવિનાશ. હો પ્યા. ૨૪

प्रकरण ८ मुं.

બાળકો શી રીતે ઉછેરવાં?

આ વિષય ઉપર આપણી સ્ત્રીઓએ વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઈએ. બાળકો નબળાં કે જબરાં, સારાં કે નઠારાં, સદાચરણી કે દુરાચરણી, ભણેલાં કે અભણ, ધર્મી કે અધર્મી થવાનો મૂખ્ય આધાર તેમને તેમની માતાઓ તરફથી લીધેલી સંભાળ તથા મળેલી કેળવણી ઉપર ઘણે દરજે રહે છે. માટે તે ઉપર આપણા દેશની સ્ત્રીઓએ ખૂબ ધ્યાન આપવું જોઈએ. બાળકોનો જન્મ થતાં પેહેલાં અને જન્મ્યા પછી તેમણે શી શી સાવચેતી રાખવી, તથા કેવે વખતે કેવી દવા કરવી, એ સંબંધી ઘણું કરીને આપણી સઘળી સ્ત્રીઓ અણ વાકેફ હોય છે; અને તેથીજ તેમના અને તેમના બાળકના પ્રાણ ઘણીવાર જોખમમાં આવી પડે છે. માટે બાળકોને ઉછેરવા વિષે, તે પુષ્ટ થાય માટે શું કરવું તે વિષે તથા તેમને કેવી રીતે કેળવવાં તે વિષે લખતાં પેહેલાં, સ્ત્રીઓએ વૈદક પણ જાણવું જોઇએ, તે વિષે હું બે બોલ કહું તો તે આઠેકાણે નિરૂપયોગી નહીં ગણાય.

स्त्रीए वैदक पण जाणवुं जोइए. આ વિષય સ્ત્રીઓને ઘણોજ અગત્યનો છે. સ્ત્રી ઉપયોગી સૂચનાનું પુસ્તક, એ વિષય તેમને કેટલો જરૂરનો છે, તે સારી રીતે બતાવેછે. મૂર્ખ સ્ત્રીઓ પોતાને છોકરાં થતાં નથી, ત્યારે જે જે યુક્તિઓ કરેછે અને છેતરાયછે, તે જો વૈદકના નિયમ જાણતી હોય તો ન થાય. વૈદકના જ્ઞાનથી જાદુ મંત્ર ખોટાછે એમ સમજે ને તેથી આપણી ઘણી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ સાધુ ને જતી કરતી ફરેછે, તથા દોરા ચીઠી કરેછે, તે કરે નહીં. હમેલ રહ્યા પછી કેવો ને કેટલો ખોરાક ખાવો, જણતા પેહેલાં કેવી ને કેટલી સાવચેતી

રાખવી, જણ્યા પછી તે સ્ત્રીની તથા બાળકની કેવી માવજત કરવી, સુવાવડીને કેવો ખોરાક આપવો, બાળકને કેમ ઉછેરવુ. તેની ખાવા પીવામાં કેવી સંભાળ લેવી, સાધારણ દરદોમાં શા ઉપાય કરવા, એ બધું સ્ત્રી જો થોડું વૈદક જાણતી હોય તો તેને માલમ પડેછે. તેનુ બાળક જો માંદુ પડેછે તો બાધા કે માનતા માન્યાને બદલે તે તેની દવા કરેછે; કેમકે તેને વૈદકનુ જ્ઞાન હોવાથી તે બાધા આખડી ઉપર નહીં, પણ દવા ઉપર ભરોંસો રાખેછે. હમેલ વખતે, જણતી વખતે ને જણ્યા પછી તેને તાજી હવાની તથા અજવાળાની કેવી જરૂર છે ને તેની શી શી સંભાળ રાખવી જોઇએ, કેવો ખોરાક આપવો જોઇએ એ વગેરેથી આપણી સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન હોયછે, માટેજ આપણી ઘણી સ્ત્રીઓ સુવાવડમાંજ મરી જાયછે. અથવા અધુરે જણેછે ને દુખી થાયછે. બાળકની કેવી રીતે સંભાળ રાખવી તથા દવા દારૂ કેમ કરવાં વગેરેથી અણવાકેફ હોવાને લીધે ઘણી માતાઓ પોતાના બાળકનો અમૂલ્ય જાન ખુવેછે. કેટલીકવાર બાળકો સુવેલાંજ જન્મેછે, તેવે વખતે શી સાવચેતી રાખવી તે આપણી સ્ત્રીઓને નહીં માલમ હોવાથી તે બાળકની માતા પણ તેનીજ સાથે મરણ પામેછે. બાળકો માંદાં પડેછે ત્યારે માતા, મહાદેવ, પીર, હનમાન કે કોઇ બીજા દેવની માનતા માનેછે. અથવા કોઇ અનાજ ખાવાની, દુધ દહીની, ઘી સાકરની અથવા કોઇ બીજી વસ્તુ નહીં ખાવાની કે બીજી ગાંડી બાધા રાખેછે. તેના ઉપર આધાર રાખી તે બાળકની મૂર્ખ માતા કોઇ દવા કરતી નથી અને છેવટ જ્યારે બાળક મરી જાયછે, ત્યારે કર્મને માથે દોષ મુકેછે. આ બધાનું કારણ વૈદકના જ્ઞાનથી આપણી સ્ત્રીઓનું અજ્ઞાનપણું છે. જો આપણી સ્ત્રીઓ અને દાઇઓ આવી જાતનુ બરાબર જ્ઞાન ધરાવતી હોય તો તેથી [illegible] વરસે હજારો સ્ત્રીઓની અને બાળકોની થતી ઘાત [illegible] આપણી સ્ત્રીઓએ એ સંબંધીજ્ઞાન મેળવવું જો-

અગીઆર વરસની થતા સુધી માત્ર નિશાળમાં તેઓ આવી-ને અભ્યાસ કરી શકેછે. કારણકે નિશાળમાં મરદ શિક્ષક હો-વાથી તથા બાળલગ્નથી તેમનાં માબાપ વધારે મુદત તેમને નિ-શાળમાં રાખી શકતાં નથી. જ્યારે તેઓની બુદ્ધિ પુરેપુરી ખી-લી પણ હોતી નથી, નીતિ ને અનીતિ, સારૂં ને નઠારૂં, વિવેક ને અવિવેક એમાંનું કાંઇ સમજ હોતી નથી, તે પેહેલાં તો તેમને નિશાળ છોડવાનો વખત આવેછે. ત્યારે માત્ર ત્રણચાર ચોપડીઓ વાંચતાં શીખી હોય અને સરવાળા બાદબાકી ગ-ણતાં આવડયાં હોય, તે તેમને શા મોટા ઉપયોગમા આવી શકે! ઘણીનેતો એટલુ જ્ઞાન પણ મળ્યું હોતું નથી. ત્યારે એવી સ્ત્રીઓ ઉછાછળી થાય તો તેમા શી નવાઇ? તેમનાં બાળકો સારા કેળ-વાએલાં ક્યાંથી થાય? મરદને બદલે સ્ત્રી શિક્ષકો હોય તો—ની-તિવાન સ્ત્રી શીક્ષકો હોય તો અને લગ્ન, જુવાની આવે થતાં હોય તો અલબત કાંઇક વધારે મુદત સુધી છોકરીઓને નિશા-ળમાં અભ્યાસ કરાવવા સારૂ રાખી શકાય ખરી; સ્ત્રી શિક્ષકોની ખોટ અમદાવાદની ફીમેલ ટ્રેનિંગસ્કૂલ ધીરે ધીરે પુરી પાડી શ-કશે. સ્ત્રીઓને ઉપયોગી કેળવણી મળે એવાં કન્યાશાળામાં ચલાવવા લાયક પુસ્તકો જોઇએ, અને બાળલગ્ન અટકવા જોઇએ.

આપણી નિશાળમા ચાલતી ચોપડીઓ છોકરાઓને વ-ધારે ઉપયોગીછે ને સ્ત્રીઓને ઓછી ઉપયોગીછે. એ ચોપડીઓ બનાવતી વખતે સ્ત્રી પુરૂષ બેહુને ઉપયોગી કરવાની ધારણા રા-ખી હોય તોપણ તે પ્રમાણે થઇ શકે તેવું નથી. કેટલાક વિષય એવા છે કે નારીઓને ખપનાછે તે છોકરાને વાંચવાની ચોપ-ડીમાં ન આવે. માટે એ ચોપડીઓ છોકરાની નિશાળને માટે કરેલી જણાયછે. કન્યાશાળાઓ તે વખતે ઘણીજ થોડી—નં-હીં જેવી હતી પણ હાલમાં ઘણે ઠેકાણે કન્યાશાળાઓ નીકળી છે, માટે કન્યાશાળાનેજ ઉપયોગી થાય એવી ચોપડીઓ બ-

ઈએ. એ સારૂ ડાકટર ધીરજરામની " સ્ત્રી ઉપયોગી સૂચના" નાં બે પુસ્તકો તથા એજ ડાકટરનું બાળરક્ષણ વિધિનું એક પુસ્તક આપણી સ્ત્રીઓએ જરૂર વાંચવાં જોઈએ. તેમજ સ્ત્રીબોધમાં અને તન દુરસ્તી નામનાં ચોપાન્યામાં સ્ત્રીઓને એ સંબંધી ઘણી ઉપયોગી બાબતો આવે છે તે પણ વાંચીને તેમણે વાકેફગાર થવું જોઈએ. એટલુંજ નહીં પણ તેમાં કહ્યા પ્રમાણે દરેક બાબતમાં દરેક વખતે તેમણે સાવચેતી રાખવી જોઈએ. તે ગ્રંથોમાંથી ઉપયોગી સઘળી બાબતો આ ઠેકાણે લખી લંબાણ કરવાને બદલે તે ગ્રંથો વાંચવાને ભલામણ કરવી તેજ હું ધારૂંછું કે બસછે. બાળકોને ઉછેરવામાં રોગો સંબંધી તથા દવા સંબંધી સાવચેતી રાખવાને ડાકટર ધીરજરામે બાળ રક્ષણવિધિમાં ઘણી મેહેનત કરીછે માટે તે વાત પડતી મુકી બાળકોની સોબત કેવી જોઈએ, ઘેર ને નિશાળે કેવી કેળવણી આપવી જોઈએ વગેરે બાબત વિષે હવે વિચાર કરીએ.

બાળકોની સોબત અને કેળવણી ઉપર આપણા દેશની સ્ત્રીઓ કાંઈજ લક્ષ આપતી નથી. પણ તે ઘણુંજ નુકશાનકારી છે. તેના ઉપર ધ્યાન આપવું એ દેશનો ઉત્કર્ષ થવામાં ઘણું જરૂરનું છે. સ્ત્રીઓની મુર્ખાઈ, એ તેમની બે પરવાઈનું મોટું કારણછે. એટલે આપણીચાગી નહજો કેળવાયલી હોયતો તેઓ એ બાબત વૈદક પણ જાણવું જોઇએ. આપણા દેશની સ્ત્રીઓ ઘણીજ અગત્યનો છે. સ્ત્રી ઉપયોગી સૂચ ઘણી કેળવણી વિષય તેમને કેટલો જરૂરનો છે, તે સારી રીતે વાર તથા બીલકુલ ર્ખ સ્ત્રીઓ પોતાને છોકરાં થતાં નથી, ત્યારે જે વી ઊપર ઉપરની કરેછે અને છેતરાય છે, તે જો વૈદકના નિયમ ી કેળવણી નહી. તો ન થાય. વૈદકના જ્ઞાનથી જાદુ મંત્ર ઓછાછે ને અવિવેકી થઇ ને તેથી આપણી ઘણી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ સાધુ ને જતી કરત ઉપયોગ કરેછે, તથા દોરા ચીઠી કરેછે, તે કરે નહીં. હમેલ રહ્યા પછી કેવો ને કેટલો ખોરાક ખાવો, જણતા પેહેલાં કેવી ને કેટલી સાવચેતી

અગીઆર વરસની થતા સુધી માત્ર નિશાળમાં તેઓ આવી-ને અભ્યાસ કરી શકેછે કારણકે નિશાળમાં મરદ શિક્ષક હો-વાથી તથા બાળલગ્નથી તેમનાં માબાપ વધારે મુદત તેમને નિ-શાળમાં રાખી શકતાં નથી. જ્યારે તેઓની બુદ્ધિ પુરેપુરી ખી-લી પણ હોતી નથી, નીતિ ને અનીતિ,સારૂં ને નઠારૂં, વિવેક ને અવિવેક એમાંનું કાંઇ સમજ હોતી નથી, તે પેહેલાં તો તેમને નિશાળ છોડવાનો વખત આવેછે. ત્યારે માત્ર ત્રણચાર ચોપડીઓ વાંચતાં શીખી હોય અને સરવાળા બાદબાકી ગ-ણતાં આવડયાં હોય, તે તેમને શા મોટા ઉપયોગમાં આવી શકે! ઘણીનેતો એટલું જ્ઞાન પણ મળ્યું હોતું નથી. ત્યારે એવી સ્ત્રીઓ ઉછાંછળી થાય તો તેમાં શી નવાઇ! તેમનાં બાળકો સારાં કેળ-વાએલાં ક્યાંથી થાય? મરદને બદલે સ્ત્રી શિક્ષકો હોય તો—ની-તિવાન સ્ત્રી શીક્ષકો હોય તો અને લગ્ન, જુવાની આવે થતાં હોય તો અલબત કાંઇક વધારે મુદત સુધી છોકરીઓને નિશા-ળમાં અભ્યાસ કરાવવા સારૂ રાખી શકાય ખરી; સ્ત્રી શિક્ષકોની ખોટ અમદાવાદની ફીમેલ ટ્રેનિંગસ્કૂલ ધીરે ધીરે પુરી પાડી શ-કશે. સ્ત્રીઓને ઉપયોગી કેળવણી મળે એવા કંન્યાશાળામાં ચલાવવા લાયક પુસ્તકો જોઇએ, અને બાળલગ્ન અટકવાં જોઇએ.

આપણી નિશાળમાં ચાલતી ચોપડીઓ છોકરાઓને વ-ધારે ઉપયોગીછે ને સ્ત્રીઓને ઓછી ઉપયોગીછે, એ ચોપડીઓ બનાવતી વખતે સ્ત્રી પુરૂષ બેહુને ઉપયોગી કરવાની ધારણા રા-ખી હોય તોપણ તે પ્રમાણે થઇ શકે તેવુ નથી. કેટલાક વિષય એવા છે કે નારીઓને ખપનાછે તે છોકરાને વાંચવાની ચોપ-ડીમાં ન આવે. માટે એ ચોપડીઓ છોકરાની નિશાળને માટે કરેલી જણાયછે. કન્યાશાળાઓ તે વખતે ઘણીજ થોડી—ન-હીં જેવી હતી પણ હાલમાં ઘણે ઠેકાણે કન્યાશાળાઓ નીકળી છે, માટે કન્યાશાળાનેજ ઉપયોગી થાય એવી ચોપડીઓ બ-

નાવવાને સરકારે યોગ્ય વિદ્વાનોની એક કમીટી ઠરાવવી જોઈએ. એ ચોપડીઓમાં વિદ્યાની બાબતની જોડે ઘર ચલાવવા વિશે, છોકરાં ઉછેરવા વિશે, સંસાર ચલાવવા વિશે, સ્ત્રી ઉપયોગી સુનીતિ સંબંધી તથા બીજી સ્ત્રી ઉપયોગી સૂચના જોઈએ. ઇત્યાદી સ્ત્રીઓ ને લાભકારી થાય, એવી ચોપડીઓ બનાવવી જોઈએ, એટલે ઘરવ્યવહાર, ઘરવ્યવસ્થા, નીતિ, બાળકો કેમ ઉછેરવાં, વિવેક, બોલવા ચાલવાની રીતભાત, ઇશ્વર મહિમા, રાંધવું, ભરત ભરવું, સાંધવું, સીવવું, ગાવું, મધુર વચને બોલવું, સાસુએ વહુજોડે, વહુએ સાસુજોડે, વેહેવાણોએ વેહેવાણ જોડે કેમ બોલવું, પુન્યને પરોપકાર એ વગેરે સ્ત્રીઓને ઉપયોગી બાબતોનું ગ્નાનમળે એવી ચોપડીઓ સરકારે કરાવવી જોઇએ. છોકરી નિશાળમાં વાંચતાં લખતાં ભણીને કે થોડા હિસાબ ગણતાં શીખીને ઉઠીગઇ, પણ તેને સાસરે કેમ ચાલવું, કેમ બોલવું, નીતિ તે શું, ઘરનો બંદોબસ્ત કેમ રાખવો, બાળકોને કેમ કેળવવાં એમાંની કાંઇપણ બાબત જાણતી ન હોય, બીજી અભણ સ્ત્રીઓની માફક એ પણ પોતાનો નવરાશનો વખત ગપો મારવામાં, લોકોની કુથલી કરવામાં કે આળસમાં ગુમાવતી હોય, તો તેના ભણ્યાનું સાર્થક શું? માટે તેમને કેળવણી આપવાની રીતમાં અને ચોપડીઓમાં જરૂર તાકીદે ફેરફાર થવો જોઇએ. તે વિના તેમનાં બાળકો સારાં થવાની આશા રાખવી તે હું ધારૂંછું કે નકામીછે.

સુધરેલી અને સારી રીત કેળવણી લીધેલી મા પોતાના બાળકને ઘેર સારૂં નઠારૂં પારખતાં ને નીતિ અનીતિ જાણતાં શીખવેછે. બોલવા ચાલવાની રીતભાત તથા સત્યતાના ફાયદા અને જુઠના ગેરફાયદા, નાની નાની રમુજી વાતો કહી કહીને શીખવેછે. તેમને જુઠું બોલવા દેતી નથી, કે પોતે ગાળો ભાંડીને પોતાનો દાખલો આપી, તેને ગાળો દેતાં શીખવતી નથી. ધીમેધીમે ઈશ્વર સંબંધી, સંસારીક બાબતો સંબંધી.વગેરે ગ્નાન

આપેછે.મૂર્ખ સ્ત્રી પોતાના બાળકને ગાળો ભાડી ભાડીને ગાળો દેતાં શીખવેછે. ચોરી કરીને, જુઠું બોલીને અને તેને કે બીજાને છેતરીને પોતાના દાખલા વડે છોકરાંને શીખવે છે. ઇશ્વર સંબંધીને બીજી ઉપયોગી બાબતો સંબંધી જ્ઞાન આપ્યાને બદલે વેહેમની, ભૂતની, પ્રેતની, મશાણમાં કે ચકુલામાં ભડકા થયાની, બાળક રડતું હતું ત કેરૂ તેડયું ને લાંબું લાંબું થઇને જતુ રહ્યું, એવી એવી વાતો કહી કહીને છોકરાને પોતાના જેવા વેહેમી બનાવે છે. ડાહીને સમજુ સ્ત્રી, જ્યારે પોતાના બાળકને કેળવે છે ત્યારે મુર્ખ સ્ત્રી તેને જુઠાં લાડલડાવી બગાડેછે. ડાહી જ્યારે નીતિ શીખવે છે ત્યારે મૂર્ખ તેને અનીતિ શીખવે છે. એક જ્યારે ચોરી કરતા અટકાવે છે, ત્યારે બીજી તેને ચોરી કરવાને ઊશ્કેરે છે. એક જ્યારે નજરબંધી, જાદુ, દોરા ચીઠી, મુઠ, નજર લાગવી, શુકન, મુહૂર્ત, મત્રંજંત્ર ઇત્યાદિના વહેમ તજાવે છે, ત્યારે બીજી પોતાનોજ દાખલો આપી તેને શીખવે છે. એક જ્યારે પોતાના બાળકને ઇશ્વરની ને સ્વદેશની ભક્તિ વાળો, પરોપકારી, શૂરો, સ્વતંત્ર વિચારનો, ને હીમતવાન બનાવે છે, ત્યારે બીજી પોતાના બાળકને મતલબી, સ્વાર્થી, કાયર, પરતંત્ર વિચારનો અને જનાની બનાવી મુકે છે. શાણી નારી દીકરાદીકરીને રમવાને વખતે રમવા દે છે, ભણવાને વખતે ભણાવે છે, કામને વખતે પોતાની જોડે કામ કરાવેછે, ચોખ્ખા રાખી વિવેકી કરે છે. નાદાન નારીને એમ કરવાની સમજ નથી. એ રીતે સમજુ સ્ત્રી કરતા મુર્ખ સ્ત્રી પોતાનાં બાળકને બીલકુલ ઉલટી જાતની કેલવણી આપે છે, ત્યારે મૂર્ખ સ્ત્રીના બાળકો સારા થવાની આશા શી રાખવી? મોટ-પણે સુભાગ્યે સદ્ગુરૂ કે સારી સોબત મળે છે તો કોઇ સુધરેછે. જે સ્ત્રી ચતુર છે, શાણી છે, સદ્ગુણી છે, તેને કુળવાન કહેવી. સમજુ સ્ત્રી પોતાના બાળકને યોગ્ય સોબતીમાંજ ભળવા દે છે. તેઓ માહે માહે લઢે કે ભાડે કે ગેરવ્યાજબી બોલ

ચાલે તો તે અટકાવી તેઓને નીતિથી ચાલનારાં, સારા વિચારનાં અને સુધર્મી કરેછે. મૂર્ખ સ્ત્રીનાં બાળકો ગંદાં હોયછે, હોળીમાં ને ગોરોમાં ફટાણા બોલેછે, માંહોમાંહી ગાળાગાળી લઢેછે, ને કુમાર્ગે ચાલેછે, એવાં નઠારાં છોકરાંની સોબતમાં હોય તેઓ સારાં ક્યાંથી થાય! માટે છોકરાના ભાઈબંધ અને છોકરીની બેનપણીનાં લક્ષણ પર ધ્યાન આપવું જોઈએ. આપણે જોઇએ છીએ કે આપણી મૂર્ખ સ્ત્રીઓ પોતાનાં માબાપ, ધણી, સાસુ, સસરો, દીએરજેઠ, આડોસી પાડોસી, બીજાં સગાંવહાલાં અને આબરૂદાર ગૃહસ્થો સાંભળતાં, પોતાનીજ દીકરીઓ ને દીકરાના સાંભળતાં લગનમાં ફટાણા ગાય છે; ઉઘાડે છોગે બીભત્સ બોલે છે ને ગાળો દે છે; એ કેટલું નિર્લાજરૂ છે! કુમળા બાળકોને કેટલી અનીતિ શીખવનારૂ છે! પોતાની જુવાન દીકરી, એવીજ બીજીઓની સોબતમાં, એજ પ્રમાણે ફટાણા બોલે. તેમની માઓ તે પ્રમાણે તમને બોલવા દે. એટલુંજ નહીં પણ પોતે તેમાં સામેલ થાય, એ કેટલું ખરાબ છે! કેટલું નીતિનો ભંગ કરનારૂં છે! શરમ, શરમ, શરમ! શરમ છે તમને અને તેમનાં માબાપોને. એથીજ ઘણાં છોકરાં અનીતિવાન થાય છે. ગોરોમાં પોતાની દીકરીઓને ગોરપુજાના વેહેમમાં નાંખવી, અને ગાળો ભાંડવા મોકલવી, કુટતાં શીખવવું એ પણ તેટલુંજ ખરાબ છે. છોકરીઓને દુરાચરણ શીખવવાના એ મુખ્ય રસ્તા છે. માટે એ નઠારા રસ્તાઓને જેમ બને તેમ તાકીદે બંધ કરવા જોઇએ. સમજુ માબાપોએ પોતે તો તેમ નહીંજ કરવું જોઇએ પણ પોતાનાં બાળકોને પણ લગનમાં હોળીમાં ને ગોરોમાં ફટાણા ગાતાં કે ભુડું બોલતાં અટકાવવાં જોઇએ અથવા મોકલવાંજ નહીં જોઇએ. સોબત પણ એવી કરી આપવી કે તેથી એવી અનીતિ કે દુરાચાર શીખે નહીં. ઘેર પણ પોતે પોતાનો સારોજ દાખલો આપવો. જો સમજુ માબાપો આ પ્રમાણે કરશે તોજ તેમનાં બાળકો સદાચરણી

થવાના. સમજુ પુરૂષો જાણીને ખુશી થશે કે કેટલીક નાતમાં સમજુ પુરૂષો પોતાની વહુ દીકરીઓને લગનમા ફટાણા ગાવા દેતા નથી કે ગોરૈમા ભુડું બોલવા દેતા નથી.

આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની હાલત નઠારી અને અજ્ઞાન હોવાથી આપણા દેશીઓ તેવાજ રહે છે. કેમ કે તેમને ઘેર પોતાની માના તરફથી કેળવણી મળતી નથી; પણ પરદેશોમા જ્યાં તેમની માતાઓ પોતાના બાળકને કેળવણી આપે છે, ત્યાં એથી ઉલટો દેખાવ છે. તેઓ દેશાભિમાની, શૂરા, હીમતવાન, સ્વતંત્ર વિચારના, બુદ્ધિવાન, પરગજુ, ને નીતિવાન ઘણુ કરીને હોય છે. નાણા પ્રકરણનું પુસ્તક લખનાર પ્રખ્યાત સ્ટુઅર્ટમીલ કહે છે કે 'એ પોતે ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યારે લાટીન ને ગ્રીક એ ભાષાઓ શીખ્યો હતો". એટલે જે વખતે આપણા બાળકો સાધારણ બોલતા ચાલતા કે થોડું ભણતાં શીખતાં હોય છે તે વખતે સ્ટુઅર્ટમીલ ઈંગ્રેજી, લાટીન ને ગ્રીક શીખ્યો હતો!! તેર વર્ષની ઊમર થઇ ત્યારે તો એણે પુસ્તક લખ્યુ હતું!!૧ આ બધી વાત ખરી છે એમ એ પોતેજ કહેછે, પણ તે શાથી થયુ? બાળપણમાં ઘર આગળ કેળવણી ઉપર ધ્યાન આપવાથી. વળી એજ પુરૂષ લખે છે કે, એણે નાણા પ્રકરણ વિદ્યાનું જે કીમતી પુસ્તક લખ્યું છે, તેમા એની સ્ત્રીએ પુષ્કળ મદદ કરી છે!! આ ઉપરથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે, જો સ્ત્રી વિદ્વાન હોય તો તે પુરૂષને બહુ કીમતી મદદગાર થઇ પડે છે. પ્રાચીન કાળમાં આપણા દેશના રજપુતો શૂરા ને સાહસિક હતા, કેમકે તેમની માતાઓ શૂરી હતી, અને એજ ઉપદેશ કરતી હતી. ગ્રીસમાં સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ પણ તેવીજ હોવાથી ત્યાંના લોકો શૂરા થતા હતા. આજના વખતમા યુરોપ ને અમેરિ-

---

૧ આ ઉદાહરણ આપવાનો હેતુ એવો નથી કે ત્રણ વર્ષનું બાળક થાય કે મારી ઝુડીને તેને ભણાવવુ અને ૧૩ વર્ષે બધાએ નવી ચોપડીઓ લખવી. આવા આદમી તો કરોડે એક હોયછે.

કાના લોકો વિદ્યા કળામાં હોશીઆર છે, પરગજુ ને સ્વતંત્ર છે, કેમ કે તેમની માતાઓ કેળવાયલી છે, અને નિશાળમાં જતાં પહેલાં તેમને તેમની માતાઓ તરફથી યોગ્ય કેળવણી મળેલીહોય છે. યોગ્ય વયથી તેમની માતાઓ તેમને શરીરની અને મનની કેળવણી આપે છે. તેઓ શરીરે અને મને મજબુત થાય એવી કેળવણી આપે છે. આપણા દેશમાં તેમની માતાઓ તરફથી એ ઉપર બીલકુલ લક્ષ અપાતું નથી, અને તેથી તેઓ શરીરે અને મને બંનેએ નબળાં થાય છે. બાળકને કેમ કેળવવાં એ આપણા દેશની સ્ત્રીઓ જાણતી નથી તે જાણે, અને ઘર આગળ બાળકોની કેળવણી ઉપર પુરતું લક્ષ આપે તો તેથી આપણા દેશને ઘણોજ લાભ થાય.

"કુમળું ઝાડ જેમ નમાવીએ તેમ નમે, પણ તેજ મોટું થયા પછી વાળ્યું વળતું નથી". તેમ નાના બાળકને નાનપણમાં જેવી ટેવ પાડીએ તેવી ટેવ પડે છે. મોટપણમાં તેમને જેવાં કરવાં હોય તેવીજ જાતની નાનપણમાં કેળવણી આપો—તેવા સદ્ગુણો શીખવો ને તે રસ્તે ચઢાવો. નાનપણમાં જે ટેવ, પછી સારી કે નઠારી પડે છે, તે પછી મોટપણમાં જતી નથી. તેમજ નાનપણમાં જે આવડતું નથી તે મોટપણમાં શીખતાં બહુ મુશ્કેલ પડે છે. "કાચો ડોહીએ કાનો ચઢે પણ પાકીએ ચઢે નહી" તેમ કુમળી વયમાં કુમળી અકલને જે રસ્તે દોરીએ તે રસ્તે જાય, પણ પાકટ થયા પછી તેમ થતું નથી. અને કદાપિ થોડું ઘણું થાય તો પણ ઘણી મુશ્કેલી પડે છે. નાનાં બાળક જલદી શીખીને યાદ રાખી શકે છે, પણ મોટાં થયા પછી તેમ થઈ શકતું નથી. માટે મોટપણમાં બાળકને જેવાં બનાવવાં હોય, તેવી વલણ નાનપણમાંથીજ તેમને શીખવો. અને તેનો શીક્ષક તે તેની માતાએજ થવું જોઈએ. કેમકે નાનપણમાં બાળક તેની માતા પાસે વધારે રહે છે અને તેથીજ એવી કહેવત પડી હશે કે "ઘડા પ્રમાણે ઠીકરી ને મા પ્રમાણે દીકરી." મતલબ કે મા જેવી હોય તેવાં તેનાં બાળ-

ક થાય. મા જો સારી હોયતો તેના બાળક સારાં ને નઠારી હોય તો ઘણું કરીને નઠારાજ નીવડેછે. માટે જો આપણાં બાળકો આપણે સારાં કરવાં હોય, દેશનો ઉત્કર્ષ કરવો હોયતો આપણા દેશની માતાઓ સારી રીતે કેળવાય, નીતિવાન ને ઉપયોગી જ્ઞાનવાળી થાય તેમ કરો, એ સૌથી સારો ઉપાયછે. બાળકોને ઉછેરવામાં ઘણી બાબતો સમાયછે. એમાંની એક શરીરની કેળવણી છે, બીજી નીતિની કેળવણી ને ત્રીજી બુદ્ધિની કેળવણી. દીકરીને ઘરનાં કામ કાજ કરતાં શિખાવવાં, ઘર સાફ રાખતાં, રાંધતાં, પીરસતાં, ઝાડકતાં, ચાળતાં, કેટલીક જાતની મીઠાઇ બનાવતાં આથણાં આથતાં, લૂગડાં શીવતાં, વેતરતાં, સાંધતાં સભ્યતાથી બોલતાં વગેરે અનેક બાબતો માં,ગાહી, ફોઇ, વગેરે શિખવી શકે.

બાળકોના લગ્ન લગનના માઠા રિવાજથી કેવાં માઠાં ફળ નીપજેછે તે આપણે ઘણીવાર જોઇએ છીએ, તો પણ સ્વાર્થી ને અજ્ઞાની આંધળાં માબાપો તે રિવાજ તજતાં નથી. કોઇ માબાપ કૂળ ઉપર મોહી પડીને પોતાના બાળકોને કૂળના કુવામાં નાખે છે. તેથી તેઓ કદી સુખી થતાંજ નથી. પરણવું તે શું, પરણવું તે શા માટે, પરણવું ક્યાં ને કોની સાથે, તથા પરણવાનું સાર્થક શું છે તે સઘળાથી પોતાનાં બાળક અજાણ્યાં હોયછે, તે પહેલાજ પોતાનાં બાળકોને ઘણાંક મૂર્ખ માબાપો પરણાવી દેછે!! નાની છોડીને બુઢા વર સાથે કે મોટી છોકરીને નાનકડા વર સાથે પરણાવીને કજોડાં કરેછે! કજોડાંથી કેવી આપદાઓ પડેછે તેનો ઘણો સારો ચીતાર આ આપણા ભવાયાઓ મીયાં બીબીનાવેશમાં આપેછે. બુઢા વર સાથે પોતાની અજ્ઞાન બાળકીને પૈસાની લાલચે પરણાવીને તે મરી જાય છે ત્યારે પોતાની દીકરીનો ભવ બાળેછે. દીકરી પછી શાપ ને નીસાસા નાંખેછે. નાની વયના વર સાથે પણ એજ રીતે કૂળના ફાંસામાં પડી પોતાની મોટી ઉમરની દીકરીને પરણાવે છે. છોકરી જેમ મોટી થતી જાય છે તેમ વર ની-

ચો જતા જાય છે. અને એ રીત બંનેનું જોડું લાયક થતાં પે-હેલાં તેમની તારૂણ્યાવસ્થા જતી રહેછે, અને તેથીજ છોકરી ભરજુવાનીના સમયમાં અનીતિવાન થઇ જાયછે. આ બંને જાતના ઘણા દાખલા આપણે વરસોવરસ બનતા જોઈએ છીએ અને સાંભળીએ છીએ. બંને સરખી ઉમરનાં અથવા કન્યા નાની અને વર બે ચાર વરસે મોટા એ રીતનું જોડું પણ નાનપણમાં પરણાવ્યાથી, પરણ્યાનું સાર્થક થતું નથી. કેમકે મોટાં થયા પછી તેઓ કેવાં નીવડશે, એ નાનપણમાં માલમ પડતું નથી. પરણતી વખતે પરણનાર જોડા વચે જે સરતો કરવામાં આવેછે કે આવવી જોઇએ તેથી તે બંને અજાણ્યાં હોયછે. મોટપણમાં એક બીજાના ગુણ મળતા આવતા નથી. નાનપણમાં તરેહ તરેહના રોગો થવાથી વખતે બેમાંથી એક આંધળું, બેહેરૂં, અપંગ કે અજ્ઞાન થાયછે, અને તેથી તે મોટાં થયા પછી એક બીજાને પસંદ પડતું નથી. અને અણબનાવ થાયછે. તેઓ રોજ લઢી મરેછે. નાનપણમાં ઘણીવાર વર મરી જવાથી નાની છોકરીઓ રાંડેછે, જેથી તેનો આખો જન્મારો ખરાબ થાયછે. જો છોકરી મરી જાયછે તો છોકરો ફરી પરણી શકેછે, પણ છોકરો મરી જાયછે તો છોકરી ફરી પરણી શકતી નથી. અને જ્યારે એવો બનાવ બનેછે ત્યારે ખરેજ તે છોકરીનો અને તેનાં માબાપનો દેખાવ દયા ઉપજાવવા જેગો થાયછે. છોકરી મોટી થયા પછી અનીતિવાન થાયછે, ને તેનાં માબાપને પસ્તાવું પડેછે. આ પ્રમાણે ઘણીવાર ઘણા બનાવ બનેછે. છોકરીઓ વિધવા થયાપછી જારકર્મ કરેછે, ગર્ભપાત કરેછે, બાળકો મારી નાખેછે અને પાપનો ભંડાર ભરેછે, તોપણ તેમનાં માબાપ ચેતતાં નથી. પોતાની વહાલી દીકરી, બેન, ભત્રીજી, ભાણેજી વગેરે નાની ઉમરમાં રાંડીને મોટી થયાપછી કુકર્મ અને પાપ કરતાં જુએછે. કેટલીકવાર તેમની માઓ બાળહત્યા કે ગર્ભપાત કરવામાં મદદ કરેછે, ને કોક તો છોડીને વિખ દઇ મારી નાખેછે, એમ આ-

બરૂ ગુમાવી પોતાનાં કરેલા કર્મનો પસ્તાવો કરે છે, તો પણ તે પાપ તજવાનો તથા તેમને સુખી કરવાનો ઉપાય પુનરવિવાહ કરાવતા નથી. લગ્નની હાલની હાલત ઉપરથી ઉપર પ્રમાણે માઠાં ફળ થાયછે; માટે તેમના માબાપોએ લગન કરતા અગાઉ ખસુસ ખૂબવિચાર કરવો જોઈએ. એનો તમારે કામ તગારી દીકરીઓને ઝટપટ પરણાવી દેવાનું નથી. પણ પરણે તે સાસરે જાય ત્યારે ઘર ચલાવી શકે તેવી કેળવણી આપવાનુંછે. છોડીને કામકાજથી, વાકેફ કરો, ભણાવી ગણાવી ચતુર કરો, વરનું મન ગીત ગાયનથી મીઠી વાણીથી ને મધુરી કરણીથી રીઝવે, વરના ધનનો યથાયોગ્ય ઉપયોગ કરે, હીસાબ ગણે, શરીરે નિર્મળ રહે, આંખો ગા કાજળ લપડી વાંદરી જેવી ન બને, માથામાં જુઓ પડવા દઈને, લટીઆં લગડવા દઈને, માથાવટી અને મેલથી ગંદા સાલ્લા પહેરીને ફુવડ ન બને; કામકાજમા ઝડપ અને ચતુરાઈથી તથા ઉદ્યોગથી સાસુજીને રાજી કરે, પાડોશીઓ વખાણે અને પરોણા ખુશી થાય તેવી કેળવણી આપવી એ માનું કામછે. ૧૧ વરસમાં પરણાવી દેવી જોઈએ એવો વહેમ ઘાલી નખોદ વાળયુંછે, એ વાતનો પાકો વિચાર કરી સમજી લો, અને તેની બેડીઓ છુટો. રજસ્વળા થયા પછી કન્યાને પરણવાની ઈચ્છા થાય ત્યારેજ તેને માટે વરની ખોળ કરો ને તે કામમા તે છોડીની મદદ લો, તેનો અભિપ્રાય પુછો. તેની ધારણામાં ભુલ હોય તે દેખાડી લાગ વર સાથે પરણાવો. હવે ઈચ્છાવર કે સ્વયંવરનો સતયુગ ફરી આવે એવુ સંભવતું નથી, ને આવનાર હશે તો બહુ દૂરછે. માટે ભલે માબાપ દીકરીને પરણાવતા પણ તેમણે તેને ભણાવી, તથા ઘર ચલવતાં શિખવી અનુંભવી કરી પરણાવવી એજ ડાહાપણછે. પુત્રીનું ભલું ઈચ્છો તો એમ કરો.

અમદાવાદના ઔદીચોગા, ચરોતરના પાટીદારોમાં ને અમદાવાદના કડવા તથા સુરત જીલ્લાના દેશાઈઓમા એકથી વધારે સ્ત્રીઓ પરણવાનો રિવાજ ઘણોછે; એટલે તેમની નાતમા

જેઓ ગાત્ર નામના કૂળવાન કહેવડાવનારાછે તેઓ એક પરણ્યા પછી તેની સાથે બનતું નથી, છોકરાં થતાં નથી કે કાંતો ખાવાના પૈસા ખૂટેછે,ત્યારે તે સ્ત્રી ઉપર બીજી ને બીજી ઉપર ત્રીજી સ્ત્રી લાવેછે. અને પેહેલીવારની સ્ત્રી સાથે કે તેનાં માબાપ સાથે જો અદાવત હોયછે તો તેમનો ભવ બગાડેછે. ખાવાનું ખુટ્યું હોયછે તો તેઓ એક સ્ત્રીનેજ વારાફરતી પોતાની પાસે રાખેછે. આ પ્રમાણે પોતાની દીકરીનાં દુખો પોતે ઘણીવાર જાણેછે તોપણ અજ્ઞાન ને આંધળાં કૂળ ઉપર મોહી પડી પોતાની દીકરીને દુખના દરીઆમાં ડુબાડેછે. પૈસા ખરચવાના હોયછે તથા તે ખરચતાં પણ દીકરી સુખી થશે એવી ખાતરી નહીં માટે તેઓ દીકરી આવેછે ત્યારે દીલગીર થાયછે ને ઈશ્વરના ચોર બનેછે* એટલુંજ નહીં પણ દીકરીનાં ગરીબ માબાપો એજ કારણોથી પોતાની વહાલી દીકરીઓના પ્રાણ લેવાને કેટલીકવાર લલચાયછે. જેઓને પૈસા મળેછે તેઓ પોતાની દીકરીઓને નાની નાની પરણાવી દેછે, તેથી કૂળવાનોના વર મોટી ઉમર સુધી કુંવારા રેહેતા નથી. ગરીબોને પણ પોતાની દીકરીને માટે કૂળવાન વર જોઈએ તે મળે નહિ ત્યારે તેમને મોટી ઉમરની કરવી પડે પણ તેનો લાભ લઈ કમાઉ સારા માણસ જોડે તેને પરણાવતા નથી; પણ મૂર્ખો તેને નાના બાળક સાથે કે પચાસ સાઠ વરસના બુઢા સાથે પરણાવી પોતાની વહાલી દીકરીને કજોડાના દુખમાં નાંખેછે. સાઠોદરા, ખડાયતા અને બીજી કેટલીક જાતના બ્રાહ્મણમાં તથા કેટલાક વાણીઆમાં ને કણબી તથા ભાટેલાઓમાં ઉંચ કૂળ વાળા ને વાંદરાના બુડીઆની ઘણી નારીઓ હોયછે, તેથી હલકા કૂળના હોય તેમને અછત હોવાથી કન્યાના બાપને ઘણા પૈસા ખાવાના આપી પર-

---

* દીકરીનો જન્મ થવાથી દલગીર થવું એ પરમેશ્વરને દોષ લગાડવા જેવુંછે. દીકરી મરી જાય તો સારૂં એમ બોલવું કે ચહાવું એ પાપછે. ખૂન કરવાના ઈરાદાની તે પાસેછે.

ણવુ પડેછે. જેઓને પૈસા મળતા નથી તેઓ બાપડા કુંવારા-
જ મરેછે, અને તેથી તેમાના ઘણા જાર કર્મ કરતા શીખેછે.
એ અપરાધ નાતનો ધારો તેમને શીખવેછે. જેમને પૈસા મ-
ળેછે તેઓને પણ નાની કન્યા મળવાથી તે જો મરી જાયછે
તો તેને કન્યા મળતાં મુશ્કેલ પડેછે. કન્યા નાની હોવાથી તથા
નાનપણથીજ સાસરે જતા શીખ્યાથી તેઓનું શરીર નબળું ને
છોકરા પણ નબળાં થાયછે, તથા જેઓ પોતાની પાસેના સ-
ઘળા પૈસા ખરચી પરણેલા તેઓ તો ખરા ભીખારી થાય-
છે. આવા લોકો પોતાની સ્ત્રીની વધારે બરદાશ લે, તેની મર-
જી સાચવે અને તેથી આજની અભણ અને અજ્ઞાન ઉછા-
છળી સ્ત્રીઓ છલકાઇ જઇ બેમરીવાદ થાય તો તેમાં શું આ-
શ્ચર્યછે? દીકરીના માબાપ જાણેછે કે પોતે પૈસા લેઇ જમાઇને
ભીખારી કે કંગાળ કરી મુકયાથી જમાઇને દીકરી દુખી થશે.
પોતે મફતના લીધેલા પૈસા હજાર રસ્તે વપરાઇ જાયછે કેમકે
હરામના પૈસા રેહેતા નથી. તે છતાં તેઓ તેમજ કરેછે. જમાઇ-
ની પાસેથી દશથી વીશ હજાર રૂપીઆ સુધી લીધેલાના દાખલા
મેં મારી નજરે જોયાછે ને તેથી જમાઇઓએ ભીખારી થઇ
નાણાવટી છતાં દેવાળાં કહાડેલાં મેં મારી નજરે જોયાંછે. અને
તેમ ઘણાએ જોયુ હશે તે છતા દીકરીનાં અજ્ઞાન માબાપ તેમ
કરેછે. વરના પૈસા લેવામાં પણ તેમજછે. દીકરીનાં માબાપ પૈ-
સા ખરચવામાં કંગાળ દેવાદાર ને કોઇવાર ઘરબાર ને ગરાસ
ચાસ વગરના થઇ જાયછે. જેઓ પૈસેટકે સુખી હતા તેઓ દી-
કરીઓના માબાપ થયાથી કરજના ખાડામા ડુબેલા જણાયછે
એકને કંગાળ બનાવી પોતાનું ઘર ભરવુ અને તે પણ પોતાના
સગાનું, એના જેવુ નઠારૂં કામ બીજું કયું! તોપણ લોભી ને સ્વાર્થી
કુળવાનો તેમજ કરેછે. પાંચથી દશહજાર, વરના બાપે પેહેરામ-
ણીમાં લીધેલા ને કન્યાના બાપે ગમતો ઘરબાર ને ગરાસ ચાસ
વેચીને કે કોઇવાર કરજદાર થઇને દશથી વીશ હજાર રૂપીઆ એક

દીકરી પરણાવતાં ખરચેલા દાખલા મેં જોયાછે. આવા ખરચનારા છેવટે કંગાલને દુખી હાલતે પહોંચેલા પણ મેં જોયા છે તેમ છતાં કૂળ ઉપર મોહનારા અજ્ઞાનો એ સઘળું ખમે છે ને ખરચે છે. પરણવાની આવી રીતથી વાંઢા મરે,બાળ હત્યા થાય, લોકો દરિદ્રિને દુખી થાય તો તેમાં શી નવાઈ!

ઊંચ વરણનાં લાકડાં હલકી વરણોમાં પણ પેઠાં છે.તેમાં પણ કૂળ ને અકૂળ જોવાયછે. તેમાં પણ કજોડાંને બાળલગ્ન થાયછે.પૈસા ખાવાનો ને ખર્ચવાનો રિવાજ તેમાં પણ ચાલે છે. પણ તે બધું છતાં પુનરવિવાહ હોવાથી;તેમની સ્ત્રીઓ વિધવા રહી દુઃખ વેઠતી નથી.બાકી તેમનામાં પણ અણબનાવ અને કજીઆ કંકાશ કાંઈ ઓછા નથી.નાતરીઆ નાતોમાં વળી કેટલાક બ્રાહ્મણ વાણીયાની દેખાદેખી એવો ઢોંગ લઈ બેઠા છે કે અમારાઘરની કન્યા કે વહુ રાંડેથી નાતરૂં ન કરે! જુવો એમની મૂર્ખાઈ!!!

લગ્ન એટલે જોડાવું. જે જોડાને આખા જન્મારા સુધી જોડાવું છે, આખા જન્મારાનો સુખ દુઃખનો સોબતી થવું છે, તે જોડાને પૂછ્યા વિના, તેમની મરજી લીધા સિવાય અથવા પોતાનું મત આપવાને કિંવા મરજી જણાવવાનો વિચાર કરવાને લાયક થતા પેંહેલાજ તેમને પરણાવી દેવાં, દુખી કરવાં અને દુખી થએલાં જોવાં, એ તેમનાં માબાપની મુર્ખાઈ છે એટલુંજ નહીં પણ તેમ કરવામાં મોટું પાપ છે. લગ્ન સંબંધી વિચાર કરવાને લાયક થાય, ખરા ખોટાની ને સારા નઠારાની પરીક્ષા કરી શકે એવાં થાય ત્યારે તેમનાં લગ્ન કરવાં, એક સાધારણ વસ્તુ બજારમાંથી ખરીદ કરવી હોય છે તો હજાર તરેહના વિચાર કરીને ખરીદ કરીએ છીએ, સાધારણ મુસાફરીમાં સોબતી કરવામાં સો તરેહની સાવચેતી રાખીએ છીએ, વિચાર કરીએ છીએ અને અનેક રીતે તેના ઓળખાણની તથા ગુણની તપાસ કરીએ છીએ; તો આતો જીવતાં સુધીની લાંબી મુસાફરી છે, નજીકનો અને હમેશનો સોબતી કરવો છે, સુખ

દુઃખનો ભાગીઓ કરવો છે, દેશ પરદેશનો મિત્ર કરવો છે; તેને વગર તપાસ કરવે, ઘર ખટલો રૂડી રીતે ચલાવી શકશે કે નહિ તેની તજવીજ કર્યા વિના માત્ર તેમના માબાપ નજર રાખી પરણનાર જોડાંના કેવળ અજ્ઞાનપણામા કે, તેમની મરજીની જરાએ દરકાર વગર કરે તે કેમ કરાય? એવો મિત્ર કરવામા આડે આવવાનો માબાપને ખરૂ કહીએ તો કાંઇ હક છેજ નહિ. વાસ્તવિક કહીએ તો તેઓ માત્ર સલાહ આપી શકે. મતલબ કે પરણનાર જોડાની મરજી લીધા વિના તથા તેમની અણસમજણમાં તેમના માબાપ તેમનાં લગ્ન સ્વભાવિક નિયમ પ્રમાણે કરી શકતાંજ નથી. એ રીતે પરણેલા જોડાનાં ખરૂ કહીએ તો લગ્ન થયા એમ કહેવાયજ નહીં. મોટપણે દુરછાવર અને દુરકન્યા વહુ કરવાનો ચાલ જે દેશમા છે ત્યાપણ પાછળથી ઘણાક વઢે છે ને દુઃખી થાય છે તો જે દેશમાં ઢોંગલા ઢીંગલી પરણે તેમા વધારે હોય તેમાં શી નવાઇ! પ્રાચીન કાળમાં લગ્ન કરવાનો રિવાજ કેવી જાતનો હતો તે પાછળ આવી ગયું છે એટલે આ ઠેકાણે ફરીને જણાવવાની કાંઇ જરૂર નથી. દૈવયોગે કદાપિ એવો બનાવ બને કે મોટી ઉમરે સમજુ થઇ પરણેલા જોડામાંથી વર મરી જાય અને છોકરી રાંડે તો સૌથી સારો ઉપાય એજ છે કે તેની મરજી થઇ જેમ દીકરાને ફરીને પરણાવો છો તેમ દીકરીને પણ ફરીને પરણાવો. વિધવા દીકરીના હમેશાં નિશાસા ખાવાને વિલાપ સાંભળવા, તેને અનીતિવાન થતી જોવી, ગર્ભપાત ને બાળહત્યા કરવા દેવાં, ને ઘણીવાર એવા પાપના કામમા પોતે સામેલ થઇ, પાપ કરવું, તેનું અકાળમૃત્યુ થવાનો જોગ આણવો તેના કરતાં તેને ફરીને પરણાવવી એ સર્વોત્તમ કામ છે.

માબાપોએ પોતાના છોકરાંનાં લગ્ન સફળ કરવાં હોય, તેઓ પોતાનાં બાળકો અને તેમનાં બાળકો નીરોગી ને બળવાન થએલાં જોવાને ઇચ્છતાં હોય, તેમને પોતાનોમાં પરવહુ

અરસ્પરસ સંપીને ચાલતાં જોવાં હોય, તેમને સુખી થએલાં જોવાને ચાહાતાં હોય, તેમને દુખના નિશાસા નાંખતાં ને વિલાપ કરતાં જોવાં ન હોય, તથા તેમને લઢો મરતાં અને કજીઆ કરતાં ન જોવાં હોય તો તેમને નાનપણમાં ભણાવી ગણાવી સદ્‌ગુણી કરો. નાનપણમાં સારી સોબતમાં રાખો, કેમ કે બાળકને 'સોબત તેવી અસર' પણ થાય છે. ઘર વ્યવહાર કેમ ચલાવવો, પતિ સાથે કેમ ચાલવું, ઘરનાં માણસોને રાજી કેમ રાખવાં, બોલવા ચાલવાની રીતભાત કેવી રાખવી, નવરાશનો વખત કેમ ગાળવો એ વગેરે ઉપયોગી જ્ઞાન તેમને ઘર આગળ આપો ને નિશાળમાં તેમને કેળવણી લેવા દો તથા તે લાયક ઉમરનાં અને પોતાને યોગ્ય વર કે યોગ્ય વહુ ખોળી કહાડવા જેટલી સમજણ આવે ત્યારે તેમને તેમના મન ગમતા વર સાથે અને મન ગમતી વહુ સાથે પરણાવો. જો છોડી દૈવ ઇચ્છાથી રાંડે તો તેમની મરજી લેઇ ફરીને પરણાવો. મતલબ કે બાળ લગ્ન બંધ કરો, સ્વયંવરે પરણાવો અને પુનરવિવાહ ચલાવો. છેક સ્વયંવર જેવું ન બને તો વચલે માર્ગે જાઓ.

બાળકનાં લગ્ન કરતી વખતે ઘણીવાર તે બાળકના પિતાના તરફથી તેની માતાનું મત પુછવામાં આવે છે ને કેટલાક ઘરમાં માતાના કહ્યા પ્રમાણે થાય છે. પણ તે શા કામનું? તેઓ લગ્ન કેવાં ને કયારે કરવાં, તે સમજતાં નથી. નાનપણમાં ગમે તેવાની સાથે લગ્ન કર્યાથી છોકરી સુખી થશે કે દુઃખી તેનો વિચાર કરવાની તેમનામાં શક્તિ અને જ્ઞાન હોતાં નથી. જ્યારે છોડી વિધવા થાય છે ત્યારે તે પસ્તાય છે, તથા ગમે તેવા સાથે પરણાવ્યાથી તેમને જ્યારે બનતું નથી, સાસુ પીડે છે ત્યારે તે પસ્તાય છે, ત્યારે પોતાનો કરેલો અવિચાર સાંભરી આવે છે; પણ તે શા કામનું? આગળનો વિચાર અગાઉથી કરવાની શક્તિ તેમનામાં હોતી નથી. માટે તે વખતની તેમની શક્તિ ને જ્ઞાન પ્રમાણે જ્યારે તેનો ધણી તેની સલાહ માગે છે, ત્યારે

જવાબ આપે છે. બીજી એના જેવી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓના દાખલા લે છે અને પોતાનાં અણસમજુ બાળકને નાનપણમાં પરણાવી લાવો લેવાનું ધરેછે. પોતાની ટુંકી સમજણને લીધે કુળવાન વર નાનો હોયકે મરડ તોપણ પસંદ કરેછે. નાતો જમાડવી જાન જમાડવી, નોતરાં દેવા જવુ, ગોરવમાં ફટાણાં ગાઇને ભુંડું બોલવામાં વેવાણોને હરાવવી, એવા એવા વિચારોએ એના હૃદયમાં ઘર કરેલું હોયછે. આવી જાતના વિચાર કરીને પરણાવનાર, જ્યાં આબાપો હોય ત્યાં તે જોડાને સુખી થવાની આશા શી રાખવી! સોગઠાના પાસામાં પારેશ દાવ જેમ વખતે પડેછે તેમ કોઇ વખતે સુખી થાયછે, પણ ઘણાને તો સુખ ભોગવવાનો કાળ ગયા પછી સુખના દિવસ આવેછે. અને આપણા દેશમાં પણ પ્રાચીન કાળમાં એમ નહોતું લગ્ન એટલે શું તે સમજાય, લગનના સુખ ભોગવાય તેટલી વયે પાહોચતાં ત્યારે વર કન્યા પરણતાં ને સુખ ભોગવતાં. માટે લગ્ન વખતે તે જોડાની ઉમર કેટલી જોઇએ, લગન કરતા પેહેલા જોડું કેવુ ને કેટલું સમજુ થએલું જોઇએ તેનો વિચાર ગંભીરપણે તમે સંનારીઓ કરો. જેમના દીકરા દુર ભાગ્યે નાની ઉમરે પરણી ચુક્યા હોય તમને મારી વિનતીછે કે વરવહુની ઉમર પાકી થયા પહેલાં વહુને રાખશોમાં, વરનું વય ઓછામાં ઓછું ૧૮થી૨૦ અને વહુનુ ૧૪થી ૧૬ સુધી થવાની વાટ જોજો. એવાં જોડા હાલનાં કાચો વયે સંસારમાં પડનારથી ઘણું કરીને વધારે સુખી થશે. ને તેમના બાળકો ઘણું કરીને વધારે સારાં, મજબુત ને નીરોગી થશે. આ વિનંતી વરની માને કે વડીઆઇને સાસુજીને ને વડસાસુને કરૂંછું કે આ સુધારો કરવો તમારે હાથછે.

આ વિનંતિ કરવાનું કારણ એછે કે હજુ એવો સમય આવ્યો નથી કે આપણા લોકો ચાલતા ધારામાં માગ કહ્યા જેટલા ફેરફાર કરીને લગ્ન સંબંધી ધારાઓ ફેરવે. હજુ એવો સમય આવ્યો નથી કે આપણા લોકો પોતાનાં છોકરાંનું સુખ

તાણી તેમને સમજુ કર્યા પછી મોટી ઉંમરે સ્વયંવરે ને સ્વયંવ- હુએ પરણાવે. માટે હાલ એટલો સુધારો કરો; બાધઓ કરો. હજુ એવો સમય આવ્યો નથી.રાંડેલી દીકરીઓનાં માબાપો તેમ- ના મન ગમતા વર સાથે ફરીને પરણાવે,"અથવા પરણે તો તેના ના- તીલા તેમને નાત બહાર મુકયા વિના રહે. એવો સમય આવવાને હજુ વારછે. નાતથી જુદાં પડવાનું થોડાંજ કુટંબ પસંદ કર- શે. માટે હાલ તો વિધવા છોડીને કે વિધવા વહુને ઘરથી જુદાં પડી પુનરલગ્ન કરવા દેવાં,આડે આવવું નહિ. લોક નિંદા કર- શે તે ધીરજથી સેહેવી. જો કે લગ્ન સંબંધી માબાપોના કેટલા હકછે અને કેવી રીતે લગ્ન કરવું એ વિશે ઉપર કહેલી મારી વાત બીલકુલ ખરી અને વાજબી છે—આપણા લોકોને તાબડ તોબ તે ઉપર ધ્યાન આપી બીલકુલ એવીજ જાતનો સુધારો ચા- લતા ધારામાં કરવો અગત્યનોછે તોપણ તે પ્રમાણે થવાનો હ- જુ સમય આવ્યો નથી, માટે મને વચલો રસ્તો સુઝયો તે બ- તાવ્યોછે.

કમાવા વગેરેની આપદાઓમા તેમને આવેલા જુએ છે, નાનું જોડું સંસારમા પડી નબળું ને ક્ષીણ થએલુ તથા ક્ષયી વગેરેના રોગ વાળું ઘણીવાર જુએછે, તેમના છોકરા નબળા ને તવા ઇ ગએલા જુએછે. પ્રજા દિવસે દિવસે પરાક્રમહીન થતી જાયછે તેથી તેમના માબાપો! સમજાવ્યા સમજી બાળલગ્નનો ધારો જલદીથી બંધ કરો. બાળલગ્નથી તમારાં બાળકોને બાળપણથીજ અભ્યાસ છોડી દેવો પડેછે તેથી તેઓ મૂર્ખને અજ્ઞાન રહે છે એટલુંજ નહીં પણ તેમનાં બાળકો પણ તેવાંજ અજ્ઞાન રહેછે. તેથી તે કુંટુંબ કંગાળ હાલતમાં પોતાનો જન્મારો પુરો કરેછે. આવો બનાવ તેમનાં માબાપો ઘણીવાર જુએછે તેથી બાળલગ્ન જલદીથી બંધ થઇ શકે એવુછે. અને છેવટ પોતાના દીકરા દીકરી મોટી ઉમરનાં સમજણાં, ભણેલાં, દીકરો રોજગારે લાગેલો, દીકરી ઘર ચલાવવામાં કુશળ ને ભણેલી, પરણાવવામાં નાત તરફથી કાંઇ હરકત નહીં હોવાથી તે બની શકે એવુછે. એમાં પુરૂષોની સાહે જોઇએ. આગેવાન નાતીલાઓ એ બાબતનો કાંઇ બંદોબસ્ત કરે તો ખચીત તે જલદીથી બંધ થઇ શકે એવુંછે માટે તેમ કરવું જોઇએ. સ્ત્રી વર્ગે એ સુધારામાં અનુકુળ થવુ.

લગ્ન સંબંધી બીજી બાબત કજોડાનીછે એટલે જેનાં માબાપ પોતાની નાની દીકરીને ઘરડા વર સાથે પરણાવેછે અથવા મોટી દીકરીને નાના વર સાથે પરણાવેછે તેછે. આવી જાતનાં કજોડાં થવાથી છેવટ તે દીકરી અને તેનો બાપ કેવાં દુખી થઇ પસ્તાય છે. તેના હજારો દાખલા આપણા લોકોએ નજરે જોયા હશે તોપણ આંધળા માબાપો કુળ ઉપર કે પૈસા ઉપર મોહી પડી પોતાની દીકરીને દુખના દરીઆમાં ડુબાડેછે. આ રિવાજ પણ નાતના આગેવાન સમજુ શેઠીઆઓ ધારે અને પોતાની જાતની દીકરીઓ ઉપર પડતા દુખજોઇ દયા લાવી પોતાની નાતનોજ બંદોબસ્ત એવાં કજોડાં નહીં કરવા માટે કરેતો એ રિવાજ

તાવી તેમને સમજુ કર્યા પછી મોટી ઉંમરે સ્વયંવરે ને સ્વયંવ- હુએ પરણાવે. માટે હાલ એટલા સુધારો કરો. બાઇઓ કરો. હજુ એવા સમય આવ્યો નથી.રાંડેલી દીકરીઓનાં માબાપો તેમ- ના મન ગમતા વર સાથે ફરીને પરણાવે,"અથવા પરણે તો તેના ના- તીલા તેમને નાતબહાર મુક્યા વિના રહે. એવો સમય આવવાને હજુ વારછે. નાતથી જુદાં પડવાનું થોડાંજ કુટંબ પસંદ કર- શે. માટે હાલતો વિધવા છોડીને કે વિધવા વહુને ઘરથી જુદાં પડી પુનરલગ્ન કરવા દેવાં,આડે આવવું નહિ. લોક નિંદા કર- શે તે ધીરજથી સેહેવી. જો કે લગ્ન સંબંધી માબાપોના કેટલા હકછે અને કેવી રીતે લગ્ન કરવું એ વિશે ઉપર કહેલી મારી વાત બીલકુલ ખરી અને વાજબી છે—આપણા લોકોને તાબડ તોબ તે ઉપર ધ્યાન આપી બીલકુલ એવીજ જાતનો સુધારો ચા- લતા ધારામાં કરવો અગત્યનોછે તોપણ તે પ્રમાણે થવાનો હ- જુ સમય આવ્યો નથી, માટે મને વચલો રસ્તો સુઝયો તે બ- તાવ્યોછે.

નાનાં બાળકને અણસમજણમાં પરણાવી દેવામાં આ- વેછે તે પ્રમાણે ન થાય માટે તે ઉપર જલદીથી ધ્યાન આપી બાળલગ્ન થતાં બંધ કરવાં જોઇએ અને તે થઇ શકે એવુંછે. અમદાવાદમાં બાળલગ્ન નિષેધક એક સભા થઇછે તેના ઘણા મેમ્બરો થયાછે અને દરવરસે વધતા જાયછે. તે ઉપરથી જણાય છે કે તે પ્રમાણે લોકો ધ્યાન આપેતો જલદીથી થઇ શકે એવું છે. એ સભામાં થયેલા મેમ્બરો પોતે તે પ્રમાણે ચાલી બીજા ને પોતાનો દાખલો આપે, બીજાઓને તે પ્રમાણે કરવાને સમજાવે ને ઉસ્કેરેતો તે પ્રમાણે જલદીથી થઇ શકે એવુછે. પોતાનાં છોકરાંને નાનાં નાનાં પરણાવી તેમનાં શરીર તુટી જતાં જુએછે. વરમાં કે વહુમાં કોઇ (ખળીયા વગેરેથા) ખોડ ખાપણ આવીને તે જોડું જે દુખ પામતું જુવેછે, ના- નાં નાનાં પરણી બચરવાળ થઇ વિદ્યાભ્યાસ પુરો થયાની પુર્વે

કમાવા વગેરેની આપદાઓમાં તેમને આવેલા જુએ છે, નાનું જોડું સંસારમાં પડી નબળું ને ક્ષીણ થએલુ તથા ક્ષયી વગેરેના રોગ વાળું ઘણીકવાર જુએછે, તેમનાં છોકરા નબળાં ને તવાઇ ગએલાં જુએછે. પ્રજા દિવસે દિવસે પરાક્રમહીન થતી જાયછે તેથી તેમના માબાપો! સમજાવ્યા સમજી બાળલગ્નનો ધારો જલદીથી બંધ કરો. બાળલગ્નથી તમારાં બાળકોને બાળપણથીજ અભ્યાસ છોડી દેવો પડેછે તેથી તેઓ મૂર્ખને અજ્ઞાન રહે છે એટલુજ નહીં પણ તેમનાં બાળકો પણ તેવાંજ અજ્ઞાન રહેછે. તેથી તે કુંટુબ કંગાળ હાલતમાં પોતાનો જન્મારો પુરો કરેછે. આવો બનાવ તેમનાં માબાપો ઘણીવાર જુએછે તથા બાળલગ્ન જલદીથી બંધ થઇ શકે એવુછે. અને છેવટ પોતાના દીકરા દીકરી મોટી ઉમરનાં સમજણાં, ભણેલાં, દીકરો રોજગારે લાગેલો, દીકરી ઘર ચલાવવામાં કુશળ ને ભણેલી, પરણાવવામાં નાત તરફથી કાંઇ હરકત નહીં હોવાથી તે બની શકે એવુંછે. જોગાં પુરૂષોની સાહે જોઇએ. આગેવાન નાતીલાઓ એ બાબતનો કાંઇ બંદોબસ્ત કરે તો ખચીત તે જલદીથી બંધ થઇ શકે એવુછે માટે તેમ કરવુ જોઇએ. સ્ત્રી વર્ગે એ સુધારામા અનુકુળ થવુ.

લગ્ન સંબંધી બીજી બાબત કજોડાનીછે એટલે જેનાં માબાપ પોતાની નાની દીકરીને ઘરડા વર સાથે પરણાવેછે અથવા મોટી દીકરીને નાના વર સાથે પરણાવેછે તેછે. આવી જાતનાં કજોડાં થવાથી છેવટ તે દીકરી અને તેનો બાપ કેવાં દુખી થઇ પસતાય છે. તેના હજારો દાખલા આપણા લોકોએ નજરે જોયા હશે તોપણ આંધળા માબાપો કુળ ઉપર કે પૈસા ઉપર મોહી પડી પોતાની દીકરીને દુખના દરીઆમા ડુબાડેછે. આ રિવાજ પણ નાતના આગેવાન સમજુ શેઠીઆઓ ધારે અને પોતાની જાતની દીકરીઓ ઉપર પડતા દુખ જોઇ દયા લાવી પોતાની નાતનોજ બંદોબસ્ત એવાં કજોડાં નહીં કરવા માટે કરેતો એ રિવાજ

પણ જલદીથી બંધ થઇ શકે એવોછે. એમાં પણ સ્ત્રીઓની મદદ જોઇએ. નાતના વિચાર બદલાયા વિના શેઠના હુકમનું આ-ઝું ફાવવું નથી.

જો બાળલગ્ન અને કજોડાં બંધ થાય તો હું ધારૂંછું કે પુનરવિવાહની કવચિતજ જરૂર પડશે. આજની વિધવાઓની તપાસ કરીશું તો તેઓ બાળલગ્ન કે કજોડાં થયાથીજ રાંડેલી હશે. સેંકડે પાંચ પણ વીશને પચીશની વયે રાંડેલી ભાગ્યે નીકળશે. અને મોટી થઇને રાંડેલી સ્ત્રીઓ કર-તાં બાળ વિધવાઓને પુનરવિવાહ કરાવવાની વધારે અગત્યછે પણ બાળલગ્ન અને કજોડાં બંધ થયાથી વિધવા પુનરલગ્નનો પ્રસંગજ જવલે આવશે. માટે હુંતો પુનરવિવાહ કરાવવા કરતાં બાળલગ્ન અને કજોડાં બંધ કરાવવાનો રિવાજ વધારે પસંદ કરૂંછું. અને પુનરવિવાહ કરાવવા પાછળ મેહેનત કરનારા-ઓને બાળલગ્ન અને કજોડાં બંધ કરાવવા પાછળ મેહેનત ક-રતા જોવાને વધારે આતુરછું.

આજના સમય ઉપર વિચારે કરીને લગ્ન કરવાનું કામ બાળકોનાં માબાપને આપણે સોંપવું પડેછે. પણ તે સોંપ તા અગાઉ તેમણે કેવી રીતે ને કેવા સાથે લગ્ન કરવાં એ વિશે બે બોલ કહેવા જોઇએ. તેમણે બાળલગ્ન કે કજોડાં ક-રવાં નહીં એ વાત ખરી પણ તે વિના બીજી પણ કેટલીક બાબતો ઉપર તેમને વિચાર કરવાની અને સંભાળ રાખવાની જરૂરછે, તે બાબત તેમને કહેવું જોઇએ. સોબતી—જન્મારાનો સુખ દુખનો સોબતી ખોળી લેવાનું જે કામ છોકરાંનું પોતાનું જછે તે કામનું મહા ભારત જોખમ માબાપે પોતાને માથે વો-હોરી લેતા અગાઉ એ મહાભારત કામ કરવાને માબાપે લાયક થવું એટલે સોબતી ખોળવામાં છોકરાંને જે સંભાળ ને તપાસ રાખવાનીછે તે સંભાળ અને તપાસ માબાપે રાખવી જોઇએ. માટે તે સંભાળ ને તપાસ રાખવામાં માબાપો ભુલ ન કરે અને છોકરાંનો નિશાસો પોતાને પાછળથી સાંખવો ન પડે અ-

ને પસ્તાવું ન પડે માટે તે વિષે એ માબાપોને મારે બે બોલ કહેવા જોઇએ.

છોકરાં મોટી ઉમરનાં કરીને પણ લગ્ન કરવામાં મા-બાપે ખૂબ સાવચેતી રાખવી જોઇએ. જો દીકરીનું લગ્ન કરવું હોય તો જેની સાથે લગ્ન કરવું છે તે પોતાની દીકરી ઉપર હમેશ પ્રેમ ટકાવી રાખી ગુજરાન ચલાવી શકે એવો સમજુ ને હોશીઆર છે? પોતાની દીકરીને અપ્રીતિ થાય એવી તેનામાં ખોડ કે અપલક્ષણ છે? એટલે તે રૂપાળો ને સારા સ્વભાવનો છે? તેના માબાપમાં કોઇ જાતનો ઓધે ઉતરે એવો રોગ છે? એ પરણનાર હોશીઆર ને પરણતી વખતે કરેલી સરતો પાળે એવો છે? પોતાની દીકરી એ ઘરમાં ગયાથી સુખી થશે? તેનાં સાસુ સસરો લઢાઇખોરને દુખ દે એવાં તો નથી? એ સઘળાની તપાશ કરતા કાઇ હરકત માલમ ન પડે તો પછી એ ઘર કુળવાન હોય તો ભલે પણ ત્યોજ કન્યા દેવી, કેમકે ૩જા અધ્યાયના ૬ઠા ને સાતમા શ્લોકમાં મનુ કહેછે કે—

"[1]નીચે લખેલાં દશ પ્રકારના કુળ મોટી સમૃધ્ધિવાળાં હોય તો પણ તેમાં કન્યા આપવી નહી. હીણા કર્મનો માણસ હોય તે કુળમાં, જેમાં પુરૂષનો વંશ ન હોય તો તેમા, જેમાં કોઇએ વેદનું[2] અધ્યયન ન કર્યું હોય તેમાં, જેમાં માણસને ક્ષયી, કેફર, હર્શ, કોઢ, આદી અનેક પ્રકારના રોગ થતા હોય તેમા * * ઇત્યાદિ કુળોમાં કન્યા આપવી નહી."

---

૧ આ બધા શ્લોકો પાછળ આવી ગયા છે માટે આ ઠેકાણે તે ન લખતાં માત્ર તેની મતલબજ લીધી છે.

૨ આ કાળે વેદના અધ્યયનને ઠેકાણે ગુજરાતી કે અંગ્રેજી ભાષા પોત પોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે આવડવી જોઇએ. તેમજ ભુગોળ, ઇતિહાસ, ગણિત, કવિતાનુ જ્ઞાન જોઇએ. તથા કોઇ સારો ધંધો રોજગાર જોઇએ.

૨૧૭૧૭

આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે જે કુળમાં લુચ્ચા, ચોર ને કજીઆખોર હોય, જેમાં વિદ્વાન હોય નહીં, જેમાં માણસને ઓધે ઉતરે એવા રોગો થતા હોય તેવા કુળમાં કન્યા આપવી નહીં. અને આચાર વિચારમાં ઉત્કૃષ્ટ અને રૂપાળા વરને કન્યા આપવી. એવો વર ન મળે તો તેનો બાપ તેને કુંવારી રાખી મુકે તો ભલે. કેમકે મનુસ્મૃતિના ૯મા અધ્યાયના ૮૮મા ને ૮૯મા શ્લોકમાં મનુ કહે છે કે

"કુળાચારમાં ઉત્કૃષ્ટ અને રૂપમાં સારો દેખાવડો એવા તરૂણ પુરૂષને પોતાની કન્યા આપવી. કન્યાનો વિવાહસમય થયો હોય તો પણ તેને મરતા સુધી તેના બાપે પોતાને ઘેર રાખવી એ ભલે પણ વિદ્યા, આદી રહિત પુરૂષને કદાપિ પોતાની કન્યા આપવી નહીં."

કન્યાના લગ્ન વિશે માબાપે જે જે વિચાર ને તજવીજ કરવાની જરૂર છે તેવીજ વરના માબાપને કન્યા વિશે કરવાની છે. કન્યા રૂપાળીછે કે નહીં? તેનામાં કાંઇ ખોડ ખાપણ તો નથી? તે ભણેલી, ભલી, સત્યવાદી, દયાળુ, સમજુ ને ધણીની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે એવી છે? વઢકણી, દુરગુણી કે દુરાચરણી તો નથી? નિર્લજ, ગાળો ભાંડે, ફટાણું ગાય. એ વગેરે એવી કે બહુ બોલકણી કે મુગી છે? અરસપરસ મરજીછે? એના કુળમાં કોઇ ઓધે ઉતરે એવા રોગ વાળું તો નથી? આ સઘળી અથવા બની શકે તેટલી બાબતો વિશે તપાસ કરી જો હરકત ન હોય તો ત્યાં પોતાના પુત્રનું લગન કરવું. કેમકે અસલ આપણા લોકોમાં તે કાળની સમજણ પ્રમાણે તજવીજ કરાવાનો ચાલ હતો. જુવો મનુ ૩ જા અધ્યાના ૮ મા શ્લોકમાં કહે છે કે

नोद्वहेत्कपिलांकन्यांनाधिकांगीनरोगिणीम्।।
नालोमिकांनातिलोमांनवाचाटांनपिंगलाम्।।

મતલબ કે—માથે ગતા વાળ વાળી, અધિક અંગવાળી, રાગી, રામ વગરની કે ઘણા રામ વાળી, ઘણું બાલનારી અને પીળા રંગની ખોડવાળી કન્યા પરણવી નહિ. પણ એજ અ-ધ્યાયના ૧૦ મા શ્લોકમા મનુ કહે છે કે—

अव्यंगांगींसौम्यनाम्नींहंसवारणगामिनीम्॥
तनुलोमकेशदशनांमृदूंगीमुद्वहेत्स्त्रियम्॥

મતલબ કે—અંગે ખોડવાળી, કાણી, કુબડી, + + + ઇ-ત્યાદિ ન હોય એવી કન્યા સાથે વિવાહ કરવો.

આ ઉપરથી સમજાશે કે દીકરાના બાપે કન્યા ખોડવાળી, રાગવાળી, અવગુણ વાળી, ઘણું બાલનારી ઇત્યાદિ અપલક્ષણો ન હોય એવી કન્યા જોઇને પોતાના દીકરાનુ લગ્ન કરવુ. પણ ૧થી ૧૦ વરસ લગીની કન્યાને પરણાવી દે તો તેની તપાસ થઈ શકે નહિ માટે મોટી કન્યા જોની, લગ્ન કરવામા સમજુ મરદો ઘણીવાર ખરે સારે ઠેકાણે લગ્ન કરવાનો વિચાર કરેછે, પણ તેમની મૂ-ર્ખ ને હઠીલી, જુના જંગલી વિચારની સ્ત્રીઓ આગળ તેમનો તે વિચાર અમલમા આવતો નથી. અને તેથી તે સ્ત્રીઓ પો-તાની દીકરી કે દીકરા દુખની પેદાની કરનાર થાય છે. અને તેથીજ આ વિષય સ્ત્રીઓને ઘણોજ અગત્યનો ધારી તેમના વિશેની ચોપડીમા આ બાબત લીધીછે, તો તે ઉપર મારી સ-મજુ બેનો અથવા બેનો સમજુ થઇ વિચાર કરી અમલ ક-રશે અને પોતાની અજ્ઞાનતાને લીધે લગ્ન કરવામા સારા વિ-ચારની આડે આવી પોતાના બાળકને દુખ પમાડનાર થતી અટકશે, એવી આશા છે. જો પોતાની નજર ન પહોચે તો બે સમજુ, પ્રમાણિક ને બીન સ્વાર્થી માણસોની સલાહ લેઇ તે પ્રમાણે કરવુ, પણ લગ્ન કરવાનું મહાભારત જોખમનું કામ વ-ગર વિચાર્યું કરી બેસવુ નહી

प्रकरण ९ मुं.

સ્ત્રીઓએ નવરાશનો વખત કેમ ગાળવો?

વખતનો વ્યાજબી ઉપયોગ કરવો, તથા તેને નકામો જવા દેવો નહીં, એ પણ જેમ મરદોનો તેમ સ્ત્રીઓનો એક અગત્યનો ધર્મ છે. વખત કેવો ઉપયોગી છે, તે કેવો જલદીથી જતો રહે છે, બીજાઓ તેનો કેવો ઉપયોગ કરેછે, આપણે તેને કેવો નકામો ગુમાવીએ છીએ, આપણે તેનો યોગ્ય ઉપયોગ શી રીતે કરી શકીએ, ઇત્યાદિ વિષે વિચાર કરવો, એ આપણી સ્ત્રીઓને એક અગત્યનો વિષયછે. ઘણું કરીને આપણી સઘળી સ્ત્રીઓ વખતની કીમત બીલકુલ જાણતી નથી. તેઓ જુએછે કે તેમની નજર આગળ લાખોબંધ આદમીઓ જોતાં જોતામાં ચાલ્યા ગયા અને જાયછે, તેમ આપણે પણ જવુંછે, આપણા મિત્રો અને સગાં વહાલાં ગયાં અને આપણે પણ જવુંછે, જેઓ આળસુ ને મૂર્ખ હતા, તે, અને જેઓ મેહેનતુ અને બુદ્ધિવાન હતા. તેઓ સઘળા ગયા; માત્ર તેઓ પોતાની પાછળ સારૂં કે નઠારૂં નામ રાખી ગયાછે. તેમ આપણે પણ જવુંછે, તો આપણે આપણી પાછળ આળસુની યાદીમાં અપજશવાળું નામ મુકી જઇએ, તેના કરતાં જશવંત ઉદ્યોગીમાં આપણું નામ રાખી જઇએ, એવું કાંઇ કરવાનો વિચાર આપણે અવશ્ય કરવો જોઇએ. આજ નહીં કાલે થશે; એમ બોલનારને શું માલમ નથી કે કાલનો કોને ભરોસો છે? કાલ સુધીમાં તો કાળ કોણ જાણે કેટલાકનાંએ ગળાં પકડશે! અને તેટલામાં આપણેજ કદાપિ આવ્યા તો કાલે શું કરીશું! કાલેતો જવાબ દેવા જગત કર્ત્તાની હજુર જવું પડશે ત્યાં શો જવાબ આપીશું? બીજી રીતે જુઓ કે કાલ કાલ કરતાં એવી કેટલી કાલો ગઇ? આપણી જીંદગીમાથી એટલી કાલ ઓ–

છી થાયછે કે વધેછે? "મા જાણે દીકરો મોટો થાયછે ને કાળ જાણે આયુષ્ય ઘટેછે" એ પ્રમાણે જેટલા દીવસ આપણે એરીતે નકામા કહાડીશુ, તેટલા દીવસ આપણા આવરદામાંથી ઘટશે કે વધશે? માટે આપણને જરૂરછે કે કાલકાલ કરતાં નકામો વખત ખોવો નહીં. જે કામ આજે થતું હોય તે કાલ ઉપર ન રાખવુ. વખત એ ઘણો ઉપયોગી ને કીમતીછે. અંગ્રેજીમાં એક કહેવતછે કે "વખત બચાવ્યો એટલે પૈસા કમાયાની બરાબરછે." અને તે ખરૂંછે. માટે પરદેશની અને આ દેશની સ્ત્રીઓ વખતનો કેવો ઉપયોગ કરેછે અને આ દેશની સ્ત્રીઓએ વખતનો કેવો ઉપયોગ કરવો, એ તપાશીએ.

આ દેશની ઘણીખરી સ્ત્રીઓ—ભાગ્યેજ કોઇ બાદજાય—પોતાનો રાંધવા જમવાને, જરૂરીઆત ઘરં ધંધાનો અને રાતરે સુવા સિંવાયનો બાકીનો બધો વખત પોતાની સખીઓ સાથે નકામી કુથલી કરવામાં, લોકોની કે બીજી બૈરીઓની નિંદા કરવામાં, આળસમાં કે ઉંઘવામાં, સાસુ કે વહુ અગર ઘરમાં બીજાં સાથે લઢવામાં, નાતમાં રોવા કુટવા જવામાં, ભૂત પ્રેતની કે ડાકણ શાકણની વાતો કરવામાં, ઇત્યાદિ બાબતોમાં પોતાનો અમુલ્ય વખત ગુમાવેછે; કેટલીક માત્ર વખતના કેટલાક ભાગનો કાંઇક ઉપયોગ કરેછે. પોતાનાં છોકરાંને નવરાવવા ધોવરાવવામા માથું ચોળવા ઓળવામા, લુગડાં ફાટયાં તુટયાં સાંધવામા કે સીવવામાં ગાળેછે, પણ તેઓ ભાગ્યેજ ઇશ્વરની ખરી ભકિત કરતી હોય; તેઓમાંની એકે એકાતમાં બેસી પોતાના ગુનાની માફી તે મહાપિતાની પાસે માગતી નથી; તેઓ પોતાનું ને પોતાની જાત બેનોનુ સારૂં કેમ થાય તે વિષે વિચાર કરતી નથી; તેઓ નવરાશમાં સારા પુસ્તકો વાંચતી નથી. તેઓ પોતાની સખીઓ સાથે, પોતાનુ સારૂ થવાનો અને પોતાની બેનોનું કલ્યાણ કરવાનો વિચાર કરતી નથી. ઘરમાં કેમ બંદોબસ્ત રાખવો, ધણીને કેમ ખુશી કરવો, સગાં વહાલાં અને ઘર

નાં સ્નરવે સાથે કેમ વરતવું તથા કેમ ખુશી કરવાં, છોકરાંને કેવી રીતે કેળવવાં, ઉપદેશ કેમ કરવો ઇત્યાદી બાબતો વિશે તેઓ ભાગ્યે વિચાર કરતી હોય.

તેણે સવારમાં હમેશાં વેહેલાં ઉઠી દાતણ પાણી કરી ઇશ્વર ભકિત કરવી, ઘરને વાળી ઝાડી સાફ કરવું. પછી પોતે માંથુ ઓળી નાહી ધોઇ પોતાનાં છોકરાંને નવડાવી સાફ કરવાં. આઠ દસ દહાડે વાળ ચોળવા. છોડીના વાળ નિત્ય હોળવા, ને પોતાનાએ નિત્ય હોળવા, માથામાં જુઓ પડવા ન દેવી, હમેશાં વખતસર રસોઇ કરવી. પોતાના સ્વામીને બહાર જવાના વખત પેહેલાં ને બહાર ગયા હોય તો તેના આવતા અગાઉ રસોઇ પાણી તૈયાર રાખી તેની રાહા જોવી. એ આવે કે પાણી સાબુ ઇત્યાદી નાવાને આપવું. પછી સઘળાંએ જમવું. જમતાં જમતાં ગમત થાય તેવી હાસ્ય વિનોદની વાતો કરવી. હાસ્ય વિનોદમાં જમેલું અન્ન જલદી પચો જાય છે. ઘરમાં ચાકર રાખવાની શકિત ન હોય તો બધું કામ હાથે કરવું. એઠવાડો કાહાડી વાસણ કુસણ અજવાળી પોતે ઘર કામથી પરવારી થોડી વાર ઇશ્વર ભકિત કરવી. તે પછી પોતાનાં છોકરાંને કે પોતાના સ્વામીનાં ને પોતાનાં કપડાં વગેરે સાફ કરવાનાં ને સાંધાનાં હોય તે સાંધી, સીવી, ધોઇને સાફ કરવાં. તેમ કરતાં નવરાશ મળે તો પોતાને ગુંથતાં, ભરતાં કે બીજો કોઇ ઉપયોગી હુનર આવડતો હોય તો તેમ કરવું. તે ન આવડતું હોય તો તે પોતાની હોંશીઆર સહીએર પાસે શીખી લેઇ તેમ કરવું. કેટલોક વખત ઉપયોગી રસિક ને સુનીતિના ગ્રંથ વાંચવામાં ગાળવો. કોઇ કોઇ વાર સ્નેહીઓને મળવા જવું, સંધ્યાકાળ થાય કે રસોઇની તૈયારી કરવી. સ્વામી થાકીને આવે તેને ગમત મળે તે સારૂ અગાઉથી વિચાર કરી પેરવી કરવી. વાળુ કરતાં કે સવારે જમતાં છોકરાંને અને પોતાને ઉપયોગી જ્ઞાન મળે અને ગમત થાય એવી રૂ વાત ચીત કરવી, નવરાશમાં કે કોઇ પ્રસંગે વેહેમીકે

અવગુણ ગણે એવી વાતો ન કરવી. વાળુ કરી પરવાર્યા પછી છોકરાને સુવાડવાં સવારે ઊઠે કે તેમની આંખો નિત્ય ટાઢે કે ઉને પાણીએ ધોવી. ચીપડા કાઢી સાફ કરવી. જો તેમને કાંઈ પાઠ આપવાનો હોય તો પાઠ આપવો. પોતાને કાંઈ જ્ઞાન લેવુ હોય તો તે સ્વામી પાસેથી લેવું. ધણીની આગળ વર્તમાનપત્ર કે ચોપાનીઆ વાંચવાં કે બીજો તેવુ ગાવુ ને આનંદમાં રહેવુ. લઢાઈ ટંટાની કે તેને દીલગીરી કે શોચ થાય એવી વાતો ન કરવી. હમેશાં સુતા અગાઉ ઇશ્વર ભક્તિ કરવી.

જેઓ ધનવંતની સ્ત્રીઓ છે, જેઓ ચાકર અને રસોઇ આ રાખી શકે એવા ધણીની સ્ત્રીઓ છે તેઓએ પણ એજ પ્રમાણે ચાકરનું ને રસોઇઆનું કામ કરવુ એમ કહેવાની મારી બીલકુલ મતલબ નથી. તેમણે પોતે જાતે દાતણ પાણી કરી મસ્તકના કેશ સમારી પરવાર્યા પછી નાહી ધોઇ પોતાનાં છોકરાં નવડાવી ધોવડાવી ઇશ્વર ભક્તિ કરવી. રસોઇઆ ઉપર રસોઇ ની તથા ચાકર ઉપર ઘરના કામ કાજની અને સર સામાનની ગોઠવણીની તજવીજ રાખવી. ઘરને બરાબર વળાવી ઝુડાવીલીંપી ગુંપી સાફ રાખે તેની તજવીજ રાખવી. સ્ત્રીઓના બેદરકારપણાથી ઘણા ચાકરો ઘર તથા સામાન વગેરે બરાબર સાફ રાખતા નથી, પાણી બે ત્રણવાર ગળતા નથી, સરસામાનની ઉપર નીચેથી, ભીંતથી બારી બારણાંખર વગેરેથી પુંજો કહાડતા નથી, આંગણા ને પાણીઆરા સાફ કરતા નથી, લુગડાં લત્તા ધોઇ સારાં કરતા નથી, સામાન સાચવતા નથી, દાણોદુણી ચોરી જાયછે, મગાવેલો માલ તપાસ કરીને સારો લાવતા નથી, અંદરખાનેથી એ તથા રસોઇઆ ઘી-મસાલો વગેરે મારી ખાયછે. ઘરમાંથી સરસામાન ચોરાયછે. છોકરાને કુચાલ શીખવેછે વગેરે તે પ્રમાણે ન થાય માટે ઘર ધણીઆણીએ તેની તપાસ સારી પેઠે રાખવી જોઇએ છીએ. એ તેણીનુંજ કામછે, પોતે નવરાશના વખતમા વેહેમી ગપોના સપાટા માર્યાને ને પરનિંદા કર્યાને બદલે ઈશ્વર ભક્તિ, ભરત

ભરવું, અભ્યાસ કરવો, સારાં સારાં નીતિનાં ને વિદ્યાનાં પુસ્તકો વાંચવાં, છોકરાંની કેળવણી ઉપર તપાસ રાખવી, ઘર ખરચની તજવીજ રાખવી, પોતાના સ્વામીને રાજી કરવાના ઉપાયો યોજવા, ઇત્યાદી કરવામાં વખત ગુમાવવો. સ્વામીની આગળ નકામી ફરીઆદોને બદલે તે રાજી થાય તેવી વાતો કરવી. કોઇ કોઇ પોતાની કેળવાએલી બેનપણીઓ સાથે મળીને દેશમાં સુધારો થાય તેવી વાતો ને ઉપાય કરવા. કન્યાશાળામાં જઇ પરીક્ષા લેઇ તેમને ઉત્તેજન આપવું. પોતાના શરીરને કસરત મળે ને દેશને લાભ થાય. પોતાની જાતીઓનો સારી થાય તેને માટે ફરવું, સ્ત્રીમંડળીઓ સ્થાપવી, ભાષણ કરવાં. ઇત્યાદિ કામો તવંગરની સ્ત્રીઓને કરવાનાંછે. ગરીબની ખબરદાસ લેતી. સુનીતિને સ્ત્રી કેળવણી ને ઉત્તેજન આપવું છે.

જેઓ શેઠાણીઓ અને સાધારણ વર્ગની સ્ત્રીઓછે તેમને માટે કહ્યા પછી હવે હલકા વર્ગની સ્ત્રીઓએ શું શું કરવું તે વિશે વિચાર કરીએ. તમણે પણ સવારના પહોરમાં વેહેલાં ઉઠી દળવું, પાણીછાણી વગેરે કરવાનું હોય તે કરી દાતણપાણીથી પરવારી માથાના વાળ સમારવા પછી નાહીને ઇશ્વર ભક્તિ કરી, છોડીઓના કેશ સમારી, છોકરાંને નવડાવી ધોવડાવી રસોઇથી પરવારી, સ્વામી, પોતે અને છોકરાંના જન્મ્યા પછી એઠવાડ કહાડી પુંજો કહાડી લોટ અજવાળી પાછળ કહ્યા પ્રમાણે પછી ઘરનો સામાન તથા લુગડાં લતાં સાફ કરવાં. ફાટાં તુટાં સાંધી સારાં કરવા. ધણી ઘેર બેસી કામ કરતો હોય જેમ કે દરજી, મોચી, લુહાર, કુંભાર, ઘાંચી, સોની, શાળવી, જડીઆ ઇત્યાદિ તેમની બેરીઓએ તેમને મદદ થઇ શકે માટે દરરોજ સુરત રાખી તથા શીખવાની ચાનક રાખી તે કામ અથવા પોતાનાથી થઇ શકે તેવું શીખી લેઇ પોતાના ધણીને તેના કામમાં મદદ આપવી. ધણી બહાર જઇ કામ કરતો હોયતો પોતાનાથી મદદ થઇ શકે તેવાં કામ શીખી લેઇ ઘેર બેઠાં તે કામ

તે આવતાં અગાઉ તઇયાર કરી રાખવા. ધણી જોરૂ થોડો કાળ વાંચવુ મંજુર હોય તો પોતે કોઇ ધંધો શીખી પૈસા કમાઇને અથવા પોતે જાતેથી પરવારી મજુરી કરીને તેને તેના કામમાં મદદ આપવી. જેઓ વિદ્વાનોની સ્ત્રીઓ છે તેમને મૂર્ખ રહેવા જેવું શરમ ભરેલું બીજું કાંઇ નથી. તેમણે પોતે અભ્યાસ ન કર્યો હોય તો પોતાના પતિની નવરાશના વખતમાં થોડો વખત શીખી લઇ ઘણી મેહેનતથી અભ્યાસ કરવો જોઇએ. સારા સારાં વર્ત્તમાનપત્ર, ચોપડીઓને ચોપાનીઆં વાંચી જ્ઞાનમાં વધારો કરી, પોતાના સ્વામીને લખવામાં, વાંચવામાં, વિચાર કરવામાં કે કોઇ જાહેરકામ કરવામાં પોતાનાથી બને તેટલી મદદ અને ઉત્તેજન આપવું જોઇએ. મતલબ કે જેનો સ્વામી જેવો હોય તેણે તેને યોગ્ય થઇ પોતાના કામથી પરવારી તેને પોતાનાથી બનતી મદદ કરવી જોઇએ.

આપણી સ્ત્રીઓની માફક સુધરેલા દેશની ઘણીક સુધરેલી સ્ત્રીઓ પોતાના વખતને નકામો જવા દેતી નથી. તેઓ વખતની ખુબ જાણેછે. તેનો કેમ ઉપયોગ કરવો તે તેમને તેમના માબાપો એ શીખવેલું હોવાથી માલમ હોયછે. તેઓ બાળકોને સુધારવા પાછળ, સગાંને અને ધણીને રાજી રાખવાપાછળ, પોતાની જાત બેનોનું સારૂ થવા પાછળ, પોતાનો વખત ગાળેછે. પોતાના જેવી પોતાની બીજી સખીઓને એકઠી કરી સભા ભરેછે અને સ્વદેશની તથા વિદેશની સ્ત્રીઓની હાલત જાણવાના તથા તેમની હાલત સુધારવાના ઉપાયો શોધેછે, અને તે પ્રમાણે કરવાને પોતાનાથી બનતો પ્રયત્ન કરેછે. ઘેર પણ નીતિનાં પુસ્તકો વાંચવાં, ઇશ્વર ભક્તિ કરવી, સીવવું, ગુંથવું ને ભરવુ તથા ગાવું એમાં વખત ગાળેછે. તેઓ પરનિંદા કે વેહેમની વાતો કરતી નથી, વળી કેટલીક ઉંચા પ્રકારની વિદ્યાઓ તેઓ શીખેછે. મોટી સભાઓમાં મોટાં મોટાં ભાષણ આપેછે, ઇત્યાદિ અમેરિકાના યુનેટેડસ્ટેટસ (સ્વતંત્ર સંસ્થા-

ને)ની સ્ત્રીઓ બીજા દેશો કરતાં વધારે આગળ પડતી છે. તેઓ ડાકટરી કામ શીખીને પરીક્ષા આપેછે, સંસારિક સ્થીતિ સુધારવાને મોટી સભાઓમાં ભાષણો કરેછે, પોતાના કુળના હકો તથા સ્થીતિ સાચવી કરવાને જેમ બને તેમ આગળ પડેછે, પરદેશોમાં મુસાફરી કરેછે, અને ત્યાંની સ્ત્રીઓની હાલત કેવી છે, તથા કેવી રીતે કરવાથી સુધરે તેની તપાસ ને વિચાર કરી યોજના કરેછે. તેમણે ત્યાં દેશેદેશની સ્ત્રીઓની હાલત વિષે તપાસ કરવાને " ઇન્ટરનેશનલ વીમેન્સલીગ" એ નામની સભા સ્થાપેલીછે, તેની મારફત પરદેશોમાં કાગળો લખી તથા માણસોને મોકલી ત્યાંની સ્ત્રીઓની હાલત જાણવાને તથા તે સુધારવાને પ્રયત્ન કરેછે. ગ્રીસની સ્ત્રીઓ—સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓનો પ્રાચીન ઇતિહાસ અને હાલનો ઇતિહાસ સરખાવતાં દયા ઉપજાવવા જોગ ફેરફાર થઇ ગયોછે. અને ખરેજ સ્વતંત્ર સંસ્થાનની સ્ત્રીઓએ તેમની દયા ખાઇ તેમના હાલત સુધારવા માટે ભલામણ અને સૂચનાઓ કરી હતી. એજ સંસ્થાનની સ્ત્રીઓ—ઉપર કહેલી સભાના મેમ્બરોએ આપણો મુબાઇનો પ્રખ્યાત કાવસજી મેહેરવાનજી શરાફ અમેરિકા ગયો ત્યારે તેની મુલાકાત લીધી હતી તથા તેની મારફત આપણા દેશની સ્ત્રીઓની હાલત જાણી લીધી હતી. એટલુંજ નહીં પણ તે હાલત સુધારવાને આપણા દેશમાં શાશા ઉપાય લેવાયાછે અને લેવાયછે તે સંબંધી માહીતગાર થવા સારૂ આગળ પત્ર લખવાને એજ શખ્સને તમનો હિંદુસ્થાનનો આડતીઓ ઠરાવ્યોછે. આહા તેઓ આપણાથી કેટલે દૂર છતાં કેટલી ઉત્કંઠા રાખેછે! ધન્યછે તેમને. મીસ. મેરીકાર્પેન્ટરનું નામ આપણે સઘળા જાણીએછીએ તે ઇંગ્લંડનીછે. એણે પોતાનું આખું સ્ત્રી જાતની હાલત કેવીછે, તે તપાસવા પાછળ અને તે કેમ સુધરે તેના ઉપાયો યોજવામાં, તથા વિચાર કરવા પાછળ દેશે દેશ ફરીને ગુમાવ્યુંછે. એ પરોપકારી બાઇએ, એ બાબત પોતાના પૈસા ખરચવામાં

અને પોતાના જેવી ઉત્સાહી સ્ત્રીઓને સમજાવી ફંડ કરી તે પ-
ઈસા ખરચવામાં કાંઈ ગણી રાખી નથી. એ પરગજુ બાઈ
આપણા દેશમાં પણ ચારવાર આપણી સ્ત્રીઓની હાલત
જોવા આવી હતી. તથા આપણી સ્ત્રીઓની હાલત કેમ સુ-
ધરે તે વિશે વિચાર કરી કેળવણી વધવાની યોજના કરી. તે
સારૂ સ્ત્રી શીક્ષકો જોઈએ તે તેને પ્રથમ જણાયું. તથી એ શી-
ક્ષકો તૈયાર કરવા ફીમેલ નાર્મલ સ્કુલો સ્થાપવી એવી સરકાર-
માં ભલામણ કરી. એ નાર્મલ સ્કુલોમાં અંગ્રેજ મડમ ઉપરી
તરીકે જોઈએ, તે ઈંગલાંડથી મોકલવા એણે કબુલાત આપીને
તે પ્રમાણે મોકલી. મુબાઈ ઈલાકામાં પ્રથમ મુબાઈ અને અમ-
દાવાદમાં અને હાલમાં મુંબાઈ તુટવાથી પુના ને અમદાવાદમાં જે
નાર્મલ સ્કુલો થઈ છે, અને ધીરે ધીરે આપણી કન્યાશાળા-
ઓમાં સ્ત્રી શીક્ષકોની ખોટ એ નાર્મલ સ્કુલો પુરી પાડશે,
તેમાં એ પરોપકારી બાઈનો શ્રમ પણ ખરો. આપણા ઉપર મી-
સ મેરી કાર્પેન્ટરે મોટો ઉપકાર કર્યો છે. અને હજુ એ
બાઈ જંપતી નથી. આપણી કન્યાશાળા અને નાર્મલ સ્કુલો
સારૂ ભરતનો અને બીજો સામાન તથા નમુના મોટું ખરચ
કરી મોકલે છે. ઈંગલાંડમા ભાષણો કરેછે, ચોપાન્ય કહાડે છે,
ઈત્યાદિ ઉદ્યોગમાં આપણી સ્ત્રીઓની હાલત સુધારવા પાછળ
મંડી રહે છે. એ કુવારી છે. ધન્ય છે એ પરોપકારી બાઈને.
આપણી સ્ત્રીઓ પોણોસ વરસની થઈ પરદેશમાં જાય, પારકી
સ્ત્રીઓને માટે મેહેનત કરે, પૈસા ખરચે, દેશમાં ને પરદેશમાં
ભાષણો કરે, પોતાના જેવી બીજી પોતાની પરગજુ સખીઓને
તેમાં મદદ કરવા ઉશ્કેરે, અને ચોપાન્યા કહાડે, એવો દ-
હાડો ક્યારે આવશે! ઈશ્વર તું મારા દેશમા મીસમેરી કાર્પે-
ન્ટર જેવી વિદ્વાન પરોપકારી ને પરાક્રમી સ્ત્રીઓ ક્યારે ઉત્પન
કરીશ!

આપણી સ્ત્રીઓ સમળી હમણાજ યુનેટેડ સ્ટેટસની

ન)ની સ્ત્રીઓ બીજા દેશો કરતાં વધારે આગળ પડતી છે. તેઓ ડાક્ટરી કામ શીખીને પરીક્ષા આપેછે, સંસારિક સ્થીતિ સુધારવાને મોટી સભાઓમાં ભાષણો કરેછે, પોતાના કુળેલા હકો તથા સ્થીતિ સાજી કરવામે જેમ બને તેમ આગળ પડેછે, પરદેશોમાં મુસાફરી કરેછે, અને ત્યાંની સ્ત્રીઓની હાલત કેવી છે, તથા કેવી રીતે કરવાથી સુધરે તેની તપાસ ને વિચાર કુરી યોજના કરેછે. તેમણે હવાં દેશે દેશની સ્ત્રીઓની હાલત વિષે તપાસ કરવામે "ઇન્ટરનેશનલ વીમેન્સલીગ" એ નામની સભા સ્થાપેલીછે, તેની મારફત પરદેશોમાં કાગળો લખી તથા માણસોને મોકલી ત્યાંની સ્ત્રીઓની હાલત જાણવાને તથા તે સુધારવાને પ્રયત્ન કરેછે. ગ્રીસની સ્ત્રીઓ—સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓનો પ્રાચીન ઇતિહાસ અને હાલનો ઇતિહાસ સરખાવતાં દયા ઉપજાવવા જોગ ફેરફાર થઇ ગયોછે. અને એજ સ્વતંત્ર સંસ્થાનની સ્ત્રીઓએ તેમની દયા ખાઇ તેમની હાલત સુધારવા માટે ભલામણ અને સૂચનાઓ કરી હતી. એજ સંસ્થાનની સ્ત્રીઓએ—ઉપર કહેલી સભાના મેમ્બરોએ આપણા મુંબાઇનો અધ્યાત કાવસજી મેહેરવાનજી શરાફ અમેરિકા ગયો ત્યારે તેની મુલાકાત લીધી હતી તથા તેની મારફત આપણા દેશની સ્ત્રીઓની હાલત જાણી લીધી હતી. એટલુંજ નહીં પણ તે હાલત સુધારવાને આપણા દેશમાં શાશા ઉપાય લેવાયાછે અને લેવાયછે તે સંબંધી માહીતગાર થવા સારૂ કાગળ પત્ર લખવામે એજ શખ્સને તેમનો હિંદુસ્થાનનો આડતીઓ ઠરાવ્યોછે. આહા! તેઓ આપણાથી કેટલે દૂર છતાં કેટલી ઉત્કંઠા રાખેછે! ધન્યછે તેમને. મીસ. મેરીકાર્પેન્ટરનું નામ આપણે સઘળા જાણીએછીએ તે ઇંગ્લંડનીછે. એણે પોતાનું આયુષ્ય સ્ત્રી જાતની હાલત કેવી છે, તે તપાસવા પાછળ અને તે કેમ સુધરે તેના ઉપાયો યોજવામાં, તથા વિચાર કરવા પાછળ દેશે દેશ ફરીને ગુમાવ્યુંછે. એ પરોપકારી બાઇએ, એ બાબત પોતાના પૈસા ખરચવામાં

અને પોતાના જેવી ઉત્સાહી સ્ત્રીઓને સમજાવી ફંડ કરી તે પં- ડીતા ખરચવામાં કાંઇ ગણ્યું રાખી નથી. એ પરગજુ બાઇ આપણા દેશમાં પણ ચારવાર આપણી સ્ત્રીઓની હાલત જોવા આવી હતી. તથા આપણી સ્ત્રીઓની હાલત કેમ સુ- ધરે તે વિશે વિચાર કરી કેળવણી વધવાની યોજના કરી. તે સારૂ સ્ત્રી શીક્ષકો જોઇએ તે તેને પ્રથમ જણાયું. તેથી એ શી- ક્ષકો તૈયાર કરવા ફીમેલ નાર્મલ સ્કુલો સ્થાપવી એવી સરકાર- માં ભલામણ કરી. એ નાર્મલ સ્કુલોમાં અંગ્રેજ મડમ ઉપરી તરીકે જોઇએ, તે ઈંગલાંડથી મોકલવા એણે કબુલાત આપીને તે પ્રમાણે મોકલી. મુબાઇ ઈલાકામાં પ્રથમ મુબાઇ અને અમ- દાવાદમાં અને હાલમાં મુંબાઇ તુટયાથી પુના ને અમદાવાદમાં જે નાર્મલ સ્કુલો થઇ છે, અને ધીરે ધીરે આપણી કન્યાશાળા- ઓમાં સ્ત્રી શીક્ષકોની ખોટ એ નાર્મલ સ્કુલો પુરી પાડશે, તેમાં એ પરોપકારી બાઇનો શ્રમ પણ ખરો. આપણા ઉપર મી- સ મેરી કાર્પેન્ટરે મોટો ઉપકાર કર્યો છે. અને હજી એ બાઇ જંપતી નથી આપણી કન્યાશાળા અને નાર્મલ સ્કુલો સારૂ ભરતનો અને બીજો સામાન તથા નમુના મોટું ખરચ કરી મોકલે છે. ઈંગલાંડમા ભાષણો કરેછે, ચોપાન્ય કહાડે છે, ઇત્યાદિ ઉદ્યોગમાં આપણી સ્ત્રીઓની હાલત સુધારવા પાછળ મંડી રહે છે. એ કુવારી છે. ધન્ય છે એ પરોપકારી બાઇને. આપણી સ્ત્રીઓ પોણોસ વરસની થઇ પરદેશમાં જાય, પારકી સ્ત્રીઓને માટે મેહેનત કરે, પૈસા ખરચે, દેશમા ને પરદેશમા ભાષણો કરે, પોતાના જેવી બીજી પોતાની પરગજુ સખીઓને તેમાં મદદ કરવા ઉશકેરે, અને ચોપાન્યા કહાડે, એવો દ- હાડો કયારે આવશે? ઈશ્વર તુ મારા દેશમાં મીસમેરી કાર્પે- ન્ટર જેવી વિદ્વાન પરોપકારી ને પરાક્રમી સ્ત્રીઓ કયારે ઉત્પન કરીશ?

આપણી સ્ત્રીઓ સઘળી હમણાજ યુનૈટેડ સ્ટેટસની

સ્ત્રીઓ જેવી કે મીસમેરી કાર્પેન્ટર જેવી થઇ જાય એમ નથી. તેઓ પોતાનો વખત એમના જેવા ઉમદા કામો કરવા પાછળ ગાળે એવું હાલમાં બને તેમ નથી. તો પણ તે સઘળું નહીં તો થોડું પણ તેઓ કરી શકે ખરી. પોતાની મુર્ખા સખીઓ સાથે ગપો મારીને બદલે, અથવા વેહેંગી વાતો કરવામાં ને નકામી કુથલી કે નિંદા કરવામાં વખત ગાળ્યાને બદલે, તેઓ પોતાની સમજુ સખીઓ સાથે મળીને કન્યાશાળામાં જઇ થોડીવાર બેસે, તેમને ઇનામ આપે, તેમને અભ્યાસ કરવાને ઉત્તેજન ને શીખામણ આપે, તેમને નીતિવાન, ડાહ્યાં, સમજુ ને પરગજુ થાય એવી શીખામણ આપે, સ્ત્રીઓની જાહેર નહીં તો ખાનગી બેઠકો કરેછે તેવી સભાઓ કરી બીજી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓને શીખામણ મળે અને ઉતરની સ્ત્રીઓ પોતાના જેવી થાય, એવાં ભાષણો આપી સમજાવે. ભરત, ગાયન, આદી મૂર્ખ સ્ત્રીઓને શીખવવામાં પોતાનો વખત ગાળે, તો પણ ઘણો ફાયદો થાય. આપણી સ્ત્રીઓ પોતાની મેળે મરદની મદદ વગર કાંઇપણ કરી શકે એવું નથી. તેમને ઉશકેરણી જોઇએ છીએ, તેમને વારે વારે પ્રેરણા અને ટોકની જરૂર છે, તેમને જાહેરમાં (નિશાળ કે ખાનગી સભામાં) જવાની ને બોલવાની હીમતની જરૂર છે. આપણા મરદો તેમને એ પ્રમાણે સારાં કામો કરવાને ઉશ્કેરે, તેમ હીમત અને ટેકો આપે તો ખુસુસ આપણી સ્ત્રીઓ તેમની જાત બેનોને અને છેવટ આપણા દેશને ઘણો ફાયદો કરી શકે. આવાં આવાં નાનાં કામ આપણાં બધરાં પ્રથમથીજ જો કરતાં થશે તો ધીરે ધીરે જે દેશમાં સરસ્વતિ, લીલાવતિ, મનોહરી અને બીજી નામાંકીત સ્ત્રીઓ થઇ છે તે દેશમાં તેમને અને સ્વતંત્ર સંસ્થાનની સ્ત્રીઓને વિસારી દે એવી સ્ત્રીઓ ઉત્પન થશે. માટે આપણા સમજુ મરદોએ પોતાની સ્ત્રીઓને તેમના લાયક પ્રથમ નાનાં નાનાં સારાં કામની શરૂઆત કરાવવી જોઇએ, તથા તેઓ પોતા

ના નવરાશનો વખત સારાં, ઉપયોગીને યોગ્ય કામો કરવામાં ગાળે તેવી તેમને શીખામણ આપી તે પ્રમાણે વર્તવાને ટેવ પાડવી જોઇએ. ભાઇઓ! સજ્જનો! સ્ત્રીઓને દાસત્વમાંથી મુક્ત કરો, તેમને લુંડી ટાળી પત્ની કરો. ઘરના કામ ધંધા સ્ત્રીઓ કરે ને બહારના પુરૂષ કરે એ યોગ્ય છે. પણ છાડેલુ ખાનાર ચાકરડી, બાપ કે ભાઇ લુગડાં કરે તો પહેરે નહિ તો રહે ચીંથરે હાલ ને મેણાં ટુણા ખાય. એવી દુરદશામાંથી કાઢી તેમને સારી હાલતમાં આણવા માટે તેમના સમજુ સ્વામીઓએ સાવચેતી ને સંભાળ રાખવી જોઇએ. મારી આર્ય ભૂમીની સમજુ માતાઓએ ઉંચ પદવી પામી તે પ્રમાણે ચાલવામાં ને કરવામાં કોઇ પણ આળસ કે વિલંબ કરવો નહી જોઇએ, એજ મારી તેમને વિનંતિ છે

परमेश्वरनी प्रार्थना करवी.

આ દુનીઆના કર્ત્તા, પાલણ કર્તા ને ભરણપોષણ કરનાર વિશ્વવ્યાપી, સર્વના પિતાના સર્વ પુરૂષોએ તથા સર્વ સ્ત્રીઓએ પ્રાર્થના કરવી એ પણ એક ઘણોજ અગત્યનો વિષય છે. જે માહાપિતાએ આપણને ટુંકી મુદતના ઉંઘરૂપી મોતમાંથી સહી સલામત ઊઠાડ્યા, તેનો સવારના પોહોરમાં ઉઠીને ઉપકાર માનવો; જેણે આખો દિવસ આપણને આડે માર્ગ નહિ જવાને ચેતાવ્યા તેનો આભાર માનવો. તેની ચેતવણી ભૂલી જઈ અપરાધી થયાં હો તો ક્ષમા માગો. જેણે આપણી સંભાળ લઇને ભુખે મરવા નહિ દીધાં, જેણે આપણો વખત નકામો જવા દીધો નહિ, તેને સુતા પહેલા સંભારવો, તથા તેણે કરેલા ઉપકારનો પાડ માનવો, તેની આજ્ઞા વિરૂધ્ધ ચલાયું હોય તેની માફી માગવી, હવેથી તે પ્રમાણે નહિ કરવાને અરજ કરવી, અને તેમ કરતા અટકાવાને તે આપણને પ્રેરણા કરે માટે તેના કાલાવાલા કરવા, એ શું આપણને નકામું છે? એ શું ઓછું અગતનું છે? તેમ કરવું એ શું દરેક સ્ત્રી પુરૂષનો ધર્મ

નથી? સ્ત્રીઓએ તેમ કરવું એટલુંજ નહિ પણ તેમણે પોતાનાં બાળકોને પોતાનો દાખલો આપવો, અને તેમ હમેશાં કરવાને તેમને કહેવું જોઈએ. એ રીતે કરવાથી તે મહાપિતાનો ડર આપણા મનમાં તાજો રહે છે, આપણે આડે અવળે માર્ગે ચાલતા નથી. આપણાં છોકરાં આપણું જોઇને શીખે છે, ને તેમને પણ તેજ પ્રમાણે લાભ થાય છે. ટુંકામાં આપણ સર્વે નીતિને માર્ગે ચાલી નીતિવાન થઇએ છીએ. આપણે કોઇ વાર પરમેશ્વરનો ગુનો અજાણતાં કરીએ અને ખરા અંતઃકરણથી આપણે તેની માફી માગીએ તથા ફરીને તેમાં નહી કરવાની કબુલાત આપીએ તો તે આપણને માફી આપે છે. તે પણ આપણે ફરીને તેજ પ્રમાણે કરીએ તો માફી આપતો નથી. માટે તેમ નહિ થવાને આપણે સાવચેત રહેવું જોઇએ.તે સારૂ આપણ સર્વનો ધર્મ છે કે આપણે સવારમાં ઊઠીને અને સાંજે સુતા પહેલાં, એ રીતે દરરોજ ઓછામાં ઓછી બે વખત તેની સ્તુતી કરવી. તથા તે સિવાય દરેક પળે, દરેક કામ કરતાં; તે મહાપિતાને પોતાની સંમક્ષ સમજીને ચાલવું.

આપણી ઘણીખરી સ્ત્રીઓ "હાથમાં માળા ને પેટમાં લાળા" જેવું કરે છે. અને માળા ફેરવતી વખતે "બગભગતની પેઠે" મનમાં કાંઇ વિચાર કરતી હોય છે. એ ભક્તિ કરી ન કહેવાય. એ રીતે કરવાથી પરમેશ્વર રાજી થતો નથી, એતો લોકોને ઠગવાના ઉપાયો છે. પોતે નીતિવાન અને ભક્તિવાન છે એવું લોકોને બતાવી છેતરવાનું છે. પણ તે મૂર્ખ માણસોનેજ છેતરવાની રીત છે. જ્ઞાની તો સમજેછેજ. તેમજ જગત પિતા પણ તમારી એ યુક્તિથી છેતરાવાનો નથી. તે તો માળા ફેરવતાં કે પુજા કરતાં તમારા હૃદયમાં તમે શું ચોજો છો, તે પણ જાણે છે. જેને તમે રાજી કરવાને એવી યુક્તિ કરોછો, તે તો તમારી એવી કુડી ભક્તિની રીતથી ઉલટો નાખુશ થાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ ભક્તિ કરવાને બાને મંદીરમાં દરશણ કરવા

માટે જાય છે ને ત્યાં મહારાજની સાથે કે બીજા લોકોની સાથે જારકર્મ કરી પોતાની ખુરી મતલબ પાર પાડે છે, તેનું નામ ભક્તિ ન કહેવાય. એ રીતે કરી તમે તે મહાપિતાનો મહાકોપ તમારે માથે એ'ચી લો છો. માટે એવી ઉપર ઉપરની બતાવવાની ભક્તિ અથવા પોતાની ખુરી મતલબ સાધવાની ભક્તિ કરવાને બદલે, ખરા અંતઃકરણથી ખરી ભક્તિ કરો, નીતિને માર્ગે ચાલો અને પોતાના ગુનાની માફી તેની પાસે નમ્રતાથી માગો તથા તેવો ગુનો ફરીને નહિ કરવાને સાવચેત રહો કે તે મહાપિતા તમારા ઉપર ખુશી થાય અને મુવા પછી તમને મોક્ષ આપે.

આજના વખતની આપણી ભકતાણીઓને મ'દીરમાં દરશણ કરવાને નહિ જવા સારૂ કહીશું તો તેઓ માનવાની નથી. એવી અજ્ઞાન ભકતાણીઓને દુરાચરણને રસ્તે ચાલતાં અટકાવવાનો ઉપાય માત્ર એ છે કે સમજુ મરદોએ તેમને અટકાવવી. દરશણને બહાને થતાં કુકર્મ તેમના ધણીઓએજ અટકાવવાં. તેમની સમજુ સાહેલીઓએ તેમને શીખામણ દેવી.

અમદાવાદમાં જેવી મરદોની પ્રાર્થના સમાજ છે, તેવીજ ત્યાં સમજુ પુરૂષોએ સ્ત્રીઓને માટે પણ પ્રાર્થના સમાજ કરેલી છે. મરદોની ઈશ્વર ઉપર અચળ પ્રીતિ થવા અમદાવાદમાં તે નિર'જન નિરાકાર દેવની પ્રાર્થના કરવાને મ'દિર બાંધેલું છે, ત્યાંજ એ અનાદિ દેવની પ્રાર્થના કરવા સ્ત્રીઓ પણ મળે છે. જેમ મરદોને આડે મારગે જતાં અટકાવવાનો અને તે પ્રભુનો ડર રખાવવાનો એ સારો રસ્તો છે તેમજ સ્ત્રીઓને પણ છે. આવી પ્રાર્થના સમાજો આપણા દુરાચારી મ'દિરોને બદલે થાય તો આપણી સ્ત્રીઓ ખચીત દુરાચારી થતાં અટકે અને તે કરતાનો ભય રાખી ચાલે.

સહીઅરો કેવી જોઇએ તથા તેમની સાથે નવરાશનો વખત કેમ ગાળવો. આ ઘેરથી આ ઘેર અને આ સખીની પાસેથી

આ સખીની પાસે કે આડોસી પાડોસી પાસે નવરાશના વખતમાં જવું, ગપો મારવી, પોતાના જેવી વહેમી સાહેલીઓ પાસે વાતો કરવી, ફલાણી તો ભૂત થઇ ને ફલાણી કુવા ઉપર બેશી રહેછે. ફલાણા ચકલામાં તો ફલાણી ફલાણી ગીતો ગાયછે. ફલાણો તો સાપ થયોછે તે ફલાણીને કરડાને બોલે છે. ફલાણીના ઘરમાં તો ભૂત છોકરાં રમાડે છે, ને ફલાણાના ઘરમાં તો ભૂત ફલાણીની છાતી ઉપર ચઢી બેસેછે. બેન સામકોર તો આવી અને પ્રેમકોર તો આવી. બળ્યું હવે લાડકોરનું તો નામજ જવા દેની બેન. આવી આવી વાતો કરી વખત નકામો ગાળવો અને વખતે લઢી પડવું; જો ગાવું હોય તો અનીતિનાં ગીત ગાવાં. બીભત્સ બોલવું, જુંડી વાતો કરવી, આ તેમની નવરાશના વખતનો ઉપયોગ!! સંગત એવી ન કરવી જોઇએ કે તે અનીતિવાન કે વહેમી હોય, અનીતિ કે વહેમની વાતો કરે, અને અજ્ઞાનીની પેઠે ભેગાં થઇ લઢાઇઓ કરે એવાનો તો સંગજ કરવો નહિ જોઇએ. સોબતમાં તેવું કોઇ હોય તો આપણે તેને સુધારવી કે ન સુધરે તો તેની સોબત તજવી. ડાહ્યાની સોબત કરી રૂડી નીતિની ને સદ્‌ગુણની વાતો કરવી. નીતિની ને ઇશ્વર ભક્તિની (પ્રેમની—શૃંગાર રસની નહિ.) ગરબીઓ કે કાવ્ય ગાવી, પોતાની ને તેમની હાલત કેમ સુધરે તથા તે સારૂ શા શા ઉપાયો કરવા જોઇએ તે સોધવા, દેશ પરદેશના સમાચાર વિષે કે પુસ્તકો વિષે વાતો કરવી. ઘરનાં અને બીજાં સગાં વહાલાં રાજી કેમ રહે તેનો વિચાર કરવો; કોઇ નવિન જાતની વિદ્યા, ગાયન, ભરત, ઇત્યાદિ પોતાને આવડતું હોય તો તેમને શીખવવું, અથવા તેમને આવડતું હોય તો આપણે શીખી લેવું. કોઇ પરોપકારના કે ભલાના કામમાં મદદ કરવાના વિચાર કરવા. રોવા કુટવાનો, નાતો જમાડવાનો, કૂળ રૂપી કુવામાં પડવાનો (લગ્ન સંબંધી) બાળલગ્ન કરવાનો, વિધવા વિવાહ નહિ કરવા દેવાનો, વગેરે જે બુરા ચાલાઓ આપણા દેશને

ખરાબ કરી નાંખ્યો છે, તે આશાનો નાશ કરવાને આગેવાની કરવાને ઊત્સાહી થવું. સ્ત્રી કેળવણીમાં મદદ કરવી, કન્યાશાળા જઇને તપાસવી, તેમને ઇનામ, શીખામણ વગેરે આપી ઉતેજન આપવુ, એવું શાણી સાહેલીઓનું કામ છે. વરો કરજનો ધારો બંધ કરવાથી બચેલા રૂપીઆ ખરા પુન્યના કામમાં વાપરવાને મેહેનત કરવી એ સરખી ને શાણી સાહેલીઓનુ કામ છે. સ્ત્રીઓની હાલત સુધારવાને ઉપાયો સોધવા સારૂ સભાઓ કરવી અને ભાષણો આપવાં એ સાહેલીઓનું કામ છે. તથા સમજુ સ્ત્રીઓએ એવીજ સાહેલી કરવી જોઇએ. અને નવરાશનો વખત એવાંજ કામ કરવામા ગાળવો જોઇએ.

પોતાના ઘરમાં પણ નવરાશના વખતમાં ઘણું કામ કરવાનું હોય છે. બાળકોની માવજત કરવી એ તેમનું મુખ્ય કામ છે. ઘરમાં સર્વ વ્યવસ્થા કર્યા પછી, બાળકોને નવરાવી પોવરાવી, ઓળી ચોળી સાફ કર્યા પછી ઘરમાં વાળી ઝાડી રાચ રચીલુ સાફ કરીને ગોઠવ્યા પછી (ચાકર હોય તો તે સઘળું કરાવ્યા પછી), ઇશ્વરની ભક્તિ કરી પરવાર્યા પછી નવરાસના વખતમાં પોતાના નાના બાળકોને પોતાની પાસે બેસાડી નીતિની વાતો કહેવી, પોતાની સાથે હમેશા ઇશ્વર ભક્તિ કરાવવી કે તેઓ પણ નાનપણમાંથીજ ઇશ્વરનો ડર રાખતાં ને નીતિને રસ્તે ચાલતા શીખે, તે પછી તેમને ભણાવવા, દરેક વાતમાં દરેક વખતે બાળકને સાન ને ઉપદેશ મળે તેમ કરવુ. જમતી વખતે પણ તેમને રમુજ પડે ને જ્ઞાન મળે, એવી વાતો કરવી. રમતી વખતે કે ફરતાં હરતાં ક્યારે ચાલતાં, જુઠું બોલતા અને નઠારે રસ્તે ચાલતા જુઓ કે તુરત તેમને અટકાવો. તેમને ફરી ફરીને ટોકો ને અટકાવો તથા સુમાર્ગે ચાલતા શીખવો. તેમને તેમના ગજા પ્રમાણે હરરોજ સાન આપો. તેઓ પરોપકારી ને સદ્ગુણી થાય, તમારા નામને અને કૂળને દીપાવનાર થાય, તેવા નીવડે, એવો ઉપદેશ કરો. તેઓ સ્વાર્થી ને મતલ-

બીઆં બાયલાં ને પરતંત્ર, જુઠાં ને નામખોળું ન થતાં પરોપકારી ને પરગજુ, હીમતવાન ને સ્વતંત્ર, પ્રમાણિક ને નામ જાદાં થાય એવી પ્રેરણા કરો. બાકીના નવરાશના વખતમાં નીતિનાં, જ્ઞાનનાં ને ખરી ભક્તિનાં પુસ્તકો વાંચો, ભરત ભરો, સીવો, સાંધો અને બીજાં ઘર ઉપયોગી કામ કરો. તે કામથી પણ પરવારો તો વળી નવાં નવાં ન્યુસપેપરો વાંચો કે જેથી પરદેશની હાલત માલમ પડતી રહે; તથા તમારા જ્ઞાનમાં તાજો વધારો થતો રહે. ર્પાની સ્ત્રીઓની હાલત અને ગુણ તપાસો. તેમના લેવા લાયક સદ્દ્ગુણો હોય તે તમે લો, ને તજવા લાયક દુરગુણો હોય તે તજો. તેઓ જેમ સુધારામાં આગળ પગલાં ભરતી જાયછે, પોતાના સ્વામીને દરેક બાબતમાં બનતી મદદ આપવામાં પાછળ પડતી નથી, તેમ તમે તેના શદ્દ્ગુણો ને હીગત શીખો. તથા આપણા દેશનું કલ્યાણ થાય તેવું કાંઇ કરો. તમારી નવરાશનાં વખતનો યોગ્ય ઉપયોગ તમે એ રીતે કરતાં શીખો. એવી તમને સર્વને મારી વિનંતી છે.

રોવા કુટવાનો ચાલ. આ ચાલથી પણ આપણી સ્ત્રીઓનો ઘણો વખત નકામો જાયછે. કેટલીક મોટી નાતોમાં કે જેમાં દરરોજ ઘણું કરીને એકાદ મોત થાયછે; તે નાતની સ્ત્રીઓને તો દરરોજ બે ચાર કલાક નકામા જાય છે. કેટલીક નાતોમાં તે કરતાં કાંઇ ઓછો વખત જાયછે. ટુંકામાં સરાસરી દરરોજ ઓછામાં ઓછો અરધો કલાક દરેક સ્ત્રીનો નકામો જાયછે, એમ ગણીએ તો, લગભગ આખા વરસમાં એક પખવાડીયું (રાત નહી)તે સ્ત્રીનું નકામુ જાય છે. એટલે જો કોઇ સ્ત્રી ૪૮ વરસ એ પ્રમાણે કરે તો તેમાં ઓછામાં ઓછા બે વરસ તો, તેનાં રોવા કુટવામાંજ જાય. એટલે તેની આખી જીંદગીનો ચોવીશમો ભાગ તો માત્ર રોવા કુટવામાંજ જાય!! આ કેવું નુંકશાન કર્તા છે. એટલો વખત કોઇ ઉપયોગી કામ કરવમાં વાપર્યો હોય તો કેવું સારૂં! રો-

વા કુટવાના ચાલથી એ સિવાય પણ બીજા ઘણા ગેરફાયદા છે. કેટલીક ઉઘાડી છાતીએ ઉછળી ઉછળીને જોરભેર કુટતાં પોતાની છાતી ફાડી નાખે છે, ને તેથી લોહી નીકળે છે. કુટવાની અસરથી કેટલીક ગર્ભવંતી સ્ત્રીના ગર્ભ પણ ગળી પડે છે. તેમજ એ ચાલ મન ઉપર અને તન ઉપર અસર કરી માણસને બિમાર કરેછે ને તેથી ઘણું નુકશાન થાય છે. ત્યારે વિચારો કે એ બુરો ચાલ આપણને કેટલો હાની કરતા છે? શાસ્ત્રમાં પણ રોવા કુટવાની મનાછે (ગરૂડ પુરાણ જુઓ) વળી કુટવાથી મરનાર માણસ કાંઇ ફરીને જીવતો થતો નથી, જો જીવતો થતો હોય તો ભલે, પથર લેઇને છાતી કુટે!! પણ તે પ્રમાણે કોઇવાર કોઇપણ જીવતો થયો નથી. તેમજ મરનારાને પણ કુટવાથી કાંઇ લાભ થતો નથી, ઉલટું ગરૂડ પુરાણમાં કહ્યા પ્રમાણે નુકશાન થાયછે, ત્યારે રોવું કુટવું, વખત નકામો ખોવો ને માંદા પડવું તથા મરનારાને ફાયદાને બદલે ઉલટું નુકશાન કરવું એ શા વાસ્તે? મરનારના પાસેના સગાંને ત્યાં જઇ ધીરજ આપવી એ તેમનાં સગાં વહાલાંનું કામ છે. પણ રડવાથી તો ઉલટી તેને વધારે અસર થાયછે. વળી રડવા આવનારી બધા કાંઇ તેની સગીઓ હોતી નથી; તેથી કેટલીકને તો રડવું પણ આવતું નથી, ત્યારે તે પોતાનું દુ:ખ સંભારી ને રડેછે. ને કેટલીક તો બીલકુલ ઢોંગ કરેછે. કેટલીક બીજી કેવું કુટેછે તે જોવાને અને કેટલીક માત્ર ગમુજની ખાતર આવેછે!! ત્યારે તેમ કરી નકામો વખત શા માટે ગાળવો? રોવા કુટવા આવનારી સ્ત્રીઓની નીતિ પણ તુટે છે. જેઓ ઘર ખુણે કે ઓઝલ પડદે રહેનારી હોયછે, તેઓ ઉઘાડે છોગે છાતી ઉઘાડી મુકીને કુટે છે. તે વખત તેમની લાજ ને શરમ ક્યાં જાયછે? છાતી ઉઘાડી મુકવામા તેમની લાજ જતી નથી. અને છુટાં ફરવામાં આબરૂ જાયછે!! એ કેવી વાત! ઓઝલ પડદામાં રાખ્યાથી નીતિ સચવાયછે એમ કાંઇ નથી. તેમાં પણ

અનીતિવાન સ્ત્રીઓ ઘણી હોયછે.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સદ્ગુણો એ સ્ત્રીઓના શણગાર છે.

ઘરના સુખનો સઘળો આધાર એ સ્ત્રીના સદ્ગુણો ઉપર રહેલો છે. સ્ત્રીની શોભા ને ખુબ સુરતી એ સદ્ગુણો ઉપર રહેલી છે. એ સદ્ગુણોજ તેના સ્વામીને આનંદ પમાડેછે; ને સુખી કરેછે. ઉપરથી ગમે તેવી ખુબ સુરત સ્ત્રી હોય; પણ જો તેનામાં સદ્ગુણો ન હોય તો તે સ્ત્રી તેના ઘરનાંને આનંદ પમાડી શકતી નથી. તેના સ્વામીને તે દુખી કરેછે. તથા તેની ખુબ સુરતી, સદ્ગુણો વિના ઘરમાં કજીઆ કંકાસનું મુળ થાયછે. સદ્ગુણ રહીત સ્ત્રી તેનાં છોકરાંની સંભાળ રાખતી નથી, તેનાં વ્રધ્ધ સગાંનું વાજખી માન રાખતી નથી, પરોણાની ચોગ્ય બરદાશ લેતી નથી, મધુર વચન બોલતી નથી, ઘરનાં કોઇ ઉપર હેત પ્રીતિ રાખતી નથી, ગુસ્સાને પોતાના હ્રદયમાં ઘર કરવા દે છે, સંપનું સુખ તે સમજતી નથી, એક પતિવ્રત્ત કે શીયળવૃત્ત પાળતી નથી; તેના સ્વામીનો ચોગ્ય સોબતી થતી નથી, ટુંકામાં સઘળી રીતે તે પોતાના ઘરમાં દુખનું સાધન થઇ પડે છે. ઉપરથી બદ સુરત હોય, તો પણ જો તે સદ્ગુણી હોય તો તે ખુબ સુરત પણ દુરગુણી સ્ત્રી કરતાં ઘરનાંને વધારે સુખનું સાધન થઇ પડે છે. તેની બદ સુરતીને, તેના સદ્ગુણો ઢાંકી નાંખેછે. સુઘડતાથી, નમ્રતાથી, સભ્યતાથી, મધુર વચનથી, સંતોષને સંપથી, અંતઃકરણની હેત પ્રીતિ દર્શાવ્યાથી. ગુસ્સો તજવાથી, શીયળવૃત્ત પાળવાથી, પરોણાની ચોગ્ય બરદાશ લેવાથી, ને ઉદ્યોગીપણાથી; ઘરનાંને, પરોણાને, આડોસી પાડોસી તથા સગાં વહાલાંને તે સુખનું સાધન થઇ પડેછે. ઉપરથી દેખા

જરૂં પણ કાળા,બળેલા ને ન ખવાય એવાં ગરભવાળાં ઈંદ્રવરણા ના ફળને કોઈ લેતું નથી, કેમકે તે કાંઈ કામમા આવતું નથી. જે તેના ગુણ જાણેછે તે તેને પેહેલેથીજ તજેછે, ને નથી જાણતા તે હાથમાં લેઈ, જોઈને નાખી દેછે; પણ તેવા ઊપરથી દેખાવડાં હોય કે નહી પણ અંદરથી સ્વાદિષ્ટ એવાં મીઠાં ફળ ગમે તેવી હરકતો પડતા છતા પણ લેછે. તેજ પ્રમાણે સદ્ગુણ વિનાની દેખાવડી સ્ત્રી ઈંદ્રવરણાની માફક તેના ધણીને અને ઘરનાં સઘળાને અકારી થઇ પડેછે. પણ સદ્ગુણવાળી, નહિ દેખાવડી સ્ત્રી તેના પતિને અને ઘરના સઘળાને ચાહેછે. ને તે સ્ત્રીને તેના ઘરનાં ચાહેછે. સ્ત્રીઓ સોના રૂપાનાં ને હીરા મોતીનાં ઘરેણાને, ઉપરનું બદન શોભાવવાને ઘણું ચાહેછે. તે સારૂ સ્વામી સાથે કજીઓ કંકાસ કરેછે, ખરચ કરાવેછે, પૈસા નકામા રોકી રખાવેછે, ને વખતે ધણી હઠ કરીને તેના ધણીની શક્તિ નહીં હોવાથી ઘરેણા સારૂ કરજના ખાડામાં નાખેછે તથા ધણીને દુખી કરેછે. એ દુખમા પોતાને પણ ભાગ લેવો જ પડેછે, તેમજ કોઈ કોઈવાર તો તેજ ઘરેણાંને પાછાં અધીરે તથા પણ ઓછી કીમતે વેચવાની તેમને જરૂર પડેછે. ઘડેલા ઘાટ ભાગી નંખાવી બીજા કરાવેછે તેમાં સોનીનું કામ થાય છે. એવી હઠીલી ને મુર્ખ સ્ત્રીઓ ઉપરના બદનની માફક અંતઃકરણના શણગારો સજવા સારૂં ભાગ્યેજ મેહેનત કરતી હોયછે! તે માટે ભાગ્યેજ તેઓ પોતાના ધણીને મેહેનત આપેછે, જો તેઓ ઉપરના બદનની માફક અંતઃકરણને સદ્ગુણોના શણગારો વડે શોભાવવાને તેટલી મેહેનત અને હઠ કરે, તો ખચીત તેઓ તેને પોતાને, તેના સ્વામીને અને ઘરનાં સઘળાને ઘણાં સુખી કરી શકે. માટે સમજુ સ્ત્રીઓએ તેમજ કરવું જોઈએ.

થોડું બોલવુ, મોટાની મરજાદા રાખવી, ગુસ્સાને કબજે રાખવો, સઘળા ઉપર હેત રાખવુ, વેહેલાં ઉઠવું, મિતાહાર

કરવો, શાંત સ્વભાવ રાખવો, ઉદ્યોગી થવું, મધુરવાણીથી બોલવું, વિવેકથી વરતવું, બીજાઓનું સારૂં ઇચ્છવું, પરોપકારી થવું, અદાવત ન રાખવી, નિંદા ન કરવી, પરોણાની આગતાસ્વાગતા કરવી, સભ્યતા રાખવી, શીઅળવૃત પાળવું, ઇશ્વર ભક્તિ કરવી તથા તેનાથી ડરીને ચાલવું એ વગેરે સ્ત્રીઓને અંતઃકરણના શણગારો છે. +

ગુસ્સાને કબજે રાખવાથી, શાંતી ને સંતોષ રાખવાથી તેના ધણીને તે સુખ આપી શકેછે. કાંઇ બોલવું ચાલવું થાય, અથવા દુખનો વખત આવે ત્યારે તે તેના સ્વામીને શાંત કરી શકેછે, તથા સંતોષથી તેને ધીરજ આપી તે દુખો ખમવાને તે શક્તિવાન કરે છે. ઉદ્યોગી હોવાથી તે ઘરના કામ કાજથી જલદી જલદી પરવારીને ધણીને મદદગાર થઇ શકે છે. મધુર વાણીથી કે ગાયન ગાઇને તેને શાંત પાડી દુઃખ વીસરાવેછે. પ્રીતિથી અને દયાથી જેની સાથે તે વરતતી હતી, તેના પ્યારને અને દયાને એ રીતે તે પાત્ર થાયછે, ત્યારે તેઓ એને યોગ્ય આશરો આપેછે. થોડું બોલવાથી અને મર્યાદશીળ હોવાથી આડોસી પાડોશી વગેરે સરવે તેનાં વખાણ કરેછે. અને કીર્ત્તિ ગાયછે. શીઅળવૃત્ત પાળવાથી તેના સ્વામી ઉપર જેવી અચળ પ્રીતિ તેની હોવી જોઇએ, તેવીજ હમેશ રહેછે, તેથી તેઓ અરસપરસ સંપથી ચાલીને સુખી થાયછે.

× સ્ત્રીએ કેવી રીતે ચાલવું તે વિશે મનુસ્મૃતિના ૫ મા અધ્યાયના ૧૫૮ માં શ્લોકમાં મનુ કહેછે કે :

आसीता मरणात्क्षांता नियता ब्रह्मचारिणी
यो धर्म एक पत्नीनां कांक्षंती तमनुत्तमम् ॥

મતલબકે-સ્ત્રીએ મરતા સુધી પારકાનો કરેલો અવગુણ નહીં ગણકારતાં ક્ષમાવંત રહેવું, નીયમવ્રત પાળવું, સર્વ ઇંદ્રિય વિષય દુર કરી સદાચરણના નીયમ પાળવા તથા જે સ્ત્રીઓ એકજ સ્વામીને સુખ દુખમાં વળગી રહેલીછે, તેમના જેવો ધર્મ પાળવો.

શાયળ વૃત પાળવુ—માણસ માત્રને એ અગત્યનુ છે, કે તેણે નીતિથી ચાલવુ તેમજ સ્ત્રીઓને તે જરૂરનું છે. જેમ મરદના મા તેમજ સ્ત્રીનામા પણ વ્યભિચારનો દોષ હોવો ન જોઇએ. સ્ત્રી પુરૂષના જ્યારે લગ્ન થાય છે. ત્યારે એક બીજા ઉપર અચળ પ્રીતિ રાખવાનું વચન લેવાય છે. તે પ્રમાણે જો સ્ત્રી પુરૂષ ઉપર અચળ પ્રીતિ ન રાખે, પરાયા પુરૂષ ઉપર પ્રીતિ બાંધે, તો તેણે પોતાનું આપેલુ વચન તોડયુ કહેવાય. ઇશ્વરને હાજર જાણીને આપેલુ વચન. જો બેમાથી એક પણ તોડે, તો તેના ઉપર પરમેશ્વર ગુસ્સે થાય છે. મરદ સ્ત્રીનો હાથ ઝાલીને અગર સ્ત્રીએ પોતાનો હાથ મરદને આપીને, તેઓ એક બીજા ઉપર વચન વડે પ્રીતિ રાખવાને બંધાયા છે અથવા તેઓ પરસ્પરસ પોતાનું આપેલુ દીલ તોડીને તેઓમાનું એકપણ જો પરાયાને પોતાનું દીલ અર્પણ કરે—પછી ગમે તે કારણથી તો તે પરમેશ્વરનો મોટો ગુન્હેગાર ને ચોર થાય છે. વળી એજ પ્રમાણે માણસો સંસારીક નિયમ તોડીને વરતે,તો તેથી સંસારમાં પરણવાનું કારણ રહેતુ નથી તથા એ રીતે ચાલવાથી ધીરે ધીરે તેઓ જંગલી સ્થિતિમાં આવી જાય છે. ઇશ્વરી નિયમ પણ એવો છે કે, એક પુરૂષે એક સ્ત્રી, ને એક સ્ત્રીએ એક પુરૂષ વરવો, એજ સારૂ તેણે આ દુનિયામા મરદ અને સ્ત્રીની સંખ્યા લગભગ બરાબર કરી છે. સ્ત્રી જો પોતાના પરણેલા મરદ ઉપર ખરી પ્રીતિ રાખતી નથી, તો મરદની પ્રીતિ તે સ્ત્રીના ઉપર પણ બરાબર રહેતી નથી. એ સ્વભાવિક છે. જ્યારે એ પ્રમાણે થાય, ત્યારે તેમની સંસારિક સ્થિતિ ભ્રષ્ટ અને ધિક્કાર જોગ હાલતમાં આવી જાય છે. અને તેજ પ્રમાણે જો દેશના સઘળા લોકો ચાલે તો તે દેશની હાલત પણ તેવીજ થઇ જાય છે. તેઓને ઘરમાં બનતું નથી. હમેશા કજીઆ થાય છે અને કોઇ દિવસ સુખ પામતાં નથી. વ્યભિચારીને બીજા માણસોની અને ઇશ્વરની ચોરી કરવી પડે છે, ને તેને કોઇ દિ-

વર્સ નિરાંતે જંપીને ઊંઘ આવતી નથી. તેથી જે સુખ મેળવવાને તે ફાંફાં મારે છે, તે સુખ મળતું નથી.

આપણે ઘણીવાર જોઈએ છીએ કે, જે સ્ત્રીઓ પંડે ખરાબ હોય છે, તેમનાં બાળકપણ તેવાંજ ખરાબ નીકળે છે. તેઓ તેમના મા બાપનું જોઈને તેમનો દાખલો લેઈ નાનપણમાંથીજ વ્યભિચારી થઇ જાય છે. બાપનો દાખલો લેઈને દીકરો અને માનો દાખલો લેઈને તેની દીકરી, ઘણું કરીને જાર કર્મ કરતાં શીખે છે. અને એ રીતે આખું કુટુંબ વ્યભિચારી થાય છે. તેમની આબરૂ જાય છે, નિંદા થાય છે. તેઓ કંગાળને ગરીબ હાલતમાં આવી પડે છે. ને જ્યાં ત્યાં તેમના ઉપર ધિક્કાર ને ધીટ્કાર પડે છે. સૌથી વધારે આ જગતનો પિતા તેમના ઉપર નારાજ ને ગુસ્સે થાય છે. એટલે વ્યભિચારી ને આ દુનિઆમાં સુખ મળતું નથી, અને પર દુનિયામાં પણ તે નર્કમાં પડે છે. માટે આપણી સઘળી સ્ત્રીઓનો અને મરદોનો ધર્મ છે કે, તેમણે વ્યભિચાર નં કરવો. શીયળવ્રત પાળવું એ સ્ત્રીઓનો શણગાર છે. શીયળ પાળનારી સ્ત્રીનાંજ જ્યાં ત્યાં આ દુનિયામાં વખાણ થાય છે. અને પરદુનિયામાં પરમેશ્વર તેને અચળ સુખ આપે છે.

વ્યભિચાર કરવો એના જેવી ખરાબ વસ્તુ આ દુનીઆંમાં એકે નથી. વ્યભિચાર કરવા કરતાં તો ફળ ફુલ કે કંદમૂળ ખાઈને (આત્મ હત્યા કરીને) મરી જવું એ વધારે સારૂં છે એવું મનુસ્મૃતિના ૫ મા અધ્યાયના ૧૫૭ મા શ્લોકમાં મનુ કહે છે.

कामंतु क्षपये देहं पुष्प मूल फलैःशुभैः
नतु नामापि गृह्णीयात्पत्यौप्रेतेपरस्यतु॥

મતલબકે—ફળ ફુલ તથા કંદમૂળ ખાઈને પોતાનો દેહ ત્યાગ કરવો તેની હા, પરંતુ વ્યભિચાર બુદ્ધિથી પરપુરૂષનું

નામ પણ ઉચ્ચારવું નહિ. એવી સ્ત્રી તે સતી જાણવી.

હે! મારી સ્વદેશની બેનો અને માતાઓ તમે એ ઉપર ના શ્લોક ઉપરથી શીખામણ લો અને સદવિચાર કરી સદ્ગુણ ગ્રહણ કરો.

વેહેમ તજવા.—હિંદુ સ્ત્રીઓમાં જેટલા અને જેટલી જાતના વેહેમો છે, તેટલા અને તેવી જાતના વેહેમો હું ધારૂં છું કે આ દુનીઆંના બીજા કોઇ ભાગમાં નહીં હોય. એ વેહેમોને લીધેજ આ દેશની ઘણી સ્ત્રીઓ ઘણીવાર વ્યભિચારી થઇ જાય છે. વહેમને લીધેજ તેઓ અને તેમના વહાલા બાળકો પ્રાણ ખુએ છે. અને વહેમને લીધેજ તેઓ ઘણીવાર દુઃખ વેઠે છે. આ બધા વહેમોનુ કારણ તેમની મુર્ખાઇ છે. તેઓ અજ્ઞાન હોવાથી તે વેહેમો દુર કરી શકતી નથી. શુકન મુહુર્ત જોનારે અને જોવડાવનાર તે આપણી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ છે. તેઓને માલમ નથી કે, આપણે કોઇ કામ સારૂ પરદેશ જતા હોઇએ અને રસ્તામાં બિલાડી આડી ઉતરે, તો તેને અને આપણા કામને શો સબંધ છે! તેમને માલમ નથી કે કોઇ શુભકામ, શુભ ઇચ્છાથી ને આગ્રહથી કરવા માંડીએ તો તે પાર પડે છે. પછી તે ભારા શુકન કે મુહુર્તમાં કરો. તેઓને માલુમ નથી કે ગ્રહોને આપણા કામ સાથે શો સંબંધ છે! તથા આપણી પૃથ્વી જેવા તે પણ ગ્રહોછે તો તે ગૃહો આપણા કામને કોઇ પણ રીતે કેમ અસર કરી શકે! અખો કહે છે કે,

અષ્ટપદી

શુક્ર કાણોને લૂલો શની, બૃહસ્પતિએ ખોઇ ભામિની;
મંગળતો કહાવે ત્રાંકોણ, બુધને તો પૂછેછે કોણ,
રવિ ભમતો ને શશિનો ક્ષે, રાહુ ધડ વિનાનો રહે;
એ બિચારા પરવશ ફરે, તે ગ્રહ અખાને શું કરે. ૧

એ પ્રમાણે ગ્રહો આપણને કાંઇ કરી શકતા નથી કે, આપણા કામને કંઇ અસર કરી શકવાના નથી. તો આપણે ગ્રહ,

પનોતી, જોગણી, શુકન, મુહુર્ત, ફળ, જોશ, ઇત્યાદિ શા માટે જોવડાવવાં. તથા ખોટા ગ્રહ હોય તો નકામો મનમાં વહેમ ઉત્પન્ન કરી, શા માટે દિલગિરને દુખી થવું. " એક રાજાને એક જોશીએ રાજાના પૂછવાથી કહ્યું કે હવે આપને ત્રણ માસ જીવવાનું બાકી છે, રાજા આ સાંભળીને દિલગીર થઇ સુકાવા લાગ્યો. તપાસ કરતાં વજીરને તેનું કારણ જ્યારે માલુમ પડયું, ત્યારે તેણે ચતુરાઇથી, રાજા સભા ભરીને બેઠા હતા તે વખતે તેજ જોશીને બોલાવીને પૂછ્યું કે, આપનો આવરદા કેટલા વરસનો છે, જોશીએ કહ્યું કે સાઠ વરસનો વજીરે કહ્યું કે આપની ઉમર કેટલા વરસની થઇ જોશી બોલ્યો કે ત્રીસ વરસ થયાં ને હવે ત્રીસ વરસ જીવવાનાં બાકી રહ્યાં છે. વજીરે કહ્યું કે માહારાજ આપ ભૂલતા હશો. જોશી કહેકે નહિ ભૂલીએ કેમ, અમે તો અમારૂં આયુષ્ય જોઇને નક્કી કરી રાખ્યુંછે. જોશીને આ પ્રમાણે બોલતાં સાંભળીને વજીરે જોશીનું માથું ઉડાવી દીધું ને મારી નાખ્યો. રાજા વજીર ઊપર ગુસ્સે થઇને બોલ્યો કે તેં આ પ્રમાણે શા વાસ્તે કર્યું? વજીરે કહ્યું મહારાજા સાહેબ, એજ જોશી કહેતો હતો કે હજુ તો મારે બીજાં ત્રીશ વરસ જીવવુંછે. પણ આપ જુઓછો કે એ ત્રીસ મીનિટ પણ પૂરો જીવ્યો નહિતો જે માણસ પોતાનો આવારદા નક્કી કરી શકયો ન હોતો, તેણે આપનો આવરદા શી રીતે નક્કી કર્યો હોય? માટે સાહેબ એ તો સૌ, એ લોકોનો ઢોંગને કમાઇ ખાવાના રસ્તાછે. આપ સાહેબ એ બાબતની દિલગીરી તજો ને બરાબર રાજકારભાર ચલાવો. રાજા આથી શિખામણ લેઇ દિલગીરી છોડી રાજ ચલાવવા લાગ્યો ને બીજી લાંબી મુદતસૂધી જીવ્યો. જો તે રાજાને આવો ચતુર વજીર મળ્યો ન હોત, અને એણે આવી યુક્તિ કરી ન હોત તો એ રાજા ત્રણ માસની અંદર જરૂર, શોકથી મરી ગયો હોત. આ ઉપરથી વાંચનાર બાઇઓ શીખામણ લો.

કે જે માણસ વહેમ રાખેછે તેનેજ વહેમ નડેછે. તે વહેમથી માંદા પડેછે, ને વખતે મરી જાયછે. માટે સઘળા વહેમ છોડો ભૂત, પ્રેત, જાદુ, મંત્ર ડાકણ, શાકણ, મુઠ, નજરબંધી, નજર લાગવી, એ સઘળું ખોટું છે. અને માત્ર વહેમ રાખનારાજ વહેમાઇને મરેછે. મરદ કરતાં સ્ત્રીનું કાળજું પોચું હોવાથી એ વહેમોની અસર સ્ત્રીઓને જલદી થાયછે. હમેશાં સ્ત્રીઓને ભૂત, પ્રેત, ડાકણ, શાકણ, વગેરે વળગેછે. પણ મરદને વળગતાં નથી. જો કોઇ પોચા કાળજાનો મરદ હોય તો તેને કોઇવાર એવી અસર થાયછે ખરી. મતલબ કે કાચા હૈયાના માણસને ને સ્ત્રીને ભૂત વળગેછે. માટે સઘળી સ્ત્રીઓએ એ વહેમો તજવાને હૈયું કઠણ રાખવું, મનમાં બીવું કે દેહેશત રાખવી નહિ. મનને ડગુંમગું નહિ, પણ સ્થીર રાખો, તો હું ખચીત કહુંછું કે તમને કોઇવાર ભૂત પ્રેત વળગશે નહિ. કેમકે વહેમ વિના વહેમની અસર થતી નથી. વળી કેટલીક સ્ત્રીઓતો કામ કરવા માટે, કે બીજાં કેટલાક કારણથી પણ પોતાને જાણી જોઇને ભૂત વળગાડેછે. માટે ખરી વાતની તપાસ કરી તેના કારણનો નાશ કરવો. એટલે તેનું ભૂત જતું રહેશે. નજરબંધી કે નજર લાગવી, પણ તેટલુંજ ખોટુંછે આપણે દેખતા હોઇએ તો આપણી નજરબાંધી શકાતી નથી. માત્ર આપણી નજર ચુકવી શકાય ખરી. એ જાદુના વહેમ જવા સારૂ બહેનો! તમે જાદુકપટ પ્રકાશની ચોપડીઓ વાંચો એટલે એ સંબંધી તમારા વહેમો ખોટાછે, તેની ખાતરી થશે. તમે સારી સ્ત્રીઓની—વહેમી નહિ એવી સ્ત્રીઓની—સોબત કરો સારાં પુસ્તકો વાંચો, ને વખતે વખત તમારા સમજુ સ્વામી પાસે એ વિશે ખુલાસા માગતાં રહો. તો તમારા વહેમો નાશ પામશે. તમારામાં એવા વહેમો હોવાથી તમારી વાતો સાંભળીને તમારાં બાળકો પણ વહેમી થઇ જાયછે. માટે તમે ખાતરી કરીને એ વહેમો છોડો, અને તમારાં બાળકોના સાંભળતાં એવી વહેમ ભરેલી વાત

ન કરો. કેમકે નાનપણથી તેમના મનમાં પેઠેલા વહેમો જતા નથી અથવા એ વહેમો ખસતાં ઘણી મુદત લાગેછે. તે દરમીયાનમાં તો તેઓ એજ વહેમોથી ઘણીવાર માંદાં પડેછે; માટે એવી વહેમી વાતો તેમની આગળ કોઈ દીવસ ન કરતાં ઉલટી તેમના વહેમો જાય એવી વાતો કરો, ને તેમને હિંમતવાન બનાવો. વહેમને બદલે બીજી ઉપદેશની વાતો કરો, કે જેથી તેમને કંઈ શીખામણ મળે, ને લાભ થાય.

કેટલીક સ્ત્રીઓ વશીકરણની વિદ્યાસાર એટલે પોતાના ધણીસાથે બનતુ નથી, ત્યારે તેને વશ કરવા સાર, કે પોતાને છોકરાં થતાં નથી ત્યારે જંત્ર મંત્રથી પોતાને છોકરાં થાય તે સાર કોઈ જોગીની, જતિની, કે વેરાગીની સેવા કરેછે, ને ઘણીવાર તેથી તેઓ વ્યભિચારી થઈ જાયછે, તોપણ તેમને ધારેલું ફળ મળતું નથી. ત્યારે તેઓ કર્મને માથે દોષ મુકેછે. વશીકરણની વિદ્યા તે જાદુ મંત્રમાં નથી, પણ પતિવ્રત પાળવામાં ને શીયળવ્રત પાળવામાંછે. કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાનાં છોકરાં માંદાં પડેછે, ત્યારે તેમને નજર લાગી હશે, મુઠ મારી હશે, કે બીજો કંઇ વળગાડ હશે, એમ જાણી જાદુમંત્ર કરેછે, નજર બાંધેછે, ઉતાર મૂકેછે, બાધા આખડી રાખેછે ઇત્યાદિ વહેમી ઉપાયો કરેછે, પણ તે રોગની વૈદ કે ડાકતરની મારફત તપાસ કરતી નથી અને ઓસડ આપતી નથી. એ રીતે દવા નહિ કરવાથી, તે વહેમી મા, પોતાના બાળકની હત્યારી થાયછે. માટે સર્વ સમજુ સ્ત્રીઓએ એવા સઘળી જાતના વહેમ તજી બાળક માંદું પડે તો કોઇ સારા વૈદની કે ડાકતરની સલાહ લઇ, તાકીદે દવા કરવી, કે એ રીતે આપણી સ્ત્રીઓના અજ્ઞાનપણાથી હજારો બાળકોના પ્રાણ જતા બચે, ને વ્યભિચાર અટકે.

વેહેલા ઉઠવું—વેહેલા ઉઠવાનો પણ સ્ત્રીઓનો સદ્ગુણછે. તેથી સઘળાં કામ કરવાની સંભાળાઈ રહેછે. વેહેલાં ઉઠી ઘરને વાળી ઝુડી, દાતણ પાણી કરી, પોતે નાહી ધોઇ,

છોકરાંને નવગાવી ધોવડાવી, તેમનું માથું ઓળી ચોળી, ર-સોઇ પાણી કરીને, આદી ઘરનાં સઘળાં કામ કરીને તે વેહેલી નવરી થાયછે, એટલુંજ નહીં પણ તે કામ કરવાની તેને ચં-ચળાઇ રેહેછે. સઘળાં કામનો પાર તેને જલદી આવવાથી કોઇ કામ કરવામાં તેને ઉતાવળ કરવી પડતી નથી. કામ કરવામાં ઉ-તાવળ કરવી પડેછે, તેથી તે કામ બગડવાનો ઘણીવાર સંભવ રહેછે, પણ વેહેલા ઉઠવાથી તેમ થતુ નથી. સવારમાં જે વેહેલી ઉઠી પોતાનાં કામ વેહેલા કરી રહેછે, તેને કોઇ કામમાં મોડું થતુ નથી, અને સાંજે પણ પોતાનાં સઘળાં કામથી વેહેલી ફારેક થાયછે. મોડી ઉઠનારી સ્ત્રીને સઘળાં કામમાં ઉતાવળ ક-રવી પડેછે, તેથી કેટલાંક કામ રહી જાયછે, કેટલાંક બગડેછે અને તે ગાભરી થઇ જાયછે. થાકીને આવેલા ધણીને મધુર વા-ણીથી ગાઇને, ખુશીની વાતો કરીને, અને હસમુખે મોઢે, મીઠે વચને રીઝવીને, તેને ગમત અને ચેન પમાડવાનો વેહેલી ઉઠનારી સ્ત્રીને વખત મળેછે, મોડી ઉઠનારીથી તેમ થઇ શક-તું નથી. હમેશાં વેહેલાં ઉઠવાના માહાવરાથી તે સ્ત્રી ચંચળ થાયછે, એટલુંજ નહીં પણ તેની તનદુરસ્તીમાં પણ સુધારો ને ફાયદો થાયછે. આપણામાં કહેવતછે કે "રાતે વેહેલા જે સુઇ, વેહેલા ઉઠે વીર; બળ બુદ્ધિ બહુ ધન વધે, સુખમાં રહે શરીર." આ ઉપરથી પણ આપણને ખુલ્લું મા-લમ પડે છે કે રાતે વેહેલા સુવુંને સવારમાં વેહેલા ઉઠવુ. વૈદક

---

૧ એક બુઢો પાદરી કે જેણે પોતાની દેહે, રોગ નામે કોઇવાર દીઠો નહોતો તેને તનદુરસ્ત રહેવાનું કોઇએ કારણ પુછ્યુ, ત્યારે તેણે કહ્યું કે "કોરાપગ અને વેહેલા ઉઠવું" આ ટુંકા પણ સ્પષ્ટ જવાબથી સમજાશે, કે વેહેલા ઉઠવાથી અને પ ગ કોરા રાખવાથી તે તનદુરસ્ત રહ્યો હતો. પગ ભીના કે ઘંડા રહ્યાથી સરદી થાય છે. માટે સુતી વખતે જો પગ ઘંડા રહેતા હોયતો સેકીને કોરા કરી સુઇ જવુ.

શાસ્ત્રમાં તપાસ કરીશું તો પણ સાધારણ નિયમ એવો નીકળશે કે દરેક માણસે ઓછામાં ઓછું છ અને વધારેમાં વધારે આઠ કલાક રાત્રે આરામ લેવો જોઇએ, એથી ઓછું સુનાર માંદુ પડે છે, અને વધારે સુનાર આળસુ ને એદી થઇ જાય છે. નવ અથવા દશ વાગે સુઇ ને ચાર કે પાંચ વાગે ઉઠવું એ આ ઉપરથી દરેક સ્ત્રીપૂરૂષને માટે એક સાધારણ નીયમ નીકળે છે.

પશુ પંખી જેવા પ્રાણીઓ સુરજ ઉગતા પેહેલાં ઇશ્વરી પ્રેરણા પ્રમાણે વેહેલાં ઉઠી આપણને દાખલો આપે છે. કે "અમે ઉઠ્યાં અને તમે પણ ઉઠો. કુકડો બુમ પાડીને આપણને ખબર આપે છે કે" સવાર થઇ અને ઉઠવાનો વખત થયો માટે ઉઠો." તો આપણે તે પ્રમાણે ઉઠવું જોઇએ. નાનાં મોટાં સઘળાં પ્રાણીઓ સવારમાં વેહેલાં ઉઠીને પોત પોતાને કામે લાગે છે, તો આપણે પણ વેહેલાં ઉઠીને આપણે કામે લાગવું જોઇએ.

मिताहार करवो. अने नीयमित पणुं- બોલવા ચાલવામાં ખાવા પીવામાં, અને બેસવા ઊઠવામાં, સરવેમાં નીયમિતપણાની જરૂર છે. એ નીયમિત પણું એ સ્ત્રીનો એક અગત્યનો શણગાર છે.

પોતાના સ્વામી સાથે કેમ બોલવું ચાલવું, સાસુ સસરા સાથે, નણંદ ભોજાઇ સાથે, દીએર જેઠ સાથે કેટલું ને કેમ બોલવું, તે દરેક સ્ત્રીએ સમજવું જોઇએ. થોડું બોલવું, મીઠાશથી બોલવું ને બોલવામાં નીયમિતપણું રાખવું જોઇએ. પણ નીયમિતપણું ખાવામાં ઘણુંજ ઉપયોગી છે. ખાવામાં નીયમિતપણું એટલે મિતાહાર કરવો અને દરરોજ વખતસર નીયમ પ્રમાણે ખાવું. તનદુરસ્તીનો મૂખ્ય આધાર ખાવાના નીયમિતપણા ઉપર રહેલો છે. એ નીયમિતપણાથી શરીર તનદુરસ્ત રહે છે. ખાવાના વખતમાં અને ખાવામાં નીયમિત નહી રહેવાથી કેટલું નુકશાન થાય છે, તથા નીયમિત રહેવાથી કેટલા ફાયદા થાય છે,

તે વિષે આપણી સ્ત્રીઓ કોઇજવાર વિચાર કરતી નથી. તેઓ જાણે છે કે જ્યારે નાતોમા જમવા જઇએ છીએ અને દાબી દાબીને ગળા સુધી ગળચીએ છીએ, ત્યારેજ બીજે દીવસે અપચો થઇ માદા પડીએ છીએ. તેઓ જાણે છે કે બરાબર વખતસર નહીં ખાધાથી પાચન થતું નથી. ને આકળ વિકળ થવાય છે, જીવને દામણડોળ થાય છે પણ તે વિષે તેઓ કોઇજવાર વિચાર કરતી નથી. એક વાર માદી પડી હોય તો પણ જ્યારે જ્યારે તે નાતમાં જમવા જશે ત્યારે ત્યારે અનાજ તો પારકું, પરંતુ પેટને શરીર પણ પારકુ હોય તેમ દાબી દાબીને ગળા સુધી ભરશે અને ફરીને માંદી પડશે. એકવાર નીયમિત વખતે નહીં ખાધાથી પોતે અને પોતાનો સ્વામી કે છોકરા માદાં પડયાં હશે તો પણ જાણી જોઇને માત્ર આળસથીજ ખાવાનું મોડું કરશે. અને ફરીને પાછી તેજ સ્થીતિમાં આવશે ઘણા ડાકટરોના પણ વિચારછે કે નીયમિત વખતે ખાવુ, અને મિતાહાર કરવો એ તનદુરસ્તી રાખવાનું એક સાધનછે. તે આપણી દરેક સ્ત્રીઓનો એ ધર્મ છે કે તેમણે હમેશા નીયમિત પણું પાળવુ.

પરોણાની આગતા સ્વાગતા કરવી. એ સદ્ગુણ સ્ત્રીઓની મોટાઇ બતાવેછે. તેથી એના વખાણ થાયછે. તેની સાથે નરમાશથી ને થોડું પણ વિવેકથી મધુર વચને બોલવું; એ પરોણાને મિષ્ટાન જમાડયા કરતા પણ વધારે આનંદ પમાડેછે. કજીઆખોર સ્ત્રીને ત્યાં પકવાન જમવા કરતા, મર્યાદશીળ સદગુણી સ્ત્રીને ત્યા શાકભાજી જમવાને તે વધારે પસંદ કરશે તે સ્ત્રી મોટાઇ દેખાડવાને નહીં, પણ તેની સાથે ખર હેતથી ને માનથી વરતેછે. આવી સ્ત્રીના પતિને ઘર તરફની કાંઇ પણ ચિંતા હોતી નથી, તેથી તે પોતાનો ધંધો નિરાતે કર્યા જાયછે. પરોણો આવ્યાની ખબર મળેછે, ને જ્યારે ઘર ધણી મળવા આવેછે, ત્યારે તેની આગળ તે પરોણો તેની

શાસ્ત્રમાં તપાસ કરીશું તો પણ સાધારણ નિયમ એવો નીકળશે કે દરેક માણસે ઓછામાં ઓછું છ અને વધારેમાં વધારે આઠ કલાક ગત્રે આરામ લેવો જોઈએ, એથી ઓછું સુનાર માંદુ પડે છે, અને વધારે સુનાર આળસુ ને એદી થઇ જાય છે. નવ અ-થવા દશ વાગે સુઇ ને ચાર કે પાંચ વાગે ઉઠવું એ આ ઉપરથી દરેક સ્ત્રીપૂરૂષને માટે એક સાધારણ નીયમ નીકળે છે.

પશુ પંખી જેવા પ્રાણીઓ સુરજ ઉગતા પેહેલાં ઇશ્વરી પ્રેરણા પ્રમાણે વેહેલાં ઉઠી આપણને દાખલો આપેછે. કે "અ-મે ઉઠ્યાં અને તમે પણ ઉઠો. કુકડો બુમ પાડીને આપણને ખબર આપે છે કે" સવાર થઇ અને ઉઠવાનો વખત થયો માટે ઉઠો." તો આપણે તે પ્રમાણે ઉઠવું જોઇએ. નાનાં મોટાં સઘળાં પ્રાણીઓ સવારમાં વેહેલાં ઉઠીને પોત પોતાને કામે લાગે છે, તો આપણે પણ વેહેલાં ઉઠીને આપણે કામે લાગવું જોઇએ.

मिताहार करवो. अने नीयमित पणुं- બોલવા ચાલવામાં ખાવા પીવામાં, અને બેસવા ઊઠવામાં, સરવેમાં નીયમિતપણાની જરૂર છે. એ નીયમિત પણું એ સ્ત્રીનો એક અગત્યનો શણગાર છે.

પોતાના સ્વામી સાથે કેમ બોલવું ચાલવું, સાસુ સસરા સાથે, નણંદ ભોજાઇ સાથે, દીએર જેઠ સાથે કેટલું ને કેમ બોલવું, તે દરેક સ્ત્રીએ સમજવું જોઇએ. થોડું બોલવું, ધીમાશથી બોલવું ને બોલવામાં નીયમિતપણું રાખવું જોઇએ. પણ નીય-મિતપણું ખાવામાં ઘણુંજ ઉપયોગી છે. ખાવામાં નીયમિતપણું એટલે મિતાહાર કરવો અને દરરોજ વખતસર નીયમ પ્રમાણે ખાવું. તનદુરસ્તીનો મુખ્ય આધાર ખાવાના નીયમિતપણા ઉપર રહેલો છે. એ નીયમિતપણાથી શરીર તનદુરસ્ત રહે છે. ખા-વાના વખતમાં અને ખાવામાં નીયમિત નહી રહેવાથી કેટલું નુકશાન થાય છે, તથા નીયમિત રહેવાથી કેટલા ફાયદા થાય છે,

તે વિષે આપણી સ્ત્રીઓ કોઇજવાર વિચાર કરતી નથી. તેઓ જાણે છે કે જ્યારે નાતોમા જમવા જઇએ છીએ અને દાબી દાબીને ગળા સુધી ગળચીએ છીએ, ત્યારેજ બીજે દીવસે અપચો થઇ માંદા પડીએ છીએ. તેઓ જાણે છે કે બરાબર વખતસર નહીં ખાધાથી પાચન થતું નથી. ને આકળ વિકળ થવાય છે, જીવને દામણુંડોળ થાય છે પણ તે વિષે તેઓ કોઇજવાર વિચાર કરતી નથી. એક વાગ માંદી પડી હોય તો પણ જ્યારે જ્યારે તે નાતમાં જમવા જશે ત્યારે ત્યારે અનાજ તો પારકું, પરંતું પેટને શરીર પણ પારકું હોય તેમ દાબી દાબીને ગળા સુધી ભરશે અને ફરીને માંદી પડશે. એકવાર નીયમિત વખતે નહીં ખાધાથી પોતે અને પોતાનો સ્વામી કે છોકરાં માંદાં પડયાં હશે તો પણ જાણી જોઇને માત્ર આળસથીજ ખાવાનું મોડું કરશે અને ફરીને પાછી તેજ સ્થીતિમાં આવશે ઘણા ડાકટરોના પણ વિચારછે કે નીયમિત વખતે ખાવુ, અને મિતાહાર કરવો એ તનદુરસ્તી રાખવાનું એક સાધનછે. તે આપણી દરેક સ્ત્રીઓનો એ ધર્મ છે કે તેમણે હમેશા નીયમિત-પણું પાળવુ.

પરોણાની આગતા સ્વાગતા કરવી. એ સદગુણ સ્ત્રીઓની મોટાઇ બતાવેછે. તથી એના વખાણ થાયછે તેની સાથે નરમાશથી ને થોડું પણ વિવેકથી મધુર વચને બોલવુ, એ પરોણાને મિષ્ટાન જમાડયા કરતાં પણ વધારે આનંદ પમાડેછે. કજીઆખોર સ્ત્રીને ત્યાં પકવાન જમવા કરતાં, ગર્વાદથી ણ સદગુણી સ્ત્રીને ત્યાં શાકભાજી જમવાને તે વધારે પસંદ કરશે તે સ્ત્રી મોટાઇ દેખાડવાને નહીં, પણ તેની સાથે પ્યાર હેતથી ને માનથી વરતછે. આવી સ્ત્રીના પતિને ઘર તરફની કાઇ પણ ચિંતા હોતી નથી, તથી તે પોતાનો ધંધો નિરાંતે કર્યા જાયછે. પરોણો આવ્યાની ખબર મળેછે, ને જ્યારે ઘરધણી મળવા આવેછે, ત્યારે તેની આગળ તે પરોણો

સ્ત્રીનાં ઘણાં વખાણ કરેછે. ખુબ સુરતીથી જે નથી થતું તે સદગુણથી થાયછે. પણ જેનામાં ઉપરની ને અંતઃકરણની બંને ખુબ સુરતીઓ એકઠી થઇ હોય તેના સ્વામીને પૂરણ ભાગ્યશાળી સમજવો. પણ બંનેમાંથી એક ખૂબ સુરતી હોય, તો દરેક જણે અલબત અંતઃકરણની ખૂબ સુરતી પેહેલી પસંદ કરવી જોઇએ.

સખાવત—એ સ્ત્રીનો અંતઃકરણનો શણગારછે. પરોપકાર દયા, ધર્મ, પુણ્ય એ બધા સદગુણો સખાવતના પેટામાં આવી જાયછે. આપણી સઘળી સ્ત્રીઓ ઘણું કરીને પરોપકાર કરવાનું સમજેછે. નાજુક ને કોમળ પ્રકૃતિની સ્ત્રીઓનાં અંતઃકરણ કઠોર હોયજ નહીં. તેમનું અંતઃકરણ દયાથી ભરેલું હોવુ જોઇએ, અને ખરેખરૂ પણ તેમજ છે. તેઓ કોઇ ભીખારીને જોઇને તેની દયા ખાયછે, કોઇની સાધારણ અરજ ઉપરથી તેમના મનને અસર થાયછે. અને પોતાનાથી બની શકે તે પ્રમાણમાં તેઓ તેના ઉપર દયા દર્શાવે છે, કે ઉપકાર કરે છે. પણ ખરી દયા તે શું? પરોપકાર કરવાનું ખરૂ પાત્ર કોણ? પરોપકાર કોના ઉપર કરવો? પુન્ય તે શું? ધર્મ દાન કોને કરવું? ખરો ભીખારી કોને કહેવો. એ વિષે તેઓ માગનારના ઉપર દયા કરતા અગાઉ કાંઇ પણ વિચાર કરતી નથી, કેમ કે વિચાર કરવાની તેમનામાં શકિત નથી, તે વિષેનાં પુસ્તકો તેઓએ વાંચ્યા નથી, અથવા તો કોઇને તે પુસ્તકો વાંચતાંજ આવડતું નથી. માટે તે વિષે આ ઠેકાણે મારે થોડું કહેવું જોઇએ.

બ્રાહ્મણોને જમાડવામાં પુન્ય છે કે? બ્રાહ્મણો ભીખ માગવા આવે, લક્ષ્મી પ્રસન્ન એવું બોલે, તમારા ગ્રહ સારાછે, આજ તો અમાંવાસ્યાનો જોગ છે, દ્વાદશી પુન્ય પરવણી, ઇત્યાદિ વચનો બોલતા આવે, તમને આપ્યાથી પરોપકાર થાય છે કે? હાથ જોઇ, પનોતી જોઇ, જેઓ નકામા ચિંતાના રસ્તામાં નાંખે અને દીલગીરી તથા શોક ઉત્પંન કરાવે, તેને પેદા થાય

ધમ છે કે અથવા તો ખુશી કરવાને સારૂં સારૂં કહે, કિંવા મંગળવાર કે શનીવાર કરાવી નકામા ભુખે મરવાનું કહે તેને આપવામાં પુન્યછે કે વેહેમી ગપો મારી લુચ્ચાઇથી ભોળા દીલના બૈરાંને છેતરી, હરામનાં હાડકાં આપી, મેહેનત નહીં કરનારા ભટોને આપવાથી દયા જણાયછે? ના કાંઇ નહીં. અને કદી નહીં. તેવાઓને આપવાથી પુન્યને બદલે ઉલટું પાપ થાયછે. એવા હાડકાના હરામ અને પરમેશ્વરે મેહેનત કરવાને આપેલા હાથ પગને નહી કસનારા બ્રાહ્મણોને આપવાથી શું પુન્ય થાય? ઇશ્વરી કાયદો તોડી, તે મહાપિતાનો ચોર થાયછે. એટલુંજ નહીં પણ તે નીયમ તોડવામાં મદદગાર—આળસુ થવામાં ઉત્તેજન આપનાર—એવા ભીખારીઓના ઉપર દયા બતાવનાર, ઉલટો તે જગતકર્ત્તાનો ગુનેગાર થાયછે, એ મોટું પાપછે. બ્રાહ્મણોનું જોઇને બીજા ઘણા એવા હાડકાના હરામ ને લુચ્ચા લોકો ભીખારીઓનો સોગ લેઇને, ઢોંગ કરી ગુજરાન ચલાવેછે. વાઘરી ને કોળી જોગટાને નામે ભભુત લગાવી ભીખતા ફરેછે. ખરા જોગટા કે વેરાગી—બૈરાગી (સ્ત્રી રાખી) થઇ ભીખેછે. આ વિના ઘણા લોકો ઘણી જાતના ભેખ લેઇ ભીખવા આવેછે. ને ભોળી સ્ત્રીઓને ભમાવી ગુજરાન ચલાવેછે. આ બધા જુદીજુદી જાતના ભીખારીઓ વિષે લંબાણથી આ ઠેકાણે લખવાનું મારૂં કામ નથી. પણ અજ્ઞાનપણાથી જે સ્ત્રીઓ એવી ભીખને ઉત્તેજન આપેછે ને ખોટી દયા સમજી. દયાનો ખોટો ઉપયોગ કરેછે, તેઓ ભીખારી એટલે શું ને દયા એટલે શું તે સમજે, અને ખરી દયા ને ખરે રસ્તે ચાલે, તે સારૂ ખરો રસ્તો બતાવવાનું મારૂં કામછે. તેઓને પુન્યને બદલે એરીતે પાપ કરતાં અટકાવવાનું મારૂં કામછે.

એવા ભીખારીઓને આપવાથી પુન્ય કેમ થાય? જેઓ પૈસાદારછે. તેઓને એક પૈસો દક્ષણા આપો, તે પૈસાથી તેના

2177